

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

1	***	Արժեքներու հրամայականք...
4	Մ. ԻՇԵԱՆ	Աշխարհի ցաւով
4	»	Ետք աւարաս
5	»	Ճայք...
6	Յ. ԳԼԻՆՊԵՆՏ	Սեռեակ թիւ 842
17	Յ. ՍԱՆՈՒԿՍԱՆ	Վիշտ եւ գոյակարպ
20	»	Նախադրոյթ
22	»	Ռումուս
24	Գ. ԿՐԻՍՏԵԱՆ	Ասեղնագործ առա. օտ
25	Ն. ՄԱՀՅՈՒՋ	Սա մեր դայք (Հայաստանի ԲԱՐԳԷՆ ԶԱՆՈՅԵԱՆ)
33	Ս. ԿՐԻՍՏԵԱՆ	Նեկիւ Մահճուգ կամ Բազմ - դժգոյիս վիպագիրք
41	Լ. ՄԿՐՏՁԵԱՆ	Գործնական գրականութիւնը 1920-1980 թուականներին
49	***	Ծագումով հայ գրողներ
55	***	Կատէլեան գեղում
56	Գ. ՎԱՐՈՒԺԱՆ	Արտերու հրատարակ
56	»	L'APPEL DES TERRES (Թարգմ. ՎԱՀԷ ԿՈՏԵԼ)
57	»	Հարկիք
57	»	LE JOUG (Թարգմ. ՎԱՀԷ ԿՈՏԵԼ)
58	PAUL VERLAINE	CHANSON D'AUTOMNE
78	Փ. ՎԵՐԼԷՆ	Աշուն երգ (Թարգմ. Ա. ԵՐԿԱԹ)
59	ARTHUR REMBAUD	VOYELLES
59	Ա. ՌԵՄԲՈ	Ձայնարներ (Թարգմ. ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՀԱԿԵԱՆ)
60	***	Գրական յուրեր
60	Հ. ՍԱՀԵԱՆ	Ժամանակները
62	»	Գուրգէն Մահարի
65	Վ. ԴԱԻԹԵԱՆ	Երգի ծնունդը
78	Ա. ՉԱՐԵՆՑ	Ձարեցի ձեռագրերի աշխարհում
80	Ջ. ԿՐԻՍՏԵԱՆ	Ստուեր եւ արձագանգ
84	Վ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ	Հայկական Էսթիլներ
87	Գ. ԷՄԻՆ	Հայի դարաւոր աղօթքը
88	»	Ձյացեցած վրէժ
89	»	Էնչիդ Է անտեր Աստրալիան
90	Լ. ՀԱԿՎԵՐԴԵԱՆ	Նրաւանդ Օտանի փանջուրին
93	Հ. ԷՆՈՅԵԱՆ	Մի քանի խօսք բարբ քանասանդճներին
94	»	Մեր ժողովարդը
96	Մ. ՅԱԿՈՒԹԵԱՆ	Ջրոյց Ռ. Հաստեմեանի հետ
99	Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ	Յոյս
100	»	Հիմա
101	»	Միասնաբեան գրօսանք
102	Վ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ	Միքաթի օրը
106	***	«ԲԱԿԻՆ»ի 1988ի քովանդակութիւնը

Բագին

ԱՅՍԱԳԻՐ ԳՐԱԿԱՆՈՒՐԵԱՆ Ե ԱՐՈՒԵՍՏԻ

ԻՆ՝ ՏԱՐԻ,

ԹԻԻ 11-12

ՆՈՅՄԲԵՐ-ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

1988

ԱՐԺԷՔՆԵՐՈՒ ՀՐԱՄԱՅԱԿԱՆԸ...

... Պար (ժամանակ եսև Ա. Անտրոնեանի, Նիկոյ Աղբաղանի, Արման Արմանեանի, այսօր ազգայ Մուշեղ Ոչխանի, Յակոբ Կարապետի արժեքու որ իջերի Նրասարգիսեան ժամե (ԵՊրակամ քերք, 1988, թի. 2):

ՎԱՐՊԷՍ ՓԵՏՐՈՍԵԱՆ

Վազուց եւ Նիմա Հայ գրողները իստում, պահանջում են գերազանաակ Աեևախ Անտրոնեանի, Նիկոյ Աղբաղանի, Աեան Շանիի, Գառնիկ Բայաշեանի, Համասեպի, ուրիշների, այսօրուայ Ափրուքի Նյանաու որ գրողներ Յակոբ Կարապետի, Մուշեղ Ոչխանի եւ պարձեպ ուրիշների լուաղոյն երկերը... (ԵՊրակամ քերք, 1988, թի. 39):

ՀՐԱՅԵԱՑ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Ամուր փակել ենք զեպի ժառայական րիթերցող տանոյ գոներ Աեևախ Անտրոնեանի, Ծրուակ Օսեանի «ՓառլուՍու», Արման Արմանեանի, Մուշեղ Ոչխանի, Յակոբ Կարապետի, Արամ Հայկապի երկերի առեւ (ԵՀայրենիի ձայն, 1988, թի. 44):

ՆՈՐԱՅՐ ԱՊԱԵԱՆ

173-2000
20234-244

Այս պահու են լու չենք յիշեր, բայց կարծէք աեղ մը վերապատմամ ենք քառասնական թուականներուն Զարեհցը վերարժեւորելու միտոյ այն փորձը, որուն գրաու որ ամփոփումը լոյս տեևաւ Շթուտկարտի «Հայաստան» շարաթաթերթին մէջ, 20

digitised by A.R.A.R.@

Դեկտեմբեր 1952ին, «Ամմաիուքիւնը ստիպում է» խորագրին տակ, Յ. Յովհաննիսեանի ստորագրութեամբ:

Երեւանի մէջ, Մ. Մկրիանի կազմած գրականութեան դասագիրքի նիւթերուն քննարկման նուիրուած մէկ նիստին, կը պատմէ Յ. Յովհաննիսեան, ներկաներէն մէկը, պատասխանատու գիրքի վրայ զանուոգ կուսակցական մը, կը յայանէ այն կարծիքը, թէ առանց Չարենցի կարելի չէ պատկերացնել խորհրդային շրջանի Հայ գրականութիւնը, պնդելով, որ «ամպայման մրամ պէտք է վերականգնել, թէկուզ խստագոյն մկրատումներով»:

Նիստին մասնակիցներէն մէկը անհանոյ կացութիւններէ հեռու մնալու զգուշութիւն մը կը յորդորէ, մանաւանդ, կը շեշտէ օրուան մթնոլորտային ճնշումով քայլ փոխող զգուշաւորը, «որ ես չեմ տեսնում մի բան, որը մեզ ստիպէր այսօր Չարենցին կրկին հրապարակ հանել»:

Եղբարբախտ բանաստեղծը վերաբեւորելու հարցը առջ ընող կուսակցական անձնաւորութիւնը, խիստ բորբոքած՝ կ'ըսէ.

«Ինչ չէք տեսնում այդ պատճառը, իսկ ես տեսնում եմ. հասկացէ՛ք, որ Չարենցի անմահութիւնն է մեզ ստիպում այդ անել եւ անպայման անել»:

Շթուակարտեան «Հայաստան»ի յօդուածագիրը չ'ըսեր, թէ ինչ եղաւ անսպասելիօրէն մէջակց գրուած այդ անսպասելի առաջարկին արդիւնքը, մենք այ չենք կրնար հաստատ բան մը ըսել այդ մասին, մնաց որ, կարեւորը այդ մէկուն ստուգումը չէ Հոս, միւսն է կարեւորը, ընդգծումը միւսին էլակէտային իմաստութեան, — անմահութեան ստիպումը:

Գրականութեան թէ միւս ուժերու պատմութիւնները կ'ըսեն, թէ որքան այ խիստ ըլլան առօրեայ հաշիւներէն բխած որոշումներն ու ասոնց հետեւող բրտութիւնները, հալածանքը՝ արժանաւորներուն հանդէպ, բանտարկութիւններն ու սրածուժները, կու գայ ժամանակը, եւ երբեմն շատ շուտ, ու կը յայտարարէ անոնց անակութիւնը, անմահութիւն նուաճած մարդոց վերադարձնելով բռնօրէն իրենցմէ խլուած գահերը, ինչպէս եղաւ մեր օրով, Ստալինի զոհերուն պարագային, ու նաեւ ստալինականութեան ուրացած միւս ուժերուն առիթով:

Գրական ու Հայրենական տարբեր աշխարհահայեացքի ու արժէքներու տարբեր շափ ու կշիռի ակը վերջիններէն ոճանք — Եանթ, Օշական, եւ այլն — շափով մը ընդունելի Համարուեցան պրեժնեւեան շրջանին, ու հողին դարձած միւսներէն Ահարոնեանին, Աղբալեանին, Համաստեղին ու Սարաֆեանին, Արամ Հայկազին ու Կոստանդեանին, Պէշիկթալեանին ու Պոյաճեանին, եւ անհերքելիներէն քանի մը ուրիշներու կը սպասուէր, որ արժանին հատուցուէր եւ սկսաւ մասամբ արժանին հատուցուիլ անոնց, սկսան գործեր հրատարակել անոնցմէ, կամ յիշատակել յատկա-

ներչներ, առաջացնելով այն համընդհանուր հրճուանքը, որ կը զգացուի այսօր այնի թէ ձախին ծօտ:

Անուպասեիին, ու իրապէ՛ս ուշագրաւը, ու իրապէ՛ս հրապարակայնութեան վայել երեւոյթը, գաղափարական տարբեր դաւանանքներու տէր ողջերուն հանդէպ ցոյց տրուած արգար վերաբերումն է, ինչպէ՛ս եզաւ բանաստեղծ Մ. Իշխանի եւ գրագէտ Յ. Կարապետեցի առիթով, անոնց արժէքը ուշացումով ընդունելու փաստը ընդգծող տարբեր գրութիւններու մէջ:

Արդարեւ, 1946էն մինչեւ 1986, ամբողջ քառասնամեակ մը, ստալինեան քաննամեակին ու պրեժնեւեան քաննամեակին, բանաստեղծութեան անունով մարգեր մեծարուեցան մեր հայրենիքին մէջ, որոնք պարզապէ՛ս բանաստեղծ չէին, գրագէտ հռչակեցան ուրիշներ, որոնք գրագէտ չէին, եւ տակաւին տպագրութեան արժանի համարուեցան այնպիսիներ, որոնք իրենք իրենց նման չէին, իրենց լաւագոյնէն հրաժարած ըլլալու ողբերգական փաստով:

Ստալինեան արիւնտ ու պրեժնեւեան լծացման տասնամեակներուն, ապրող արժէքները բնդունելու պայմանը այս եղած է միշտ, կուսակցական պատկանելիութիւնը ամէնէն առաջ, ճորտային զեղումը յիտոյ, կամ դրականօրէն արիւնաբամ հետպիտի մը ստրկահաճութիւնը, կամ մաքրաջրման նուստտ յանձնառութիւններ ստորագրելու նուաստութիւնը, այլ երբեք յայտնագործութեան մը պսակը:

Առաջին անգամն է, որ հայրենի մեր մտաւորականներուն առիթ կը տրուի այդ սարսափելի «պայմաններէն» հեռու գտնուող դէմքեր դնահատելու, մեկնելով միայն անոնց արժէքէն:

Երեւի ո՛չ միայն մեռածներուն անմահութիւնը ստիպումներու առջեւ կը դնէ մարդս, այլեւ՝ ապրողներուն ապրող գործերուն զօրութիւնը:

Անուններու փոփոխութեամբ կրկնենք բազմիցս հոլովուած ճշմարտութիւնը, թէ՛ համայնամար բանաստեղծ Հրաչեայ Յովհաննիսեան գաշնակցական բանաստեղծ Մ. Իշխանի բանաստեղծական շնորհներուն թուումով ոչինչ կը կորսնցնէ իր համայնամարտութենէն, ոչ ալ այդ վերաբերումով Մ. Իշխանի գաշնակցականութեան վրայ բան մը կ'աւելնայ անպայման, բայց ապահովարար շահ մը կ'արձանագրուի տեղ մը, հայ գրականութեան տոմարներուն մէջ, ճշմարտութեան ծարաւի հայ մարդուն սրտին:

Այս է, որ տեղի կ'ունենայ հիմա, ղեկավար սկզբունքը սկսած է դառնայ արժէքներու հրամայականը, որուն ուժը, յուսանք, հրապարակայնութեան բնծայած լայնախոհութեան լոյսին տակ կ'արմատանայ աւելի ու կը ծաւալի աւելի, խնայելով մեզի քառասնամեայ խաթարումներէն, ներքին մեւազեղումներէն, հարկադիր ճորտութիւններէն ու բազում ու բազմապիսի կորանքներէն որեւէ մէկուն կրկնութիւնը...

Մ. ԻՇԽԱՆ

ԱՇԽԱՐՀԻ ՑԱԻՈՎ

Սիրտս կ'արիւնի աշխարհի ցաւով,
Որքա՛ն տառապանք, Աստուա՛ծ իմ, չորս դիս,
Կեանքի դաշտերէն փչող ամէն հով
Հառաչ ու կսկիծ կը զարնէ դէմքիս:

Անմեզ գոհերու արիւնով եռուն
Հողը ոտքիս տակ կը մնայ միշտ թաց
Եւ նոր ռնիրներ, իմ շուրջն ու հեռուն,
Կը ծնին մարդիկ՝ արիւնով հարբած:

Գլուխս ինչպէ՞ս ես դնեմ բարձիս
Եւ ննջեմ խաղաղ, աներազ քունով,
Երբ անդին անքուն մօտիկ դրացիս
Կը հսկէ զաւկին հոգեվարքին քով:

Սուրի ու սովի կը դառնան աւար
Լոյսի պէս պայծառ մանուկներ սիրուն
Եւ ոտքի կոխան՝ հասկեր անհամար,
Աշխատաւորի քրտինքով օծուն:

Ես ինչպէ՞ս Ոստիմ խնոյքի սեղան
Եւ ըմպեմ ուրախ վայելի գինին,
Երբ որ կը խլեն մարդիկ անվարան
Որքի մը բերնէն պատառը հացին:

Աստուա՛ծ իմ, որքա՛ն անարդար վնիռ...
— Ես ինչպէ՞ս կրնամ քար դնել խղճիս...
Կեանքի թեւքէկ եւ շղթայակիր...
— Աշխարհի ցաւով հիւա՛նգ է հոգիս...

ՄԱՐԴ ԱՐԱՐԱԾ

Տարօրինակ, տարօրինակ մարդ արարած,
Մոմ մը լոյսով, խաւարին մէջ համատարած
Կը հալածես դուն տեսիլներ արեւովառ,
Կը խարխափես եւ խաւարին շես հաւատար...

Արցունքներուդ միգամածին խորէն տմոյն
Գիտես մայիլ արշալոյսի մաճանչներուն,
Սուգի քողին տակ յուսալից դուն սիրահար,
Կը տառապիս եւ վիշտերուդ չես հաւատար:

Վզիդ շղթայ եւ թելերուդ ծանր կասանք,
Դուն կը փորձես արծիւներու վայել ճախրանք
Եւ այս կեանքի մեծ բանտին մէջ բազմակամար
Կը խեղդուիս, շղթաներուդ չես հաւատար:

Փուշ ու տատակ քեզ կ'արիւննն ճամբուդ վրայ,
Բայց խոցոտուած քու մատներով արիւնլուայ
Դուն կ'որոնես ծաղիկներու հոգին պայծառ,
Ցաւէդ կ'ոռնաս եւ ցաւերուդ չես հաւատար:

Տարօրինակ, տարօրինակ մարդ արարած,
Քու ձեռքերով հոգին կու տաս կեանքեր ծաղկած,
Կը զգաս դէմքիդ մահուան քամին եւ հողմավար
Կ'իյնաս անշունչ, սակայն մահուան չես հաւատար...

ԶԱՅՆԸ

*Ինչպէս հեռաւոր շշուէնը ծովին՝
Կը լսեմ անվերջ եւ ամէնուրեք
Ձայնն այս աշխարհի այեկոծ ցաւին...*

*Ի զուր կը փակեմ դուռ ու պատուհան՝
Այիք առ այիք կը բախի կուրծքիս
Տառապանքը տաք ամբողջ մարդկութեան...*

*Ինչպէս հեռաւոր մրմունջն անտառին՝
Կը լսեմ ահա գիշեր քէ ցերեկ
Արցունքով թրջած ողբերգը կեանքի...*

*Ո՛չ մէկ սփոփիչ ու քաղցր ջութակ,
Ո՛չ մէկ տաղ զուարթ ու խելագար հագ
Կրնայ գայն խեղդել իր խաղերուն տակ...*

*Ինչպէս հեռաւոր մռունչը եռվին՝
Կը լսեմ եւ միշտ իմ մենաստանէս
Ձայնն այս աշխարհի փոքորկոտ ցաւին...*

Մ. ԻՇԽԱՆ

Յ. ԿԱՐԱՊԵՆՑ

ՍԵՆՆԱԿ ԹԻԻ 842

Կէս դիւերից ետք թուլ անց Գնդապետը գլխով նշան արաւ դուան ձօտ կանգնած պահակներին, որոնք ձօտեցան Մանուէլին, բռնեցին նրա թևէ երբ, դուրս տարան հարցաքննութեան խօսքից, խարխափելով իջան սանդուխներից, ձտան կիսախուար մի ընդարձակ ներքնայարկ, որի թաց տուտաաղից կախուած էր 40 վաթնոց էլեկտրական մի ճրագ: Կոչու դու գարշահոտը հարուածնց Մանուէլի ուռնդերը: Յասակը լարծուս էր: Նա ընդգոյժացաւ: Պահակներից մէկը զնդացիքի կոթով խփեց նրա կողին: Ներքնասրահը գտտարկ էր: Իմացի պատին կից երկու գերաններ էին տնկուած, մի երրորդ գերան հորիզոնական դաժուած էր յենակների վրայ: Պահակները Մանուէլին մերկացրին, նրա աջ ոտքը կապեցին գերանի ներքնամասին, ձախ ոտքը՝ մի ս գերանին, ապա նոյն մեքենական շարժու մեքենով նրա թևէ երբ ասարածեցին, կապեցին գերանների վերին հանգույցներին: Նրա մարմինը դարձաւ շուռած խաշուութիւն: Կարճահասակ, ակնոցաւոր մի մարդ սեւ մետաղեայ մի տու փից լարեր անշտակ, լարերից մէկը կապեց Մանուէլի սեռանդամի գլխին, մի սր՝ նրա ննկին, երրորդը՝ վզին: Մանուէլը շեղբերի կրակը զգաց իր անութների տակ, ահա պիտի պայթէր կուրծքը, փորձեց պրկել ու սերի մկանները՝ մի կերպ նուազեցնելու համար քանդուող մտրի աղաղակը, պրկու մին յաջորդեց ցաւի թէժ լաւան, որը տարածուեց մինչև նրա սրունքները, հետզհետէ ցաւը զագլացաւ: Ուրեք միգել, յկարողացաւ: Մարաւեց: Նա երբ գլուխը վեր բարձրացրեց, Գնդապետը նստել էր իր գիմաց՝ սեղանի առջև, գտտու մ էր իր անվերջ գլանիկներից մէկը: Նա ծուխը փչեց, ծխախառն խօսեց:

— Այս քո վերջին պատհանութիւնն է խոտտոյանելու, թէ ո՞վ սպանեց շի պատտին, քանի՞ հոգի էիք, ո՞վ է մեր դեկավարը: Այս երեք օրերի ընթացքում դու լուտութիւն պահպանեցիր: Ես հասկանում եմ քեզ: Որոշել ես հաւատարիմ մնալ յեղափոխութեանը: Ես մեծապէս գնահատում եմ քո արի կեցւածքը, որը ի բայտտու կ է զաղափարական մտրդկանց: Սակայն յեղափոխութիւն յանուն ինչի՞, երբ ինքը՝ պետութիւնը յեղափոխութեամբ է գործի գլուխ անցել: Մի՞թէ յես անսնում, թէ ինչպէս մենք աշխատում ենք կարգ ու կանոնը պահպանել, որբարքի անցեալի սխալները եւ բարեք կենք ստեղծել ժողովրդի համար: Ես էլ յեղափոխական եմ եղել, ես էլ պայքարել եմ բռնատիրական կարգերի դէմ, սակայն յաղթանակից յետոյ անհրաժեշտ է օրէնք, պետութիւն, կարգ ու սարք, այնպէս անգո սպ յեղափոխութիւնը զէպի քառս կը տանի երկիրը: Դու մէրաքո՛ւն, դու ն բո՛ղի ցկնած, դու ստորին ահարեկիչ, այն-

պէս կր խանձեմ քրանդս, որ այլեւս կրքեք կնկայ երես շահանեն: Ի՞նչ է, կարծու՞մ էք, օրը-ցիբիկով Հրապարակի վրայ Հիւպատոս սպանելով արգարու-
 թեան պիտի Հասնէք: Ի՞նչ է ձեր ուզածը: Թնչպիտի՞ կազմակերպու: Թիւն է:
 Ի՞նչ է ձեր նպատակը: Մենա՞կ էք գործու՞մ, թէ՞ պատկանում էք միջազգային
 աւարեկչական ինչ-որ ցանցի: Ես գիտեմ, որ դու Բնույիների անցար այսանդ:
 Ի՞նչ կապեր ունես Բաագեր-Մայնհոֆ խմբակի հետ, խառնական կարծիք Բու-
 նակի հետ, Իրլանդիայի Գաղտնի Բանակի հետ, բասկերի հետ, պաղեստինեան
 Նայրաչդական կազմակերպու: Թիւնների հետ: Խօսի՞ր՝ քանի ուշ չէ, քանի դեռ
 տանձերդ չեմ կարել բերանդ խոփել: Մենք բոլորին խոսեցնել ենք տալիս: Գու
 կարծու՞մ ես մենք չե՞նք կարող թեզ խոստովանեցնել տալ: Միայն ու՞մ ես, բա-
 րեկամ: Ես թեզ բարեկամ ասացի, որովհետեւ Համոզոււմ եմ, որ դու ազնի
 մարդ ես, զազափարսական ու արիատրոս: Ես իսկապէս Հիացմունք ունեմ քո
 Հանդէպ: Ես թեզ իմ կրտսեր եղբայրն եմ Համարում: Զկարծես, թէ Հանոյք եմ
 ստանում թեզ խոչտանդելուց: Ընդ Հակասակն: Գիշերները բանաստեղծու-
 թիւն եմ գրում: Աւզում եմ, որ խոստովանես, որպէսզի ստալին աւանք այս
 արիւնայի աւարեկչու: Թիւնների: Խոստանում եմ թեզ ազատ արձակել, որով-
 հետեւ դու անմեղ ես, պարզօրէն թեզ խելքահան են արել, արկածախնդրական
 սին կրազնեքով են օրորել քո գլուխը: Այլապէս գիտեմ, որ դու խելացի եւ օրի-
 նապահ մարդ ես: Ի՞նչ կ'անես, բարեկամ: Գանք ու Համազորմակցենք: Եր-
 կուսու էլ չեղափոխականներ ենք: Սակայն Հիւպատոս սպանելը չեղափոխա-
 կանի գործ չէ, այլ՝ վախճու աւարեկչի: Ես գիտեմ, որ դու մասնակցութիւն
 չես ունեցել այդ սպանութեան մէջ: Փաստօրէն, թեզ խաբել են սրիկաները:
 Ինձ միայն նրանց անուներըլը ասուք եւ դու ազատ կը լինես Թուրքի պէս: Այլ
 մանրամասնութիւններ չեմ ուզում: Ինձ միայն յայտնիք աւարեկչիներ
 անուներըլը:

Գնդապետը վառ գլանիկով մի այլ գլանիկ վառեց, ծուխը խոր ներշնչեց
 ու սպասեց:

Մանուէլը գլուխը Հակել էր կրծքին:
 Նրա մարմինն ասում էր, կրք ատաւտեան արելը ծագի, մարդկու-
 թեան մի մասը մարդու Հազնուամ գործի կը գնայ, միւս մասը կը գալարուի
 անարել: Բաններում, որովհետեւ մեր դարը ամենասարսափելի դարն է, կրք
 քաղաքակրթութեան զիժակի աակ մարդը խոչտանդում է մարդուն, կրք
 տանջանքը պետականօրէն վաւերացուամ միջոց է՝ խելզելու միաքն ու խիզ-
 նը, խախտելու մարդու տարրական իրաւունքները անապասներում ու
 Թու նդրաններում, արեւադարձային անատներում, պիտեւ պայտանների ներք-
 նայարիկերում, սպիտակ հիւանդանոցներում եւ զաղանի կիրճերում, Հերետի-
 կոսների երկնաքեր ազազակները, մինչ պարտա Թուչերով գառախազը ան-
 դորրու: Թեամք արձանագրում է նրանց խոստովանութիւնները, Էվհուկնե-
 րի՞ Հալամանջը Անգլիայում, Միլին գարբի խաւարը եւ խաւարի մէջ մարդու
 պատիժը մարդու նկատմամբ, սակայն այդ բոլորը ոչինչ են մեր ժամանակնե-
 րի Համեմատութեամբ, կրք ամէն մի չեղափոխութիւն իր հետ բերեց խոչտան-
 դու՞մը քաղաքացիների, ստալինեան շրջանի գեհնային մաքրազորմունները,
 յասկապէս Փալիզը, ուր ասնջանքը գարձաւ պետական քաղաքակաւութիւն
 ու, Նացիզմը, կրք զանգու անային քնալնջու՞մը գիտական տարածք ստացաւ՝
 որպէս սրինակ ու նենձայով Հայոց Եղեռնը Օսմանեան կայսրութեան ձեռքով,
 Հապա Տրանկոյի խժո՞ծութիւնները: Հիմա լիջ են խոթում քաղաքական բան-
 ասարկեալի յիտոյքը, Հիմա էլիկարողներ են կապում տարբեր դաւանանք ու-
 նեցող մարդու ամորձիքներին, Հիմա ապուլութիւն պատճառող զեզ են
 սրակում այլախոհի երակներում, մինչեւ որ նա բանջարեղէն գառնայ եւ գա-
 դարի մասնելու ու նակութիւնից: Հիմա, սաղիզմը գարձել է արուեստագի-

տական արգիւնարեքութիւն, որից օգտուած են բոլոր մեծ ու փոքր պետութիւնները: Հիմա Գնդապետը նստել է չոր աթոռին եւ ամէնքին մէջաբուն է ասում, երբ ինքը մեծագոյն մէջաբուն է, նա ասում է կանանց եւ ամէն գրչէր Հրահանգում է աֆիոնածոյ աստնապետին ու տենու թարմ ճիւղերով դանա- Հարկի իր նարպարա մարմինը, որպէսզի մի կերպ ճղճիմ որդամի Հասնի, որից յետոյ աստնով բացում է օդու լիչը եւ մինչեւ լոյս չդիմանում կեղտոտ մզձաւանջներէ մէջ, նոյնիսկ լուսնի մէջ տեսնելով մանկան վարդագոյն յետոյք եւ, դո՛ւք էք, որ պիտի կատարաբէք երկիրը, երբ ամէն կնոջ մէջ բողն էք տեսնում, երբ ամէն մի քաղաքացու մօտ դասանն էք փնտրում, երբ որական Հազար անգամ դասադրում էք ձեր գործակիցներէ դէմ: Ես վաղը կը գնամ, պարտն Գնդապետ, ու բիշները կը դան, կը գան մենակ ու խմբով, կը գան տասնեակներով ու Հարիւրներով, կը գան քանդելու ձեր խարդախ Հաստատութիւնները, մինչեւ որ ամէն մարդ ու ժողովուրդ իրաւունք ունենայ սպրիտ ազատ ու անկախ, մինչեւ որ ձեր կեանքով Հաստացէք անմեղներէ թափուած արեան գինը: Եթէ ես նոյնիսկ բացատրեմ, պարտն Գնդապետ, դուք չպիտի Հասկանաք ամբողջ եզելութիւնը, որովհետեւ Հիւպատոսը Հիւպատոս լոկ չէր, այլ՝ խորհրդանշանը անմեղների մի բարբարոտութեան, որի անմիջական ժառանգորդն էք դուք ու Համայն մարդկութիւնը:

— Ապառու՛մ եմ, — ասաց Գնդապետը:

Մանուկը գլուխը վեր բարձրացրեց, գիմացի խաւարը գիտեց:

— Խոստովանե՛ր՝ եւ ազատ կը լինես, — ասաց Գնդապետը:

Մանուկը շարունակեց իր Հայնացքը:

Գնդապետը ցուցամատը ակնոցաւոր մարդուն ու զոյնը: Նա երեկտրական լեզուակը կիսով վար իջնցրեց: Մանուկի մարմինը յանկարծ ցնցուկեց, գլուխը անզօնապէս գոպանակի պէս ճօճուեց, աստմները սկսեցին կափկափել, կրծքի վանդակները դուրս պրծան: Նրա սեռանդամից կայծ ցատկեց, ապա՛ բարակ ոլորուսն ծուխ: Գնդապետը ցուցամատը կրկին ակնոցաւոր մարդուն ու զոյնը: Նա երեկտրական լեզուակը իջնցրեց Հաստաբի ամենաուժգին կէտին: Մանուկի բերանը խոռոչ դարձաւ, բերանում փրփուր գոյացաւ: Նրա մարմինը մի քանի անգամ տարուբերուեց միջոցում: Նրա Հոնդիւնները արագանգեցին ներքնայարկի Հիմաուրց վէճերի վրայ:

Ատուղին ծորաց, ծառուզու շուփի տակ Մարգարիտը ծորաց, յաւիտեանութեան շափ երկար եղաւ հասնու մը, հպու մը ձեռքերի, որը հազորդութիւն էր այն բոլորի, որ այնուս անգտանելի է, վերելակը բարձրացաւ անպերի մէք, որեւէ տեղից գոյացաւ մի դուռ, սենեակը կանչեց նրանց, սենեակից ներս բացուեց մի աշխարհ, ուր արդի կահաւորանքի տես Մարգարիտի ներկայութեան մեղմացաւ, կորցրեց իր անհնձեմական արտփուրը, Մանուկը երբեք չհասաւ նրան, փոխարէն գրկեց նրան, ամուր սեղմեց իր կրծքին, որպէսզի ոչ մի միջոց չմնայ իրենց միջեւ. եւ որքան սեղմեց, այնքան զգաց, որ կիմը ուրիշին է պատկանում, երբ Մարգարիտը իր սիրտն ու հոգին ու մարմինը ստանի էր նրան: Մանուկը կարօտեց Մարգարիտին, երբ նրանք մոյնացել էին բոլոր հասարակածայինի միջում, կարօտեց նրա անցեալի գիշերները, նրա ներկայի գիշերները եւ ապագայի գիշերները, սրտեցից իրեն բան չէր մնացել, իմէր մնացել էր բացակայ իր յեղափոխական ընկերների հետ, որոնց հետ մութ նկուղներում մահուան էարտէսներ էր գծել՝ այնուս ընտելացած մահուան հետ, մնացել էր Մարգարիտը, որպէս միակ երաշխիքը սիրոյ ու շարունակականութեան, որպէս յոյսի միակ շողը անհատնում խաւարի մէք, կիմը՝ որ մի այլ ընտանիքի մայր էր, առանց մայրամայու իր կողմից եւ որ սակայն ի՛ր կիմն էր, իր դաժան օրերի հաւատարիմ ընկերուհին, որն իր համար որոշել էր մահուան սենեակը մտնել որպէս գերագոյն արարէր անխառն

սիրոյ ու գոհաբերութեան եւ նորից գրկեց նրան՝ զգալով նրա շնչի զինովութիւնը, նրա բերանի զեղզեզամբը, որք խոստումից առաւել՝ անպայմանական մատուցում էր, ինչպէս լատին կառչած օրիասական ձեռք, անդադար ու անձրեւային, նրա շուրթերի գովութիւնը մտերի ամպրոպից յետոյ, կրկին անյազ, կրկին անհանգրուան, քէկուզ Ամուսինը իր առօրեայ ձանձրոյթից կատաղած՝ ամէն գիշեր Քանդի նրա մարմինը, մի կերպ ձերբազատուելու իր բախուն բռնիքից: Մարգարիտի մարմինը այն անօթն էր, որի մէջ կրում էր հոգին, իսկ հոգին այն դաշտն էր, որ կազապար էր տալիս իր մարմնին, մարմնի բիւր բերկրանքներին, միմեանցից անջատ ու լրացուցիչ միաժամանակ, անշատակ սափօրը, որք սպառուելուց յետոյ նորից է լեցուում, երիցուկի հիւք ու վարդաշուր ու կարմիր ննկտար, բարբիշներ շուէն ու այտերի տրամուսիւնը: Ու ծայրն նրա, որն այնչա պահանջ էր հանապազօրեայ երբերի ու ցամաքների միջից: Ազուո՛րս, առաջ Մարգարիտը: Ազուո՛րս, առաջ Մանուէլը եւ թող Արեւադարձը լինի արեւադարձը գարնան ու աշնան առաջին օրուայ եւ դեռ զայլի՛ք բոլոր օրերի, որոնց վրայ նստել է ժամանակի դաւադիր թելը: Դու իմ ե՛տը, առաջ Մարգարիտը եւ այնուհետեւ սենեակը լցուեց վայրի գազանների փոսփորային աչքերով, ժանիք առ ժանիք, մինչեւ որ արիւնեց հոգը եւ հրեզնէ լեզուները ծծեցին բախուն կիրճերի վերջին ցօզերը: Դու իմ կեանքի գէնիքը, առաջ Մանուէլը եւ յանկարծ աննիւթացան իր անցեալ բոլոր հորիզոնները, որովհետեւ արեւը կիզիչ էր ու անվերջ: Մնացել էր Մարգարիտը: Միակ կինը ամբողջ տիեզերքում: Եւ հենց այդ պահին մա համարուրեց Մարգարիտի պարտնոցը: Վաղը, ոչ գիտէ ի՞նչ պիտի լինի վաղը, արդեօ՛ք կրկին պիտի հանդիպի, եթէ վայրկեանները չանապարհն, արդեօ՛ք սենեակը պիտի պատմի՞ իր յուշերը ամանուն մարտերոցնրի, որոնք հրեք պիտի չիմանան ամուսնութիւնը պապակ կեանքերի, որոնք մի օր պատահամար հանդիպեցին եօթերորդ ֆառուզու ծայրում, երբ վաղուց հանդիպել էին Թակաւին չգրուած մատենաներում: Դիւ Եորքում ամէն ոք գիտէր: Եթէ չգիտէին, ապա նրանց նայելով տեսնում էին նրանց մարմինների միջեւ առկայ մագնիսական դաշտը, քէկուզ նրանք դանդաղ տարբեր ծայրերում լինէին: Ըստ երեսոյթին, գիտէր նաեւ Ամուսինը, որը կանգնել էր հեղեղատի առջեւ եւ հեռագետէ կարգում էր իր ներքին խարխիւլ՝ դառնալով անձամօք իրեն եւ այլոց, այլապէս կը փորձէր հասնելու ակունքին, մի կերպ փրկելու տարիների արանքում նգմուած գրառաւ ձեռքը, որն, աւա՛ղ, այլեւս ստոյլ էր առումամարիքի ստոած հարուածից: Ու գիտէր նաեւ սենեակը իր անտեսանելի աչքերով, երբ այդքան կարօտ էրքեք չէր ամփոփել իր ծաղկաւոր պատերի մէջ, ձեռքերի չրվէժ ու համբոյրների խորան, անամօք ու անարատ, վերջինը որպէս սկիզբ, անմխիթար ու ապօրինաբար օրինական, եթէ նիշդ են բանաստեղծները: Ու սենեակը գիտէր նաեւ տառապանքը սիրողների եւ խանդի խարոյկը, որը աստիճանաբար բարբոսելով պիտի հրդեհէր մօտակայ ծառաստանները, մերձակայ տները, հեռաւոր ասանները ու անձամօք ցամաքամասերը, անմխիթար կրակը աշխարհի երեսին. խնձր ու մոլեգին, այրելու այն՝ ինչ սրբազան էր: Միակ վկան գոյութեան: Մանուէլն առաջ՝ Դու եւ իմ կեանքի իմաստը, իմ միակ սէրը, իմ սկիզբն ու վերջը, իմ տրամաբանութեան լոյսը եւ իմ յոյսերի բազիլը, Քեզանով ու քա մէջ են ծաղկում գարնան ծաղիկները եւ սաւաննում ձմեռուայ փաթիլները, քեզ սիրելով եւ վերաստեղծում եմ քեզ, քեզ սիրելով եւ վերաստեղծում եմ ինձ, միմեանց սիրելով մենք ստեղծում ենք այն՝ ինչ գոյութիւն չունէր նայապէս, ինչպէս գոյութիւն չունէր արեգակը նախքան արարչագործական առաջին ցիւրը:

Գնդապետը խոսեց ծխախոտի ծուխի միջից:

— Ո՞վ սպանեց Հիւ պատտին:

Մանուկը շարունակեց իր լուռ թիւնը:

— Ուղբեր էին մի քանարեկիւնները, — հեռապնդեց Գնդապետը:

Մանուկը մի խոր անշուք արձակեց:

— Ո՞վ է ձեր անաշուքը, — բառերը հաս-հաս արտաբերեց Գնդապետը:

Մանուկը մի պահ այլևս չէր յարեց, ապա դուրս բռնեց կրծքին:

— Միևնույնն է, — ասաց Գնդապետը, — ես չեմ խոսեցնել կը տամ:

Անսպաս է իմ համբերութիւնը: Այս գիտ ոչինչ, երկրորդ արարեց յետոյ սոխա-
կի պէս պիտի երգես: Քեզիպէտներին շատ եմ հանդիպել: Սրկոս օր յետոյ բո-
լորն էլ դաշտալուս էն: Բացարձակ յիմարտ թիւն է թո արածը: Մի՞թէ ափսոս չէ
քո երիտասարդութիւնը, որ որչափ ես բանտերում քայքայել: Մի քանի տեղե-
կու թիւն, ապա ազատ կը լինես, երգում եմ:

Գնդապետը սպասեց մի ամբողջ րոպէ, երբ անարձագանգ մնաց իր յոր-
դորը, ոտքի բարձրացաւ, ազազակեց:

— Մէրտու՛ն:

Մանուկը չլսեց, որովհետեւ նրա մարմինն ասում էր ես մենակ չեմ,
մարդկութեան կէտը փառում է աշտարակներում ու բանտերում, գաղափարի,
խղճի ու դատանաբի մարտիկներ, որոնց միակ յանցանքը մարդկային
իրաւունքների պաշտպանութիւնն է, աղամարդիկ ու կանայք, քաղաքացինե-
րը մեծ ու փոքր հանրապետութիւնների, ամէն ազգի ու ամէն ցեղի, աշխար-
համայն աշխարհամաս, անզէն բանակները ազատութեան ու մարդկային
արժանապատուութեան, մէկը ամէնքի համար, ամէնքը մէկի համար: Աւգան-
դայից մինչև Միբրի, Չիլիից մինչև Երբ Լանկա, զի դաշտների սպանող Պա-
րազու էլուս, գեներալ Կոնստանտին մայրաքաղաքից մայրաքաղաք, ազատամար-
տիկներ խաչանակումը Ինդոնեզիայում ու Նիկարագուայում, մէկ բռնապե-
տութիւնից մի այլ բռնապետութիւն, Մարքիզ ալ Սադի ժառանգորդները,
աշակերտները Լեւոնդ Յոն Սախեր-Մագրի, կատարելագործուած միջոցնե-
րը ասանկանքի ու մահուան, ոչ ու ասեղ ու հեղուկ, ապա կրկներեւ սխը Միլ-
նադարի, վերջի վրայ աչ, անդամահատութիւն ու Փայտիկա, բռնաարու-
թիւնը ազդիկների ու կանանց, սողոմականութիւնը աղաների ու ձերերի, յա-
նուս կարգուտարքի ու իշխանութեան, յանուս կարգապահութեան ու պետու-
թեան յարատեւման, իսկ երգուեայ ասեմակայները գլուխ գլխի են դնու մե
իրենց ախմար դէմքերին լուրջ արտայայտութիւն ասուած յայտարարում՝ յան-
ցաւոր է ինչպէս ամբաստանուած էր, հասպա իր ընկե՛րը, որին մերկացրին,
զլիին սուպրակ կապեցին, քառակուսի ժողի վրայ նստեցրին մինչև որ երկա-
թէ դանակը ազիբներին հասաւ, եւ յետոյ դատնուս հրապարակներում հան-
դիսուար կոյթ են ունենում մշակոյթի ու քաղաքակրթութեան մասին, սրի-
կաների ամբողջ աստապետութիւնը աշխարհի մէկ ծայրից մի սը, երբ մի ամ-
բողջ ժողովուրդի կողմը լուսանցքի վրայ փոքրիկ ստուերով գրուած է որպէս
անխուսափելի մի գրուազը Համաշխարհային Անաշխարտութեան պատերազմի ընդհա-
նուս արհաւիրքի, մարդը մարդ է սպանել, հասարակութիւնը գտանում՝ մար-
դուն է սպանում, ազատամարտիկը ազատութիւն է տենչում, դալիս խեղդում
են նրա ազատութիւնը, Հոգի որակներ խիղճ է քարոզում, բերում թմբեցու-
ցիչներով բթացում են նրա խիղճը, յետոյ կանգնում ու յայտարարում են, թէ
մեր գարը աննախընթաց նուսնուս մեների գարն է, ես մենակ չեմ, ինձ հետ տա-
ռապում է ողջ մարդկութիւնը, ոմանք այնքան են շքեղ, որ չզիտեն, թէ աս-
տապում են, ամէն մի գոհ թիկունքում հազար գոհարերող, ամէն մի մահուան
դիմաց՝ իր բ յարուսեայ:

Գնդապետի ղեկավարող սարդոնական ժպիտ երևեաց: Նա ձեռքը իր մաս կանդնած պահակին ուղղեց, որք սանդուխի վրայից մի կնիզատու հողամասն փերցրեց, կարասից ջուր լցրեց, մտանցաւ Մանուկին, թաւը նրան պարզեց:

— Խոստովանի՛ր յանցանքդ, — սասց Գնդապետը: Մանուկը գլուխը բարձրացրեց, թրեց թասի մէջ:

Գնդապետը դարձաւ կարճահասակ ակնոցաւոր մարդուն, «վատի՛ր» հրահանգեց: Մանուկի աղից մարմինը յանկարծ ցնցուեց, ցնցումը շարունակուեց, կուրծքը պայթելու աստիճան պրկուեց, ուղեքը ռստոսանցին, գազանային ոտնոցը կպչեց մամոտս առաստաղին, ղեկը ալյանդակուեց, լիզուն զուրս պրծաւ րիբանից, փրփուրի մէջ արեան բծեր երևացին: Այրուած ժոհոտը խառնուեց կոշտազու գարշահոտին: Հինգ բուլէ յետոյ գաղարեց նկկաղբաբան կոտանքը: Պահակները քակեցին նրա կապիքը, պտուկեցրին յատակին, կաշուէ լախտերով ծծեցին նրա մարմինը, «յնքան» մինչև որ նրա կրունկաներն ու ափերը արիւնեցին, ապա ազ ցանեցին վերջերի վրայ:

— Այս միայն սկիզբն է, — սոսց Գնդապետը, — վաղը հարսանիք պիտի ունենանք:

Մանուկը փնտռեց սննեակը, ամէն մի սննեակում մի-մի Մարգարիտ, ամէն մի Մարգարիտ տարբեր միւսից, մինչև որ հասաւ թիւ 842 սննեակին, ուր սպասում էր Մարգարիտը ամենուր նորարաց շուշան ու երիցուկի դառնաթթու բռնը: Նա նրան սասց Մարգարիտ, նա նրան սասց Մանուկ, էեզ վազուց սպասում եմ նաւահանգստում ու գետափում, Բրուէլինի կամուրջի վրայ ու Եօթներորդ Պաղատայի եայմերուկում, հիմա որ եկար՝ այնքան չեմ սպասում, հիմա սպասում եմ քո համբոյրին ու զգուանքին, որոնց այնքան կարօտ եմ, որովհետև էեզանից գաւ ոչ ոքի չեմ սիրել և հիմա որ էեզ սիրում եմ այնքան երգանիկ եմ, որ կարող եմ ելակ սատղերը, մէկ առ մէկ, մինչև որ փռշիմանն աստղերը, մինչև որ զգամ քո կեանքը իմ կեանքի մէջ: Մանուկը գրկեց Մարգարիտին, կորաւ սննեակում ու խանդեց բոլոր նրանց: Ավեր հանդիպել են նրան ու նորից փնտռեց նրան այս ու այն տեղ, ծովածոցում ու հարթավայրում, որնաբաններում ու զբօսայգիներում, մինչև որ լազաբը լցուեց Մարգարիտներով, Մարգարիտը դարձաւ կիզակտուր: Այդ երեկոյ նրանք լայնեցին մինչև Ստորին Մանեաթան, հասան կզգու անհնադարաւային ծայրը, ուր սկսում էր ծոցը, ապա աւելի անդին՝ Ատլանտանը: Անձրի էր մազում, ծովը մառախլապատ էր, ծովահայեաց բերդը հագել էր իր դարաւոր մոռայութիւնը: Նրանք տոճակ գնեցին, մտան յաստանաւ, որը նրանց ու հարիւտոր այլ համբոյրների տարաւ Սթաբըն Ալընդ: Վերադարձին մառախլապատ խոտացաւ այն աստիճան, որ յաստանաւը դարձաւ մի պուտ աչք խաւարի ծոցում: Մանուկին բուաց, թէ ընկել են նախերկրային ճագարի մէջ, անվերադառնալի: Այդ զգացումը նրան երանութիւն պատճառեց, զարձաւ, Մարգարիտի ականջը համբուրեց, երբ նրանց միջև կանգնած էր անտեսանելի Ամուսինը: Ինչո՞ւ պատահաբանները սխալ են պատահում, ինչո՞ւ միւսը աւելի առաջ է հանդիպել, երբ սկզբից ի վեր սխալ էր պատահածը, եւ ի՞նչու չունեն, ազնիւ մարդ է, մոյնիսկ պաշտում է կնոջը իր հասկացած ձեռով, սակայն պաշտամունքը սէր չէ՛, հազարգութիւն չէ՛, մատակարարութիւնը գրաւական չէ՛, ինչո՞ւ, ինչո՞ւ, բթանց Մանուկը: Կարեկցում եմ, սասց Մարգարիտը, առանց ինձ նա կորած է, եւ իր կեանքի առանցքն եմ, եւ եմ իր կեանքի նպատակը, երբ իմ փնտառը անառիկ ծայրն է, ուժն ու ինքնավստահութիւնը, որ դո՛ւ եւ, բէկուզ երբեք չհասնեմ էեզ, այդ անհասանելի զգացումն է, որ իմաստ է պարզելու իմ կեանքին, մէկ անգամ ընդմիջու դու պիտի գիտենաս Մանուկ, որ միայն էեզ եմ սիրում եւ միայն էեզ պիտի սիրեմ, բէկուզ ինչ էլ պատա-

հելու լինի: Կէս զիշերից երկու ժամ անց Որամբ վերադարձան Մանհա-
 բան, երբ կզգին վառելի էր իր տասնչորս կամուրջների բոլոր լոյսերը: Հա-
 մար 842 սենեակը կրկին կլանեց Որամց եւ յամկարծ սիրոյ արարքի կէտն
 խնայարուեց Մանուէլը, կամ ե՛ս, կամ մա՛, ես երբեք աւելցուիմ չեմ
 քաւարարուել, ինձ համար ամհամդութեւի է, երբ այլ ձեռքեր դիպչում են
 քեզ, զոնկ գէմ-յամդիման կանգնի եւ իր իրաւունքը պահանջի, եթէ իրա-
 ւունք ունի, այլապէս զոգի զգացումը ուղղակի սպանում է ինձ, ինձ, որ
 սովոր եմ մահուան բիրերին մայելու, ես մոյմիսկ չգիտեմ ո՞վ է մա, ինչո՞ւ
 է ամուսնացել քեզ հետ, երբ մեզ վիճեանց համար ենք ստեղծուել, բրիջ
 առ բրիջ, մարմին առ մարմին, հոգի առ հոգի, ամբողջ տիեզերքը բաժնու-
 րաւուտների ու մրին անձանների, անյայտ միզամածների ու չարտա-
 սանուած խօսքերի, պահը՝ որ անշարժացում է քո հայեացքի մէջ, ծագիկը՝
 որ տակաւին չի պոկուել, խորհուրդը՝ որ տակաւին խորհուրդ չի դարձել,
 իմ սէրն ու լուսազոյնը, իմ երջանկութիւնն ու տառապանքը, օրերի մէջ ու
 օրերի հետ, իմ անհաս տենչերի խարոյկը, Մարգարիտ, Մարգարիտ,
 Մարգարիտ...

— Մէրաբու՛ն, — ասաց Գնդապետը, կրունկով արտրեց Մանուէլի զէժ-
 քը: Պահակները նրա մարմինը քաշեցին, տարան մի խուց նեւեցին: Յաջորդ
 օրը ժամը 10ին վերսկսուեց Հարցաքննութիւնը:

— Ուրեմն, ձեր նպատակն է տապալել իշխանութիւնը, — ասաց Գնդա-
 պետը՝ սփրտուած, թարժացած:

Մանուէլի այլանդակուած զէժքը մնաց անշարժ՝ վիթխարի լուսար-
 ձակի սակ:

— Ի՛նչուք է չո մարտիրոսութիւնը, բարեկամ, — ասաց Գնդապետը, —
 չո բոլոր ընկերները բռնուել են, մէկ առ մէկ բուրբն էլ խոտաւումնել են, թէ
 զո՞ւ ես գլխաւոր ահաբեկիչը: Դո՞ւ ես կրակիչ ու սպանելի Հիւպատոսին: Ես
 դիտեմ, որ նրանք փորձում են իրենց կային փրկել: Բացարձակ վտարոգի վար-
 կուաներ են: Բացարձակ ստախոսներ են, որոնք փորձում են յանցանքը չո վրայ
 նետել: Այդպիսի ստահակներին ես չաւ եմ ճանաչում: Աքցանը եղունգին դեմ
 չժողովրդած գայլայլում են: Դու գիտես, որ ես չո բարեկամն եմ: Փառք ասոք
 Աստուծո՛ւ, որ Հարի: Բապետի ձեռքը չընկար: Փեղ սղջ-սղջ մաշկահան կ'անէր:
 Կառարեալ չրէ՛լ է: Ես համայնարան եմ աւարտել: Գրեմե՛ք, որ անարդարու-
 թեան զէժ է չո պայքարը: Ես էլ եմ պայքարում անարդարութեան զէժ, սա-
 կայն օրինաւոր միջոցներով: Ասացի չէ՞, որ բանաստեղծ եմ: Ո՛ւ զո՞ւ, մ ես կար-
 դամ իմ մի նոր բանաստեղծութիւնը: Դուցէ յետոյ, երբ խոտաւումնես եւ մար-
 գավարի մի լաւ ճաշես: Գարդին չհիծուել ես, բայց երիտասարդ ես, կը դիմա-
 նաս: Մի քանի օր կազդուրուելուց յետոյ կանայք նորից կը դառնան չո լուրջ:
 Ինձ միայն ասա՛, ո՞վ կրակեց Հիւպատոսի վրայ: Մէկ խօսք ու այնուհետեւ
 ազատ կը թռչես թռչունի պէս: Միայն անուկը: Այդքան: Լսո՞ւմ ես:

— Մէրաբու՛նը զո՞ւ ես, — հարկի լսուեց Մանուէլի ձայնը:

Գնդապետը ծափ ասուեց: Պահակները մի մատուցարան բերեցին, զրե-
 ցին սեղանի վրայ: Մատուցարանի մէջ կային զանազան մեծութեան աքցան-
 ներ ու զանակներ: Պահակները Մանուէլի թիւերը թնկով կապեցին, աքցանով
 մատները հզունդները հանեցին: Մանուէլը լսեցաւ մատներից հոտող արիւնը:
 Նրա գլուխը անզգայ կախուել էր կրծքին: Ծիւրը քարացել էր նրա ջարդուած
 բերանում:

Ու կրկին նրա մարմինը խոտեց, նրա մարմինն ասաց պիղծ է աշխարհը,
 պիղծ են աշխարհը կառավարողները, որովհետեւ մարդկութեան վերջերը բու-
 ժելու փոխարէն՝ խաշտանդում են մարդկութեան մարմինն ու հողին, սպա-
 նոււմ են հայրերին ու մայրերին, զանակներին ու կախաղան հանում աղջիկնե-

բին, բանակերով են ցանցել երկիրը եւ բանակերի մէջ բանաւորութիւն են մարդկու թիւան հոգին ու մարմինը, փշաղարիք են քաշել զաշակերի ու լեռներէ երկայնքով եւ փշաղարիք վրայ արիւնաբոս են անում մարդկու թիւան մարմինն ու հոգին, աջաորակալքի են վերանցել երկրագունդը եւ աջաորի ենթարկել մարդկու թիւան հոգին ու մարմինը, սպանում են ու սանողին, յեղափոխականին, ազատամարտիկին եւ կոսկածախախտի մի նստայում զանգուածային սպանող գաւազրում մի ամբողջ բնակչութեան զէմ, սպանում են զիւ զացան ու քաղաքացուին, արհեստաւորին ու արուեստագէտին, զեղին զատարաններ են կոտուցել եւ զատարաններում անուրդի զբել մարդկութեան հոգին ու մարմինը, այս բոլորը անում են մի կերպ անխախտ պահելու իրենց թագն ու իշխանութիւնը, իրենց զիրքն ու պաշտօնը, այդ հոգնիմ նախարարները, բխածիւս զնդապետներն ու վարիկոս պաշտօնեաները, երբ մարդու իրաւունքը որդեկորոյս մօր պէս նսանել է քարին ու սոք է ասում այնպէս:

Պահակները ալ ցանցել են Մանուկի վերջերի վրայ, ապա մասն նրա թիւերն ու ստորերը, ջարջ ասեցին, ասարան-նեակցին խուցը՝ նա անշարժ փռուած մնաց յասակին: Այնչէ կը զգում: Ճաւը հասել էր մի աստիճանի, որ նա այլեւ այլիչէ կը զգում: Կար միւս ցաւը աղբիւրների մէջ ու մաքի ամենահեռուսը ներքնադաւաններում, որը զարձաւ ենթադրատեղութեան ազատ մի սլաք, կատչեց սլաքի վայրկեանական փայլին, ասարու բնուէն իրականի ու անիրականի շաւիղների միջեւ, միջեւ որ յուշերի ցիրուցան բեկորները հրձլանցին միմեանց, մի անխախտութիւն կարեց ովկիանոսը, մասն Մանուկի, կանգնեց սենեակի առջեւ:

Գիտե՞ս, Մանուկ, որ այլեւ մեզ պէս սիրողներ չկան, ասաց Մարգարիտը, մենք վերջինն ենք եւ աշխարհը հարստացել է մեզանով, թէկուզ եւ ամբողջ բարը ձեռքին կանգնել է գաբիւս կոծելու սիրահարաներին, կրքով ու մոլորանգութեամբ, կեղծաւորութեամբ ու մազձայի նախանձով, որպէսզի չլինի սեր ու սպասում, չլինի սիրտ ու սրբութիւն, ա՛յս է մարմինն իմ, որ բաշխում եմ բեզ, ընդունի՛ր ինձ, որպէսզի բաւութիւն լինի աշխարհի մեզքերի, ա՛յս է արիւնն իմ, արեցի՛ր իմ արեամբ որպէս ուխտ սիրոյ յարատեւման, ընդունի՛ր ինձ, որպէսզի բաւութիւն լինի աշխարհի մեզքերի, սիրի՛ր ինձ, մի՛շտ սիրի՛ր ինձ, Մանուկ, որովհետեւ առանց բեզ ապրել չեմ կարող, ա՛յս է հոգին իմ, որ սպիտակ ազպէտ թեւերի պէս թեւածում է քո կեանքի վրայ որպէս հովանի, ընդունի՛ր ինձ, ընդունի՛ր ինձ, որպէս բաւութիւն լինի աշխարհի մեզքերի, ընդունի՛ր ինձ ինչպէս որ եմ, ինչպէս որ կամ, առանց սակարկութեան, առանց վերագնահատման, որովհետեւ այս է որ կամ: Ու սենեակը կրկին կլանեց նրանց, յաւերժացաւ ժամանակը եւ ժամանակի մէջ Մանուկը հասաւ Մարգարիտին մեղմիւ ու վայրագ, ճեղճօրէն ու խելագար, մինչեւ որ բոլոր սկիհները զատարկուեցին ու նորից լցուեցին մուշկով ու միտոնով, կրքով ու անուրբով, կրկին մնայով անյազ ու անծանօթ, երբ այլեւ ոչ մի գաղտնիք չէր մնացել նրանց միջեւ, մնացել էին Մարգարիտի ստիճակները Մանուկի ափերի մէջ՝ ինչպէս հասում պտուղները յուրքի այգիների եւ նա զգիտէր ինչպէ՞ս ամփոփել այդքան զեղեկութիւն իր գեղարարմաների շտեմարանում, երբ իր ամբողջ եւրօրէնը շարունակ ազազակում էր Մարգարիտ: Ու սենեակը լսեց նրանց, զրկեց նրանց, այնքան սեղմեց, մինչեւ որ նրանք վերազարձան սկզբնաւորութեան, զարձան միաբնից ու սերմ, սերմը պայթեց ու ռոպեց անբոյր զաշտեմն ու առուններ եւ սենեակը զարձաւ մատուռ ու ջրցուղի տակ նրանք վերամկրտուեցին որպէս այր ու կին, հոգ չէր թէ քաղաքակրթութեան ստեմարանում տարիներ առաջ ինչ-որ բնաւ մի գրագիր այլ բաներ էր արձանագրել, երբ չեղաւ մէկը, որ

հարցներ, թէ ի՞նչ է գրուած հոգիների տոմարում: Եւ հիմա սպասուած, օծուած ու հազմուած՝ նրանք կանգնել էին պատուհանի առջեւ, Մանհաթանի առամուտը կտուրներն էին դիտում, միմեանցից հեռու, իւրաքանչիւրը մի կզգի, իւրաքանչիւրի ներսում մի անանուն բախիժ, որը կիջի էր դեռ զարիքը չեկած, կարծես մամրոդներ, որոնք սպասում էին վերջին զննացինն, առանց գիտեմալու միւսի անունն ու զնալիք մամբան: Ինչո՞ւ շատաշելով բացուեց, սենեակի շեմին կանգնեց Ամուսինը՝ գեղանի ու գունատ: Նա այցելում էր, որ սխալ պատկերասրահ էր մտել, բոլորը գնացել, մնացել էին ուրուականները: Նրա հայեացքը բռնեց Մարգարիտի հայեացքը, անցաւ Մանուէլի վրայով, քերեց տրոտուած անկողինը, գամուեց Մարգարիտի վրայ: Ջայռայրը չհացել, մնացել էր սարսափը, որը չէր հեռանում նրա դէմքից, ահա նրա աչքերը դուրս պիտի պրծնէին խոռոչներից: Սենեակի պատերը զգաստացան, դարձան պանդակի պատեր: Երբորդի ներկայութիւնը իր պազ հոսանքի մէջ առաւ իրենքն ու աւարկանները, որոնք անմիջապէս կարծրացան, վերստացան արդիւնաբերական իրենց զարծնական կերպարը: Նայնիսկ ֆանդուած անկողինը պաշտօնական տարազ եագաւ: Նրա արտաշայտութիւնն ասում էր, որ եկել է կորզելու փրկութեան վերջին պարանը՝ ֆանի դեռ ճաւը չի հեռացել մուսուստայցից: Նա մէքը պատին տուեց, պաշարեց սենեակը, որ չլիմի, թէ ոգիները դուրս ճողապրեն: Իր մտքում բեմադրած բոլոր արարները միանգամից նահանջեցին, մնաց կինը օտար սենեակում, օտարի հետ, որը սակայն իր կիսն էր, բէկուզ իրենց մամբաները վազուց բաժանուել էին միմեանցից: Նա թերանը բացեց, բառերը ֆարացան նրա կողորդում, ապա մի քանի քայլ առաջացաւ, կանգնեց Մարգարիտի առջեւ, կիսուեց երկու մասի, առաջին կէտը իր մտանքի մէջ յեղդում էր Մանուէլին, երկրորդ կէտը խօսում էր իր կնոջը: Ես այն չեմ՝ ինչ կ'ուզէի լինել, սակայն այլ կերպ զգուտեմ: Ինչ իմ միակ պաւելնն ես: Ես մտաւցել եմ քեզ սիրելի, այնքան զբաղւած եմ եղել դրամ վաստակելով, որ մտաւցել եմ ինձ ու քեզ, եւ հիմա չգիտեմ, հիմա ուշացել եմ, չգիտեմ ի՞նչ անել, ես չգիտեմ ինչպէ՞ս սիրել քեզ, սակայն առանց քեզ ես կորած եմ, դու իմ տան սիւնն ես եւ հիմա ազաւում եմ, որ վերադառնաս ինձ, ես քեզ պէտք ունեմ աւելի ֆան ռեւէ այլ մէկը, ես բնաւ քա զգաստութիւնը չեմ կաշկանդել, սակայն ուզում եմ, որ տանը լինես երբ գործից տուն եմ գալիս, առանց քեզ տունը զատարկ է, եւ հիմա որ ասարիքս առնում եմ, աւելի պէտք ունեմ քեզ, ֆան երբեւէ եւ մի մտաւցիր, որ ժամանակին սիրել եմք, գոնէ յանուն անցեալի այդ սիրոյն, մի՛ լիիր ինձ, ես իմ ամբողջ կեանքը քեզ եմ նուիրել եւ սակայն գիտեմ, որ չեմ կարողացել հաղորդակցել քեզ հետ, չեմ կարողացել մօտեմալ քեզ ու քա ներաշխարհին, ես չգիտեմ ի՞նչ անել, ինչպէ՞ս ասարի առանց քեզ, չգիտեմ ինչպէ՞ս լեցնել մեր միջեւ սարիների առաջացած վիհը, հաւատա՛, որ եթէ գիտեմալի, ամէն ինչ կ'անէի երջանկացնելու քեզ, սակայն ուժերիցս վեր է եւ հիմա պարտուած՝ խնդրում եմ քեզ, որ զքաս ինձ, ներես տկարութիւններս ու կոպտութիւններս եւ վերադառնաս ինձ: Խօսքերը սառն ալիքի պէս եռանկիւն զծեցին սենեակի մէջ: Մարգարիտը Ամուսնու աչքերին մայրեց, այն՝ ինչ տեսաւ, սարսափելի էր: Ամուսինը աւելի գունատուել, դողում էր քրտինքի մէջ: Մարգարիտը կարեկցութիւնից սկսեց լալ: Մանուէլին պատեց խորքութեան զգացումը: Եկել, միջամտում է ընտանեկան անդորրը: Գիշերները՝ որ նրանք միասին են լուսացրել: Օրերը՝ որ նրանք միասին են կիսել: Մանուէլը կանգնեց եռանկիւնու լուսանցքում որպէս ակամատես: Ամուսինը թելը վեր բարձրացրեց, բռունցք շինեց: Մանուէլը յիշեց իր համալարանական օրերը, երբ բռնցքամարտի միջին ծանրութեան ախոյեան էր, միշտ էլ խուսափել էր կռուի մտնելուց, մտածելով, որ

իր բռունցքը բռունցք չէ, այլ՝ վտանգատր գեմբ: Ամուսինը առաջ խոյացաւ, Մանուէլը կէնց, Ռրանց մարմնները բախուեցին, Ամուսինը վերագտաւ իր հաւասարակշռութիւնը, շուռ եկաւ, մի ահագին հարուած իրենց Մանուէլի կրծքին: Մանուէլը ձեռքերը տարատի գրպանները դրաւ: Սրիկայ, ասաց Ամուսինը եւ այն ու ձախ հարուածներ նետեց Մանուէլի գլխին, ծնօտին, այտին: Մարգարիտը ճշաց, ընկաւ ծրանց միջեւ, վե՛րջ տուէ՛ք այս յիմարուքեան: Մանուէլը գրկեց Մարգարիտին, մի կողմ հրեց: Այդ պահին Ամուսնու բռունցքը գգեմնեց Մանուէլին: Նա մէջքով ընկաւ անկողնու վրայ, զգաց Մարգարիտի բարձրեմը անկողնու վրայ, ոտքի էլաւ այն պահին, երբ Ամուսինը արտօն բարձրացրած՝ առաջ էր խոյացում: Մանուէլի հարուածը եղաւ ճշգրիտ ու մահուր: Ամուսինը տապալուեց, ոտքերը չոքեց, անշարժացաւ: Երա այտը մինչեւ բերանի ծայրը պատռուելի, արիւն էր հոսում: Մարգարիտը դադարեց ճշպուտց, չոքեց Ամուսնու առջեւ, գլուխը ծնկին դրաւ, ապա լուացարան վազեց, վերագարձաւ, անձեռոցով մաքրեց Ամուսնու դէմքը, փոքր, շապիկը, ապա բնագոյարար ակնբի մէջ առաւ նրա աչքը, շփեց, շոյեց, փաղափշեց, մինչեւ որ աչքերը բացեց Ամուսինը, առաստաղին նայեց: Մանուէլը ստոցարանինց սառոյցի ֆառակուսի կտորներ էր բերել, անձեռոցի մէջ փաթարել, պարկ շինել, պարկը սեղմում էր Ամուսնու վիրատր այտին, հետզհետէ զգալով խորացող խորխորատը իր եւ իր շրջապատի միջեւ, իր եւ Մարգարիտին միջեւ, վերքը կը սպիանայ, սպիի հետքը կը մնայ, խորապետացում եմ, Մարգարիտ, ասաց նա, չգիտեմ ի՞նչ պատահեց ինձ:

- Դու յանցաւոր չես, Մանուէլ, — ասաց Մարգարիտը՝ չափած երկու տղամարդկանց միջեւ:
- Եու տուվ կը սքափուի, վստահ եմ, շուտով կը սքափուի, — ասաց Մանուէլը:
- Անխուստփելի էր, — ասաց Մարգարիտը՝ իր ակնբում գրկած Ամուսնու աքր:
- Երէ մտահոց ես, հեռախօսեմ պանդակի Շտապ օգնութեան, — ասաց Մանուէլը:
- Մարգարիտ, — շշմոջաց Ամուսինը՝ հայեացքը ուղղելով կնոջը:
- Այստեղ եմ, — ասաց Մարգարիտը՝ շոյելով Ամուսնու մազերը:
- Ի՞նչ պիտի անես, Մարգարիտ, — ասաց Մանուէլը:
- Ես այստեղ պիտի մնամ, — ասաց Մարգարիտը, — նա իմ խնամքի պէտք ունի:
- Կարո՞ղ եմ ձեզ տուն բնկերացել, — ասաց Մանուէլը:
- Ո՛չ: Ես այստեղ կը մնամ: Նա իմ խնամքի պէտք ունի այսօր եւ վաղը, — ասաց Մարգարիտը՝ փնտրելով Մանուէլի աչքերը, սակայն մինչ այդ տեսաւ նրա վիրատուած արիւննու ձախ ձեռքը, — դու վնասուած ես եւ բան չես ասում, տո՛ւր ինձ ձեռքդ, աղու՛րս:
- Ոչինչ, քեքել բան է, — ասաց Մանուէլը, գրպանից բաշկիմակը հանեց, արագ կապեց ձեռքը՝ խուսափելով Մարգարիտի հայտնից:
- Դու գօրաւոր ես, Մանուէլ, — ասաց Մարգարիտը արցունքի միջից, — դու անառիկ ես, ոչ մի գնդակ քեզ չի դիպչի:
- Ո՞ւր եմ, — գլուխը շարժեց Ամուսինը:
- Այստեղ, իմ գրկում, — ասաց Մարգարիտը:
- Ես գնամ, — ասաց Մանուէլը, — արիւնը կանգ է առել, մի էանի օրից կը սպիանայ վերքը:
- Այո, դու պիտի գնաս, այո, դու պիտի գնաս, ես գիտեմ, որ դու պիտի գնաս, — ասաց Մարգարիտը:

Մանուէլը բանկոնը կազաւ, քայլից դէպի դուռը, դարձաւ Մարգարիտին նայեց, այն՝ ինչ տեսաւ, չկարողացաւ ընկալել, լնացաւ պտեր ու լնացած պտի մէջ ազերսամբը կապուտացաւ միջոցի մէջ, քունեց սեմ-հակի պատերին, իջաւ Մարգարիտի այնքի վրայ, որոնք այլևս խաւար գիշերներ էին, վկաները այն բոլորի, որ եղել էին ու վկաները այն բոլորի, որ չէին եղել, Մանեքսանից մինչև Բրուսիին, պատերի անքիւ արձանագրութիւնները, ամնշան շշուկները կեփսիմքերն արճարանում, մրա լիաքոնք ծիծաղը միջօրէին, նկարները իրենց յուշերի, որոնք քափուկ էին քաղաքի մայրքի վրայ, ո՛վ կարող է չափել տառապանքի խորութիւնը, եղև՛լ է մէկը, որ իմանայ եղելութիւնը, ու շուշանը Ռաբրֆիլըրի երապարակում, որ պոկեց գազտագոզի ու իրեն ընծայեց ու շուշանները բոլոր ցամաքամասերի, որ յանկարծ ծաղկեցին արշալոյսին, երբ այդպէս չէր աշխարհի օրէնքը, ու լնացած պտի մէջ նա տեսաւ Մարգարիտի վշտահար մարմինը, ինքն իր մէջ, իրենից դուրս, անակնկալ վարագոյրը, որ իշի էր ներկայացուցը աւարտելուց առաջ՝ իր ետին փակելով չիրագործութեամբ արարը, ուրիշ ոչինչ էր մնացել, դերակատարները խուճապահար տուն էին գնացել՝ իրենց հետ տանելով չասուած խօսքերը, մէկը ոլորեց ներմակ ազաւնու գլուխը, սայտակին նետեց, ամցորդները մայեցին մրա արիւնտ կտուցին, ոտքով դէմ շարտեցին, ոչ ոք իմացաւ, ոչ ոք չիմացաւ, իմացողները պապանձուեցին, կիրակեօրեայ շորեր հագան, եկեղեցի գնացին, երբ Մարգարիտը քայլից տառասկի վրայ, փուշերից առանկ՝ գգայով փշեպսակը իր լուսն ճակատի վրայ, ու ողբաց քաղաքը ու ողբը արձագանգեց Մանեքսանի կիրաներում ու ամպակուտակ աշտարակներում, Մարգարիտը մէկ ձեռքով գոցեց բերանը, միւսը Մանուէլին երկտեղեց, որ չեսաւ, որ չեսաւ, մնաց անկատար, մնաց անհանգրուան՝ խորտակուած կայմի պէս: Մանուէլը դուրս ելաւ սեմեակից, դուռը փակեց:

Ազգամուզիին տեղաւարտի էր:

Գիշերուայ անձրևը շարունակուած էր:

Նրկու գինու որներ, Մանուէլի թիւ երը մտած՝ նրան դուրս արան խուցից, իջան գորանցի պատասպարուած բակը, խորխորակելով քայլեցին ցեխերի միջից, նրան կապեցին Հիւսիսային պատի տակ անկուած գերանին, Հեռացան, ճիւղախա վառեցին: Հինգ բուլէ չեսայ գիմացի գորպոսից դուրս քայլեցին վեց Հրացանակիրներ, քնամոխար կանգնեցին գերանից տասը քայլ Հեռու որու-թեան վրայ, բնեցին զէնքերը, կուչ եկան, սպասեցին: Նրեք բուլէ անց, բանտի գրասենեակի աստիճաններից ցած իջաւ Գնդապետը՝ գլխին պարզած սև մի անձրևանոց: Նա կանգնեց Հրացանակիրների աջ թիւին, պատանակից սուրը Հանեց, Հազաց, Քջեց, սուրը վեր բարձրացրեց, Հերակը գոռաց:

Առաւօտեան, երեք գինուորներ սայլի վրայ նետեցին Մանուէլի գիտակ:

ՅԱԿՈՒ ԿԱՐԱԳԵՆՑ

Յ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՎԻՇՏ ԵՒ ԳՈՅԱԿԵՐՊ

Մենք, ո՛չ մէկ օր,
բմբռնեցինք ներդաշնութիւնը կեանքին՝
խայտածիծաղ ճայներուն մէջ բնութեան.
բմբռնեցինք իմաստութիւնը սիրոյ՝
խորհուրդին մէջ ստուերալոյս պահերու...

173-2000

Մենք մեր կեանքի անբալուր մեղեդին՝
որոնեցինք հին ողբերու
ցնորակոծ հեւքին մէջ.
Եւ փնտռեցինք արշալոյսը մեր սիրոյ
հին անէծքի շէնքերուն տակ կիսափուլ...

Եւ մեր ուղին,
յորձագալար իր վագֆին մէջ,
թեւակոխեց ո՛չ մէկ բարձունք,
ո՛չ մէկ ափունք բերկրասուն.
Եւ ֆայեցինք նկուղներէն ժամանակի,
մերթ կողք կողքի եւ մերթ բաժան.
բայց միշտ անհաշտ իրարու.
Եւ չեմ յիշեր,
թէ ինչպէ՞ս մենք հասանք օր մը յեղակարծ,
տեսլադաշտը ամայի՝
տարակոյսի ու ցաւի...

Ծւ կ'ողջունենմք մենք հիմա
 ունայնութեան թախիժներով մամուսցած՝
 վկայարանն այս տխուր,
 իբրեւ պա'հը բախտորոշ
 եւ օքեւանը գերագոյն՝
 ամներդաշնակ գոյակերպին մեր անլոյծ...

Լինք կանգնած ենք ամային մէջ այս օտար,
 բերած մեզ հետ՝
 տառապանքի նանապարհով փշածաղկ՝
 ծովահայեաց նոնիներու
 տուայտանքը անմեկին.
 շիրմահայեաց խոկումներու
 կասկածանքը ստուերոտ,
 եռեւեփոււմը հրաբորբ՝
 ոգեպատիր ճայներու
 եւ անիծեալ երջանկութիւնն օրերու՝
 իբրեւ ժառանգ ոգեղէն...

Բերած ենք մենք.
 զգայական ուղիներով բազմերանգ
 եւ խոհական թռիչքներով դեռ բազում՝
 հազարամեայ մեր էութեան
 մորմոխները անարիւն.
 եթերախոյզ սխրանքները մեր մտքին.
 եւ բերած ենք
 Հումերոսի դիւցազնաւանդ խոհերէն՝
 շեփոք մը յուշ դիցաշունչ.
 Պղատոնի իտէալական աշխարհէն՝
 շող մը կերպար տեսլակերպ.
 եւ Յիսուսի երկնաճաճանչ նայուածքէն՝
 շունչ մը գորով սիրախանգ...

Բայց մենք հասած ենք կրկին,
 հին ցաւերու հեղեղատը մեզ տանող՝
 նոր յոյսերու նանապարհը անորոշ,
 ուր կը նայինք
 խորհրդալոյս թովչանքներուն բնութեան,
 հրաշալոյս ցնորքներուն աշխարհի,

Եւ մինչեւ իսկ երկնի կապոյտ խորհուրդին՝
ազաւազուած նոյն սիրով,
նոյն կասկածով սեւեռուն,
իբրեւ խոհեր հարցական...

Յաւոտ վշտի նոյն փակուղին է անծայր,
որ տարօրէն կը ներփակէ մեզ նորէն՝
խաւարակուլ իր ծոցին մէջ շիրմային,
ուր ամէն ձայն՝
արձագանգն է խոհասոյզ
կորուսեալ մեր ապրումներուն
չհասկցուած ողբերգութեան,
ուր ամէն պահ
խոր վիրապն է ցաւատանջ
հեռայուշ մեր երջանկութեան
կալանաւոր տեսիլքին,
ուր ամէն բառ
ցուցանիչն է անվերծան
մեր ջլատուած գոյակցութեան
մշտամոռմոք առասպելին...

Ո՞վ է արդեօք,
որ կը պահէ մեզ կրկին,
տառապակոծ հին խոհերու
ուղիներուն մէջ անել,
ուր կը նայինք անցեալին՝
նոյն հեծութեամբ անարցունք,
զուր փնտռելով՝
մտախիւսպատ ոլորտներու մէջ թաղուած՝
հին հաւատքի կաթողիկէն երկնաշուք,
իբրեւ կէտը բեւեռացման՝
իզճերուն մեր հակոտնեայ...

Ո՞վ է արդեօք,
որ կը բարդէ այսօր տազնապ, այսօր վիշտ,
գոյակերպին մեր անլոյծ,
եւ կը բանայ մեր մտքին,
ազգամուզի ճանանչներով տեսլացած՝
նոր տաժանքի ճանապարհներ բիրակայք,
արահետներ դեռ բազում,
ուր կ'ընթանանք գուցէ առանց գիտնալու,
թէ կը ձուլուինք, հակաբնոյթ մեր էութեամբ,
անաշխարհիկ իմաստութեամբ մեզ ներդաշնոզ՝
Տառապանքին համայնական...

ՆԱԽԱԴՐՈՅԹ

Ես կ'ուզեի,
որ դարերու անանցարգել ուղիով՝
վերապրեի՞նք
նախարնոյք դրութեան մէջ ժամանակի,
ուր ամէն կեանք ոգեճուլուէր մեզի հետ՝
իր գոյութեան սկզբնական տարերքին
եւ էութեան նախաստեղծ:

Ես կ'ուզեի,
որ դառնայիր դուն կրկին
աննիւթական բովչանքներուն մեր անցեալ,
ուր դեռ սէրը
խորհրդանիշն է անեզ
ոսկեծաղիկ անբջանքի
եւ քնարակիրք տարփոտ
ոգետեսիլ էակներու
նախածնունդ հովուերգութեան:

Ես կ'ուզեի,
որ մնայիր դուն կրկին,
անեղակոյս գեղեցկութեամբ պատմութեանում՝
շուշանակերպ նոյն տեսով,
նոյն հմայքով ոսկեգոծ.
Եւ-մնայինք անհազորդ
նակատագրի ամպրոպներէն տրորում՝
ծրժառներու մահածիծաղ համերգին
ու մոխրակէզ երազներու
անաշխարհիկ կանչերուն.
Քոզ ո՛չ մէկ յուշ ա՛լ հալածէր մեզ երբեք՝
այրիացած խղճմտանքի արտասուքով.
Եւ թոզ բերէր ո՛չ մէկ երգ
հիւժախտաւոր տեճանքներու
հեկեկանքը աղետարշ...

Եթէ կ'ուզես վերածնիլ
հոգեվայրին մէջ հաւատքիս՝
իբրեւ սիրոյ հովտաշուշան,
վերբնծայէ՛
անցելագեղ ցնորքներուդ վիպական՝
լոկ բաղձանք մը անբասիր,

մեր հովուական երազն անդարձ
 իր նախնակերպ վիպայնութեամբ նորաստեղծող՝
 իբրև սիրոյ արարչագործ նախանիւթ...

Խոհակերպէ կեանքն փու շուրջ՝
 ողջ դրութեամբն իր ոգեղէն,
 նախամարդու գիտակցութեան նո՛ր բացուած՝
 երկիրն ինչպէս,
 իր մեծութեամբը կուսագեղ,
 անդորրութեամբն հոտեան,
 ուր դուն կրնաս ենթարկուի՛լ վերստին
 դէպի անցեալ քեզ փոխարկեալ՝
 հոգեփոխման հանդիսութեան մը անձէս.
 ուր կը դադրիս թափառել
 յուզաշխարհին մէջ անձանօք հոգիներու՝
 նախանձարոր սէրերու
 ծածկախորհուրդ ծիծաղով...

Եւ որոնէ կեանքի յղացքն էական
 ստուերալոյս խոհերուն մէջ
 մայրամտող պահերու.
 եւ որոնէ անցելադարձ ուղին կեանքիդ՝
 անկումին մէջ տերեւաթափ ժպիտներու
 եւ կարապի յուզումնալար մահերգին,
 որդեգրելով իրավիճակն սկզբնական՝
 երազներու սահմանագանց գոյակերպին,
 որ իր թովիչ վիպայնութեամբ
 նախայուշն է՝
 փու ինքնութեան զգացական հոլովոյթին...

Եւ հո՛ն միայն,
 ոգեկառոյց դրութեան մէջ ժամանակի,
 պիտի գտնէ ամէն երազ՝
 բնակերպարն իր նախկին.
 ձերբազատի բառը կրկին՝
 այլասերած ուղեգիծէն մտածումի.
 եւ մեղսապարտ զգայնութիւնը սիրոյ
 վերափոխուի հին հաւատքի
 լիախորհուրդ սրբութեան...

Եւ հո՛ն միայն,
 պիտի անցնիս հոգեվայրէ հոգեվայր,
 ներզգալով ակնածանքը

մերաշխարհիդ ակունքներէն վերյառնող՝
 առնչութեան մը լուսակերպ,
 եւ որդեգրես մուրախոն բազմամեքու
 խոհակէ՛տն այն հասարակաց,
 ուր ալ դադրիս փոխարկել
 նոր մորմոքը մեղանշական՝
 զգայափոխ մորմոքներուդ հանգիտութեան,
 եղբմայուշ, հիմ փորձութեամբ վարժագծուած՝
 մեղսահանգոյց սխրամեքու
 երախայրիք փորձարկութեամբ...

եւ եռ՛ն միայն,
 սէրն ու վիշտը,
 եւ հաւատքն ու փորձութիւնը
 պիտի կազմեն մախանիւքը արարչական
 եւ էատարրը ծնուցիչ
 տեսլաշաւիղ երկիւզանքով երկնուած՝
 քու էութեան յարածնունդ առասպելին...

ՈՐՈՆՈՒՄ

Ո՞ւր է երկրորդ ծագիկը մեր տառապանքին,
 բերկրամբն այն հոտեւան,
 որ պիտի գար վայելչակերպ յայտնութեամբ,
 իբրեւ կերպարն ու ոգին՝
 երբեմնի մեր ցնորքներուն բնապաշտ-
 եւ գոյակցէր խայտաբոբ մեր երգերուն՝
 նորաբողոք իր շունչով,
 ցօղաթուրմ իր արցունքով...

Ես կը տեսնեմ գայն կարծես,
 վառ տարփամբիս շափրակներով խանձարոյր՝
 անբջազե՛ղ իր տեսքով,
 որ վերահաս ազուայոյսին հետ կեանքիս
 կը հետեւի հոլովոյթին խոհերուս՝
 խորհուրդի պէս տեսլայայտ-
 եւ կը նայի աչքերուս՝
 դեռ չերգուած մորմոքներուս լուրջեամբ...

Մերք կը կառչի ան կարծես
 հիմ յուշերուս խորշակահար ոստերուն՝
 անգիտակից յոյգերով.
 տագնապելով ինձի հետ՝
 իբրև աղօթք,
 իբրև աղերս
 եւ հեծութիւն գիշերային.
 եւ իր հեծֆին մէջ անգօր,
 ես կը լսեմ բարախումներն գարնանային՝
 հիմ հրճուամֆիս ողջակիզուած ձայներուն...

Զայն կը տեսնեմ տեսլադաշտին մէջ մտֆիս,
 յարափոփոխ վիճակներով մարմնացած՝
 իբրև կերպարն էութեանդ
 եւ շառաւիղն անցեալիդ...

Կը վերապրիմ պահ մը իրմով,
 կրկնեբեւոյթը ճշմարիտ
 եւ յանկերզը հարագատ՝
 անբջանֆիմ մեր մահացեալ
 եւ ձգտումին թեւաբեկ.
 Հաւատֆին,
 որ ողջունեց՝ ո՛չ մէկ ժպիտ ծլարձակ՝
 խորհրդածուֆ ածունեքուն բերկրանֆի.
 Յոյսին,
 որ մնաց միշտ կալանաւորն ամիձապարտ՝
 ստուերախոհ պահերու.
 եւ Տարֆանֆին,
 որ աստղային ոլորտներու մէջ յածող՝
 դարձաւ սիրոյ անօթեւան ուղեւոր...

Ո՞ւր է մեր տառապանֆի երկրորդ ծաղիկն,
 որ պիտի գար.
 եւ լիաշունչ իր երգով՝
 կենսաշնորհ նոր երանգ մը բնձեռէր՝
 մեր օրերու երանգագուրկ խնդութեան,
 բեւեռելով մեր հոգին,
 մրգահասի խոկումներով օղակուած՝
 հանոյական մոյն երկունֆին պտղաբեր...

ՅԱԿՈՒ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Մեր նախորդ թիւին մէջ իր փնտրանքները պատկերներ չունի ի վեր արուած էր նոյնպէս Գաղիկ Դաս թիւանի յոսանկարը, որ սակայն մեզի անչալտ պատճառով մը տեղ չէր գտած... նշանակուած տեղը:

Այդ թիւի բնուէտը թիւերը դարձան նախ մտաւոր կարգուած այս էջը թող համարուի բանաստեղծին հետ երկրորդ անգամ հանդիպելու առիթ մը, որմէլ վստահ էնք, դժգոհ պիտի չմնայ բնութեանը...

ԱՍԵՂՆԱԳՈՐԾ ԱՌԱՒՕՏ

Արարչութեան երանելի
կիրակիմ է ասես թէ մա,
եւ առտուան շղարշի մէջ
օրօրում է ծառք կենաց...

Սէրն ուժեղ է,
կարօտն՝ անափ,
հաւատը՝ մեծ,
յոյսն՝ անմեկիմ...

Եւ երբի աշօք նորից
սպասում եմ... Ինձ-ՈՐ Մէկին...

ԳԱԳԻԿ ԴԱԽԹԵԱՆ

Ինչ ընծայ է հրաշալի
այս առաւօտն ասեղնագործ,
կը նախանձէր նրան անգամ
անցած գիշերն ասեղնագործ:

Հոսում է մա յեռներն ի վար,
եյնում է մա ձորերն ի վեր,
այս շարշարուած երկիրը խեղճ
գեռ չի տեսել նման մուէր:

Վազնրական ու անխաբար
առաւօտն այս դրախտային
չէի փոխի ոչնչի հետ,
ինձ մի կեանք էլ թէկուզ տային:

digitised by

A.R.A.R.@

Ն. ՄԱՀՅՈՒՑ

ՍԱՄԵՐ ԴԱՐԸ

Կէր գիշերուան հետ՝ համայնապարտ խաղաղութիւն ճը կըսած էր քնութեան վրայ, եւ խոր յունթիւն ճը պարտական էր անկէ անդ, համեառ տուններն ու պիտուրէք ապարանքները անխորը:

Այլ Ապրտա պրտաութի երկայնքին գնեկուտ ան երկարալարեցիկն ցուտարդ ազատ լայնը կը պարտարէր խուտարին դէմ, եւ կը խոտար փարտանդ ամայրութիւնը՝ ճայթեկուն ներքը թարթալայն ծառերուն ն վրային:

Յանկարծ փլուսեկաւ տիկոյ անպարտութիւնը: Փողոցին անկիւնէն ինքնալարճ ճը յունտարտա տուտարճ: Ճուղը Շնկը եւ անքիւնքրտ գրտար ու թարտա փողոցի ճեմ գուրդ: Ինքնալարճ տուտար ապարտանքի պարտեցի ճիկ կիտարընճակ ճը գնեկը ծառուղիկ ճը վեր սլարտա եւ կանչ տուտա գնեաւ կին դրան արճիւ:

Վարիկը իկու, վտանց պարտեցիկ լայնքը, թարտա ինքնալարեցիկ գուրդ եւ կեկտա արճանի ճը պէր: Սպարանց պրտ ճը: Անքան ցանի ճը վայրկիտանք ար, եւ վերտարէտ գարճարցան տըրիք ինքնալարեցիկ անեւնց եւ անտուտ, որ փալան ու կինը խոր ցու նի ճիկ ընդիտան կին: Կինը գուրդը ճիկ կողմ յանած եւ հակարտաուտ ճարճիկը կուտակած էր թողմոցին վրայ: Փալան գրտար յանած էր կանդ ուսին եւ անքրտած անկիւն ճը: Ջարտ անեւտը պիտի կարճիկը իկ ճուրը գիշիկը պարտիկ ճանակ ճը: Կիկ լըլըլային անոր անհատարտարեցիկն թաւ եւ երկայն պիտիկը:

Վարիկը անհրաճեկտ անպից փալան արթնչնկ եւ ճեղճ ճայնով ճը կանչ լեկ:

— Ետին ճեմապարտութիւն փալան, Ետին ճեմապարտութիւն փա-

լան....

— Ասկայն այս կանչիկը կեանքի ոչ ճիկ Նլան կըցան շարճիլ անոնց ճիկ եւ ճարդը ճայնը գարտարց:

— Անճարտարճ, փալան, փալան!:

— Այս անգամ յարճարտա արթնչնկ գայեւ: Կուրիք երկրաց, պիտիկը ար-ճիւկ թեւեկուն ն անոն շարճեկան եւ անհատկանքի ճայնով ճը հարցուց:

— Ո՞չ է:

— Հասանք, Ետին ճեմապարտութիւն փալան:

— Լաւ, ի՞նչ կ'ուզեա Վեմա:

— Ենթարտութիւն, փալան, ցրտանցիկը իկէր տրտեպի ճեր անկողնանկը

երկբայ:

— Փալան թարտա կարճան արճիկը, թարց կարծեա շանճարով շարճը ան-թանտուղ կարտարակ լայնէ՛ր գարճեկը գողնց գանճեր, եւ շշտակեկով կանց ճերկ թեւեկ, որ խոտով լեցուն տիկ ճը: Կը կարծեա, ցուտ....

— Հանունճ.... Ձեկեկ հանունճ....

— Հանուն ճը գրտար շու նչ ճը ցալեց եւ ցուտ թարկութեանճ:

— Ո՞չ է....

— Հասանք!

— Լաւ, ի՞նչ կ'ուզեա Վեմա, փալան!

— Հրտանցիկը, իկէր, որ անքրտանճակ ելևեկը:

— Ելևեկը.... Ես շարճիլ չեմ կրճար, ինչպի՞ս կ'ուզեա որ Կլլան!

— Աւրեմն ի՞նչ ընենք, հոս ինքնաշարժին մէջ մնանք:
 — Ինչո՞ւ չէ. բազմոցը անկողինին շափ լայն ու փափուկ է, ահա
 Հանդառաւէա անկ մը. ա՛յ ինչո՞ւ մտածել յոգնութեան մասին:
 Այն ասան փաշան ատանց այգիքը բանալու՝ ըստ վարիչին.
 — Հասան, դու ն գնա՛... հոս պիտի քնանանք:
 Հասան շուտիցաւ եւ ըստ թոթովելով.
 — Ենթոյութիւն, մեծապատիւ փաշա, ասիկա անբնական է: Առաւու-
 տուն գոնապանք եւ ծառաները այդպէս պիտի անենն ձեզ:
 Փաշան հակեցաւ գէպի հանուժը եւ ըստ.
 — Զէյնէպ հանուժ, ասիկա անբնական է, առաւատուն գոնապանք եւ
 ծառաները այդպէս պիտի անենն ձեզ:
 — Ո՞վ է հեազ խոսողը:
 — Վարիչն է, Հասանը:
 — Ո՞՛Ք, մի՛ նեղացնեք դիւ. ի՞նչ կարեւորութիւն ունին գոնապանք,
 ծառաները կամ վարիչը:

Փաշան նոյն սենյ ըստ վարիչին.
 — Ո՞՛Ք, մի՛ նեղացնեք դիւ, ի՞նչ կարեւորութիւն ունին գոնապանք,
 ծառաները կամ վարիչը:
 Հասանը լռեց, բայց շուտեց մեկնել: Փաշան Հանեց Թաշկինակը եւ,
 զբախեք արեւով՝ ըստ ինքնիրեն.
 — Այս սրբա՞ն տաք է օդը:
 Գինը շահուեցաւ եւ պոռաց.
 — Զարմանալի բան, ի՞նչ է այն:
 — Ի՞նչ ունիս, կնիկ, ի՞նչը ինչ է:
 — Բազմոցը այնպէս կը շարժի, որ կարծես կախորբանի մը վրայ եմ:
 Հանուժը ուզեց բանի մը լինուլ, եւ խարխափող մեռքը ինկաւ փաշային
 պիտին: Փաշան ստատիկ ցաւ զգաց եւ պիտը ապասեց կնոջը մեռքին՝ շուկով.
 — Զգէ պիտ, կախորբանի պարա՞նք կարծեցիք զայն:
 — Ենթոյութիւն, փաշա, այսօր շատ յոգնած կը զգամ:
 — Շատ խմեցիր, Զէյնէպ հանուժ: Քեզի պէտք եղածէն աւելի խմեցիր
 այս գիշեր:
 — Ուրիշ ի՞նչ կրնայի ընել, ամէն մարդ կը խմէր, թէ՛ այրերը, թէ՛ կիսնե-
 րը... դու ն այլ շատ խմեցիր, փաշա:
 — Ես վարժուած եմ խմելու, հանուժ. մէկ գիշերուան մէջ ես կրնամ
 ամբողջ գինեատուն մը խմել:
 — Հակառակ ասոր, այս գիշեր չկրցար իշխել շիգերուդ եւ սկսար բարձ-
 րածայն խնդալ. դիւ այլ ծաղրեցիր, չէ՞:
 — Ե՞րբ, այդ ինչպէ՞ս եղաւ. անկարելի է:

— Անկարելի՞... չե՞ս յիշեր, երբ «պիւ Փէճէն կ'այլէինք, դու ն ետեւս
 կու գայիր եւ Ասիլէ հանուժը մեզի նայելով ըստ. «Աստուած ողորմի ծպրա-
 հիմ փաշային. ան թէ՛ ամուսին է եւ թէ սերքի մարգիշ»: Ամէնը խնդացին,
 դու ն այլ խնդացիր:
 — Ես ստանկ բան մը չեմ յիշեր:
 — Բնական է, որ չիշես, սրովհետեւ խելքդ գլուխդ չէր, եւ տակաւին կը
 յաւակնիր մէկ գիշերուան մէջ ամբողջ գինեատուն մը խմել... անանկ չէ՞: Բայց
 անմիջապէս ետք վրէժս լուծեցիր:
 — Ինչպէ՞ս լուծեցիր վրէժդ:
 — Ենթոյութեան իտեժ մը զարմացած էին նիհարութեանդ ու փոքր
 կազմիդ վրայ, երբ Ալայ Փէթի պէլը մեկնարանելով երեւոյթը, ըստ անոնց.

«Փաշային պիտեմուն ծանրութիւնն է, որ արդիւք կ'ըլլայ իր մեծնալունն»:
 Ամէնը խնդացին, ե'ս ալ խնդացի: Այսպէսով մէկի գէժ մէկ եղաւ:
 — Ի'նչ անկիրթ սպայ ճըն է եղեր այդ Այս Ծէթ'ի պէջը:
 — Ամէն տեղ մեր ծաղրուելուն պատասխանատուն գունն էս, ինչո՞ւ չես
 կարեր սա պիտերդ:
 — Պիտե'րս կարեմ. խենթացա՞ր միթէ, հանքմ:
 — Ասոր մէջ խենթութեան ի'նչ հարց կայ. սա պիտերդ ծանր բնու էն
 քու նրբակազմ մարմինիդ համար:
 — Միթէ մարդը իր մարմինո՞վ մարդ է:
 — Հապա իր պիտերո՞վ մարդս մարդ է:
 — Անչա՛ւշաւ: Նայէ, գունն կինն ճընն էս եւ ունիս փոշի մարմին. այդ
 կրնայ ըլլալ, բայց բնաւ տեսա՞նն էս պիտ ունեցող կինն:
 — Խոստովանիժ, որ անզամ ճը փորձեցի պիտերդ կարել ճնացած պա-
 հուզ, բայց վախցայ:
 — Ի'նչ բանէն վախցար, պիտերէ՛ս:
 — Վախցայ, որ մեր ամուսնութիւնը չեղեալ նկատուի:
 — Բայց ինչո՞ւ. գունն ի՞մ կինն էս, թէ պիտերուս կինը:
 — Շրտակը ըսած, առանց սա պիտերուդ, մանչուկ ճը պիտի ըլլայիր, որ
 տակաւին ամուսնութեան օրինաւոր աստիճը թիւակոխած չէ:
 — Գինովներու զուտանցածը է ըսածդ. չաւ կ'ըլլայ, որ նիհարեաւ. քու
 այդ անբնական դիրութիւնդ է ամէն տեսակ ծաղրանքներուն աղբիւրը: Զտե-
 սա՞ր բարեկամութիւնդ, ի'նչ նիհար եւ վայելուչ էին ամէնքն ալ, բացի Ռա-
 սիէ հանուժէն, որ հակառակ գունատուկոր ըլլալուն՝ քու կէտէդ շատ պակաս
 կը կըռէ:
 — Իժ ծանրութեան պատասխանատուն գունն էս:
 — Ծ'ս...
 — Այս, գունն, սրովհետեւ միշտ կը հաւատարացնէիր ինձի, թէ գունն
 կ'անարդեւ թիթեութիւնները, թէ կը սիրես հորթի միսը, ուխտի միսը... ու
 ահա նիստ մեռք կը քաշես քո՛ւ բոլոր պատասխանատուութիւններէդ, ճիշդ
 այնպէս՝ ինչպէս կ'ընէիր երբ նախաբար էիր:

Որպէս ամուսիններուն խոսակցութիւնը ընդհատուեցաւ. փողոցի
 գրան վրայ գորաւոր հարուածներ լսուեցան. մէկը կը պոսար անբնական մայ-
 նով ճը:
 — Հէ՛՛, գունապա՛ն, ամժա Մուհամմէ՛տ:
 Փաշան եւ հանուժը շահուեցան եւ ակամօքին սրեցին: Վարիչը գէպի
 գունը վաղեց՝ հասկնալու համար, թէ ի'նչ պատահած էր:
 Գիշերապաճը հանդարտ քայլերով կը շքէր Ալ Ապպա փողոցին մէջ:
 Որք փաշային ապարանքին դիմաց հասաւ՝ պարիսպին վրայ անբնական շար-
 մուժ մը նկատեց եւ կեցաւ: Յանկարծ բարձր պատին վրայէն մարդ ճը վար
 քաակեց, իրմէ հազիւ կանգուն ճը անդին:
 Ծառիկը արկածախնդիրը, երբ իր դիմաց ցցուած զտաւ դիշերապաճը,
 պապանձեցաւ եւ չկրցաւ տեղէն շարժիլ: Գիշերապաճը ինքզինք գտնելով՝
 փութաց ձերբակալել անձանօթը: Զայն բազուկէն բռնելով՝ պոսաց երեսին.
 — Ապօրէ՛ն, քաղաքը կառավարութիւն չունի՞ խորհեցար:
 Զերբակալուողը վայելուչ հագուստով էֆէնտի ճըն էր: Փողոցին ազատ
 լոյսին տակ գիշերապաճը քննեց զայն եւ անոր երեսին վրայ խոնարհ, բարի եւ
 շարութիւնէ աւելի վախի արտայայտութիւններ նկատեց եւ, գրպանները խու-
 զարկելէ ետք՝ ըսաւ անոր.

— Այնպէս կ'երևի թ, որ այս հագուստէն զատ բան մը չես կրցած գող-
նալ:

Վախէն ու շուարու մէն հեւացող երիտասարդը բաս:

— Թող տուր սմբքս, պարտն շաւուշ, ես գող մը չեմ, ինչպէս դու ն կ'են-
թաղրես:

— Պուստ, պուստ, ուրեմն ո՞վ ես դու ն, տէր իմ:

— Կ'երզնու մ յանուս Ալլահին, որ ես գող մը չեմ, եւ թէ կեանքիս մէջ
բնաւ գողութիւն բրած չեմ. խուզարկէ զրպաններս ու զածիդ պէս, ու զածիդ
չափ:

— Ա՛հ, ուրեմն դու ն իբրեւ այցիւր՞ եկած ես այս ապարանքը:

— Ես... այս պալատին բնակիչներէն եմ:

— Հասկցայ, տէր իմ, հասկցայ. անկասկած փաշային որդին ես դու ն, եւ
գիշերու ան այս պահուն պարիսպէն վար ցատկիդ՝ մարզանքի տեսակ մըն է
պարզապէս: Եանցանքը զինուորական պարտադիր ծառայութեան եւ մար-
զանքի ուսուցիչներուն է, որ այսպիսի տնային պարտականութիւն մը տուած
են ջեղի: Ամէն պարագայի, ստիպուած եմ ջեղ ձերբակալել եւ պահել գիշեր
մը, կամ քանի մը գիշեր եւ, ո՞վ գիտէ, թերեւս այ քանի մը ամիս:

Այս բանով, գիշերապահը իր առջեւ հրեց երիտասարդը, զայն ոստիկա-
նատուն առաջնորդելու համար: Սակայն երիտասարդը, ոտքերը կրցածին
չափ գետին սեղմելով՝ թախանձեց.

— Գող չեմ, գող չեմ, Ալլահը վկայ, ապարանքին բնակիչներէն եմ:

— Եթէ ըսածդ ճիշդ է, կրկին ներս մտիք, բայց այս անգամ դու ունէն:

— Եստ լաւ, թող տուր բազուկս եւ տես:

Ան այսպէս գիշերապահ ոստիկանը քաշքշած էր երիտասարդը մինչեւ
գոզակին դուռը եւ կը կանչէր դոնապանին, երբ վրայ հասաւ վարիչը: Ար-
թընցաւ նաեւ ամէս Մուսամէտը եւ զայրացած էլաւ բանայտ գուռը:
Ոստիկանին եւ ձերբակալուային երեսու մը մեծ զարմանք պատճառեց
անոնց:

Ոստիկանը բաս.

— Այս երիտասարդը ձերբակալեցի՝ տեսնելով անոր ցատկիւր պալա-
տին պարիսպին վրայէն:

Մինչ այդ լսուեցաւ զինով փաշային ձայնը.

— Հասա՛ն, Հասա՛ն, ո՞վ կայ հող:

Վարիչը գէպի փաշան վազեց: Ոստիկանն այ փաշային գովասանքի
խօսք մը ակնկալելով, երիտասարդը առջեւէն ջրեց եւ հեանեցաւ Հասանին:

— Մեծապատիւ փաշա, ձերբակալած են գող մը, ճիշդ պարիսպին
վրայէն ցատկած պահուն:

Փաշան իրաւ ինքնաշարժէն, քաշեց քանի մը քայլ, ու ըսաւ.

— Գո՞ղ մը, ինչպէ՞ս...: Լուչու ն առանձինն էր տունը:

Վազեց գէպի ներսի գուռը, ճիւղնու, խուլնու պոռայով: Հանու մը հե-
տեւեցաւ անոր՝ վայրաշարժի մը պէս Փլլալով: Գուռը բացուեցաւ եւ գեղու հի
մը երեւցաւ՝ ճերմակ եւ թափանցիկ գիշերանոցի մը մէջ: Փաշան եւ կիներ գո-
չեցին.

— Փա՛ռք Ալլահին, հազա՛ր փառք. ապահո՞վ ես, Լուչու:

Քնքուշ ձայնով մը պատասխանեց աղջիկը.

— Այո, մայրիկ, ի՞նչ պատահած է որ:

— Գող մը ձերբակալած են ապարանքին պարիսպէն ցատկած պա-
հուն, — ըսաւ փաշան:

Սարսուռ մը անցաւ Լուչուին սրակն ու գողզով ձայնով ըսաւ.

— Գո՞ղ, Աստուած իմ, գո՞ղ:

— Որեւէ շարժում չզգացի՞ր, ձայն չստացի՞ր:
 — Ո՛չ, ո՛չ, բնա՛ւ:
 — Փառք Այլա՛հին:

Փաշան յառաջացաւ զէպի այն կողմը, ուր կայնած էին ոստիկանք, գոռոզը, վարիչը եւ դռնապանը: Ձէյնէպ հանում եւ լույսուն Հետեւեցան անոր: Աղջիկը երբ անսաւ ձերբակալեալին զէմքը, սրտին զարկերը արագացան, աչքերը պղտորեցան, եւ ներքին սասնակ մը մատնող երեսոյթ մը սաացաւ:

Ոստիկանը կրկնեց.
 — Այս սքրազորքը կ'ըսէ, թէ ինք այստեղի բնակիչներէն է:
 Ձէյնէպ հանում, զինոյթի մարած երկու աչքերը պահ մը երիտասարդին երեսին սեւեռելէ ետք՝ ըսաւ.

— Սուս է, յանգուցն զոչ մըն է ան:
 Ստիպան կասկածելով իր տեսողութեան եւ գտաողութեան, անձիջապէս հակեցաւ փաշային կողմը, եւ հարցուց:
 — Այնպէս չէ՞, փաշա:

Փաշան ալ, իր կ'նոջ աչքերուն պէս երկու կարճամ աչքերով նայեցաւ երիտասարդին եւ ըսաւ.

— Այո՛, այո՛, անկասկած զոչ մըն է ստիկա:
 Եւ սպա, ծուկով լույսին կողմը, հարցուց անոր.
 — Այնպէս չէ՞, լույս:
 — Ես զոչ չեմ, մեծապատիւ փաշա:
 — Եթէ զոչ չես, հապա ի՞նչ կ'ընէիր հոս:
 — Ձեմ դիտեր, փաշա:
 — Սաշալա՛հ: Ես՛, միթէ գուն երկինքէ՞ն ինկար պարտեղիս մէջ:
 — Ոչ, մեծապատիւ փաշա, բայց յանկարծ ինքզինքս հոս գտայ... չեմ գիտեր, ոտքերս ինչպէս հոս առաջնորդեցին զիս:
 — Եթէ Այլա՛հը կամի, յանկարծ ինքզինքդ բանտին մէջ պիտի գտնես,— ըսաւ ոստիկանը:

Փաշան նեղուելով ոստիկանին ընդմիջումէն, պրոսպ երեսին.
 — Հէ՛յ, զինուոր, մի՛ ընդհատեր հարցաքննութիւնս:
 — Կը հրամայէք, փաշա,— ըսաւ ոստիկանը:
 Փաշան գառնալով երիտասարդին.

— Ըսէ, ի՞նչ բանը քեզ հոս բերաւ:
 — Եստ կը ցաւիմ, փաշա, զինով էի, եւ ոտքերս հոս առաջնորդեցին զիս. խոտերուն վրայ պսակեցայ քանի մը ժամ, եւ երբ արթնցայ, հասկցայ սխալս եւ փորձեցի շտկել զայն, փախչելով այս անգէն, սակայն, ինչպէս կը անանէք, ոստիկանին մոտքը ինկայ: Ես զոչ չեմ, խուզարկեցէք զիս եւ ոչինչ պիտի գտնէք:

— Ի՞նչ խմած էիր:
 — Ուրիւմի խմած էի, մեծապատիւ փաշա:
 — Ստալոն՛դ,— հարցուց Ձէյնէպ հանում:
 — Այո, ստալոնով:
 Ձէյնէպ հանում զէպի ամուսինը ծուկով յիշեցուց անոր ստալոնով ուրիւմի գորութիւնը:

— Ընչդ է, ստալոնով ուրիւմի սարսափելի խմիչք մըն է,— ըսաւ փաշան, ու մտեցաւ երիտասարդին՝ զայն խուզարկելու համար:
 Իրամապանակէն գատ բան չգտաւ անոր վրայ. եւ երբ ուզեց խուզարկել զբամապանակը՝ երիտասարդը ընդդիմացաւ: Այս ընդդիմութիւնը շարժեց փաշային Հետաքրքրութիւնը ու սկսաւ մէկիկ-մէկիկ քննել թուզիկը: Մէկ ոսկինոց թղթադրած մը միայն կար եւ զանազան տոմսակներ եւ բազմա-

թիւ լուսանկարներ: Երբ լուսանկարները մէկ ձեռքէն միւսին մէջ կը սահեցնէր, յանկարծ նշմարեց լուսուին նկարը: Աչքերը շփեց, ետքէն նայեցաւ: Լուսուին էր: Վստահ ըլլալու համար՝ Զէյնէյ Հանուսին գարձաւ եւ անոր ալ աչքերուն մէջ գարձաճիւղ եւ ապշուած ինչ նկատեց: Երբ լուսուին գարձաւ, ան արգէն քաշուած էր եւ Հանգարա ու անփոյթ քայլերով զէպի ներս կ'ուզուէր:

— Գոչցուած սրելէ բան գտա՞ք,— հարցուց օտարիանը:

Փաշան՝ գրամապահակն ու պարունակու թիւնը երիտասարդին վերագարձնելով՝ պատասխանեց.

— Ո՛չ, գրամապահակին մէջ եղածները իրեն կը վերաբերին, անձնական բաներ են:

Վարիչը, որ շիշ անդին կը կենար, եւ որ իր սուր աչքերով տեսած էր լուսուին նկարը, ըսաւ.

— Ի՞ր վրան բան ժը չգտնուելով չ'արդարանար. անպայման փորձեց դողնալ եւ շտապեցաւ:

Փաշան ըսաւ.

— Հիմա պիտի ստուգեմ, թէ զի՞ն՞ով էր իրապէս,— եւ Հակեցաւ զէպի երիտասարդը, անոր բերանը հաստալու, եւ ըսաւ.

— Ճշմարտութիւնը հիմա երևան կ'կաւ. այս երիտասարդը հարկերէն հարիւր խմած է:

Վարիչը, ինքնիրմէ կ'լսած՝ ըսաւ բարկութեամբ.

— Ներդու թիւն, մեծապատիւ փաշա, ընդունուած է, որ մարդ ժը երբ խմած ըլլայ, ուրիշներուն բերնէն գիծի հոտ չ'առնէր:

Փաշան փրուեցաւ բարկութենէն. պիտիքը ուղտից եւ պոռաց վարիչին երեսին.

— Այս երիտասարդը լման խմած է, շո՛ւն:

— Ներդու թիւն, մեծապատիւ փաշա, ըսել կ'ուզէի...

— Լու՛ն, ո՛չ մէկ խօսք կ'ուզեմ լսել քեզմէ, լի՛րբ: Քու լըբու թիւնը կը Հաստատուէր, որ այնուհետեւ այս տան մէջ Հաց չու նիս: Ոստիկան, ինձի ձգէ այս երիտասարդին հարցաքննութիւնը եւ գուրս Հանէ սա անմտօթ վարիչը:

Ոստիկանը Հնարանդեցաւ հրամանին: Երբ փաշան, կի՛նը եւ երիտասարդը ատաննին մնացին, փաշան շարունակեց հարցաքննութիւնը սպասուական սենյակ մը.

— Ի՞նչ ե շե՛ս գիտեր իմ ով ըլլայս:

— Անուշա գիտեմ, մեծապատիւ տէր:

— Եթէ գիտես, ինչպէ՛ս կը համարձակիս սանձգութիւն ընել իմ տունէն ներս:

— Իմ նպատակս բարի եւ պատուաւոր է, տէր:

— Կէս գիշերէն ետք փողոցներուն մէջ պատիւ կը մնա՞, թշուառական:

Զէյնէյ Հանուս մէջ մտաւ. հարցնելով.

— Ի՞նչ է արհեստդ:

— Պաշտօնեայ եմ:

— Այսինքն զատարկապորտ սեանկ ժը, անանկ չէ՞. ամէն գրադիր կամ մեքենագրող իր այցելութիւն վրայ պաշտօնեայ կը ապէ: Ի՞նչ է ամսականդ:

— ...

— Զպատասխանե՛ս, ամսական ի՞նչ կը ստանաս:

— Վե՛ց եզրպատահան ոսկի:

— Միայն վե՛ց եզրպատահան, Ես՝ թշուառական, ինչպէ՛ս կը համարձակիս փաշայի ժը աչքիկը սիրելի:

— Հանրձ...

- Ինչո՞ւ քու գասակարգելի մէկուն ազնիւի չտրեցիր:
- Փաշան խոր հասաշանք ժը քաշեց եւ բտու երիտասարդին.
- Հրամէ, գնա՛, երթաւ բարով:

••

Սրկու՛ ամուսինները, ընկնուած եւ սպասած՝ բարձրացան ենջանեմակ:

- Փաշան երկար ախ ժը քաշեց եւ բտու կեռը.
- Հաւնեցա՛ր ասիկա:
- Դու ն միշտ ամէն բանի պատասխանատու թիւնը ի՞մ վրաս կը մզես:
- Ես ծանրարեւունուած եմ նախարարութեան գործերով, մերսկուտականի ծողովներով, զանազան ընկերութիւններու հետ կապ պահելով եւ հազարու մէկ գործերով, եւ ազնիւներու շնորհազրկին ապահանութեան միակ պատասխանատուն գո՛ւն ես:
- Հաւնիս, այդ սեռով մի խտրի ազնիւներու մասին. ասիկա բնու չեմ ընդունիր. ես գիտեմ, որ անոնք ամենապատուաւորներն են իրենց սեռին մէջ:
- Արեմն գուն յոժա՛ր ես այս ամբողջ արարքներուն Զե՛ս տեսներ, որ մեծ քրոջ սրբերգութիւնն է, որ կը կրկնուի: Ին՞չո՞ւ ազնիւ, ու զեցի ամուսնացնել զինք բժշկի՞ մը հետ, բայց ան ինկաւ երամիշտ ըսուած սեսակէն զասարկազորութիւն մը սիրոյն մէջ:
- Փետայիչ մասին այդպէս մի՛ խտրի: Ամէն պարագայի՛ ան հիմա զասարկազորութիւն մը չէ, այլ՝ կրթական նախարարութեան մաս երամշտութեան ընդհանուր քննիչ է:
- Ես էի, որ զինք այդ պաշտօնին նշանակեցի, հակասակ անոր, որ ոչ մէկ յարժարութիւն ունէր այդ գործին. ես վերստի՛ն ստեղծեցի զինք:
- Ասիկա ալ ստեղծէ լույսին համար:
- Այս, բայց ասիկա անընդունակ է վերստեղծուելու: Առաջինը երգիչ ժըն էր եւ կրցայ երամշտութեան քննիչ մը սարքել անկէ, եւ չէ երամշտութեան բան չէր հասկնար: Սակայն ի՞նչ կարելի է սարքել այս մէկէն, որ ոչ մէկ շնորհք ունենայ կը թուի, բացի պարտպանելէն ցատկելը. լաւ է, որ վունտեք զինք:
- Սրանի թէ ասիկա կարելի ըլլար. գուն գիտես, որ լույսն ժմահան է եւ իր որոշումներուն մէջ անզրգուելի. ուստի՛ պէտք է կերպ մը գտնենք, բան մը սարքենք այս երիտասարդէն եւ գոցենք հարցը:
- Ինչ որ ալ ընելու ըլլամ, զրազիրէ մը աւելի բան չի կրնար ըլլալ:
- Ինչո՞ւ. միթէ ժամանակները այնքա՞ն գելցան, որ թղթ պէս փաշայի մը, նախարարի մը ազնիւ զրազիրի մը հետ ամուսնանայ:
- Ժամանակը ի՞նչ յանցանք ունի, երբ փաշային ազնիւ լույսին պէս խենթ մըն է:
- Ո՞ւ Ք, այդ ամէնը բարկութեան խտրեր են, փաշա. ես գիտեմ, որ եթէ բարեկամեցողութիւն ըլլայ՝ կարելի է զինք պաշտօնի կանչել ունի չիտազոր պատուիրակութեան կամ հիւպատոսարանի մէջ: Եւ կամ՝ այնքան նախաբար բարեկամներ ունիս, անոնցմէ ունի մէկուն գիտեստան մէջ պատասխանատու, այսինքն՝ շահարկ գործ մը կարելի է կարգադրել:
- Այդքան ալ գիւրիւն չէ հարցը. հանս՛ւմ, մամուլը գարանակալ կը սպասէ շորտ աչքով, տեսնելու համար սիւտ, անորգար գործ մը, խարութիւն մը կամ կողմնակալութիւն մը, որ պէտքի բանայ իր լայն էջերը:
- Այդ քու մամուլ ըսանք կը յոժարի՞, որ փաշայի մը ազնիւ ամուսնանալէն ետեւ կը գիտակարգով զրազիրի մը հետ ամուսնանայ:

— Մամուլը այնպիսի՝ Հոգեր ունի, որոնք արիթ չեն տար իրեն լույսի ամուսնութեան պէս հարցերով զրազկու։

— Լույսի ին ապագան մամուլին եւ անոր Հոգերէն աւելի վեր է, եւ հետեւարար պէտք է վերատեսչեն այն երիտասարդը։

— Ես ստիպուած եմ ամէն օր նոր երիտասարդ մը վերատեսչելու... — Անգրիմ, յիշէ, որ երբ ամուսնացանք՝ դու նալ գծրախտ պաշտօնեայ մըն էիր, եւ թէ՛ հանդուցեալ հայրու էր, որ... — Հայրդ զիս չվերատեսչեց ընտ՛ւ. ան միայն արիթ առուս ինծի, որ իմ մէջն թաքնուած մեծութիւնները արժեցնեմ։

— Էտէ՛, եւ շատ յառաջ մի երթար. եթէ հայրս չըլլար, լուսադոյն ապագային եօթներորդ աստիճանի պաշտօնեայ մը պիտի ըլլայիր հիմա։

— Այս խոսքերս՝ վէ, որ կը պաշտպանես ազդիկներու գաղտնա ճաշակը։

— Վնաս չունի, փաշա, անոնք ինձմէ ժառանգած են այդ ճաշակը, ճաշակ մը՝ որ անցեալին զիս ալ մղեց քեզի հետ ամուսնանալու։

Վարիչը բարկութիւն կը մայթըր, կը սպառնար, կ'անիծէր. մինչ աստիկանը կը շանար հանդարտեցնել եւ միթարեւ զայն գործէն վնասուելուն համար։

— Հասան, դու ն կը սխալի՛ս. ինչո՞ւ կը մտնես քեզի պէտք չեղած հարցերու մէջ, — ըսաւ աստիկանը։

— Այդ ալ մա՞րդ է, — ըսաւ Հասան գայրոյթով։

— Քեզ բարկացնողը ի՞նչն է, սա լույսը ըստուածը իր ազդիկն է վերջապէս։ Ի՞նչ այդքան իրար կ'անցնին։ Արդեօք ուրիշ պատճառ մըն ալ ունի այս բարկութիւնդ։ Բարկութիւն է, թէ նախանձ։

Հասան չպատասխանեց եւ, աստիկանը աւելի լրջանալով՝ ըսաւ .

— Վնաս չունի, Հասան. մի նեղուիր ընտա. այնպէս կ'երեւի, որ փաշան միայն իր պիտեքը կրցած է կրթել։ Ինտ պիտի հանդիպիս մարդոց, որոնք կրթած են իրենց քաակները, այդիները, պալատները, ստամբաները եւ շատ բաներ, բայց չեն կրցած կրթել իրենց պատահները։ Մարդիկ, որ շակած են սուս, գործ, խանութ, իրենց ըմբռնումով՝ ապագայ, եւ սակայն չեն կրցած շահել իրենց եւ իրենց հարազատներուն նկարագիրը։

Ն.Կ.Ի.Պ ՄԱՀՃՈՒՉ

(Հայացուց՝ Բարդէն Չանոյեան)

Իմացական Շարիւն

Ս. ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ

ՆԵԿԻՊ ՄԱՀՖՈՒՋ ԿԱՄ ՔԱՂԱՔ-ԴԺՈՒԲԻՆ ՎԻՊԱԳԻՐԸ

VI

*Լայն պատաստիկ վրայ բռնուած գործ մը արտադրելու իր փորձառու-
թեան մասին խոսելով, Ժամալ էլ-Ղիթանիի հետ կատարուած ընդարձակ
զրոյցին ¹³ մէջ, Ն. Մահֆուզ կը յայտնէ իր գրուցակիցին, թէ իրերայալոյրդ սե-
րունդ ներու կեանքը պտակերոզ եռազրութիւն մը գրելու գազափարը իր մէջ
բիւրեղացած է սարիներու ընթացքին, տեսական կարգ մը հասարակ, բայց
մա՛նսանոյ թահա Հիւսէյնի «Դժբախտութեան ծառը» վէպը կարգալէ կար:*

*«Դժբախտութեան ծառը» սերունդներու վէպ էր, բայց փոքր գործ
մը, — յայտարարելէ հոգ, Ն. Մահֆուզ կը շարունակէ: — Կազափարը ամ-
բողոքովն հիմնաւորեց զիս, եւ ես սկսայ կարգալ սերունդներու կեանքը
պատկերող մեծ վէպեր կարգացի ձեռք Ռոբբիի «Ճորտայթ ընտանիքի ա-
ւանդավէպը», Թուրքոյի «Պատերազմ եւ խաղաղութիւն»-ը, Թոմաս Մանի
«Պոսէնպուր»-ը գերզատանի վէպը, եւ որոշ ակնբարբի մը մէջ զգացի, թէ
հասայ այն յստակ կէտին եւ ձեռքերու մէջ է նիւթին դեկը: Հաս կ'ուզեմ
յստակացնել կէտ մը, որ վէպ մը գրելէ առաջ ուրիշներու գործերը կար-
դայու վարժութիւն չունիմ, սակայն այդ ընթացումները իմ մշակոյթիս
մէկ մասնիկն էին (...) Տեսարութիւնը գրելէս առաջ, սկսան կուտակուիլ
մանրամասնութիւնները՝ հասկէ ու հոնկէ, գրոյցէ մը, համդիպումէ մը:
Առոր պէտք է վերագրել այն իրականութիւնը, որ, իննսուն տո հարիւր
համեմատութեամբ, եռազրութեան հերոսները իրական արմատներ ու-
նին, — ոմանք կու գային մեր ընտանիքէն, ուրիշներ դրացիներն էին, իսկ
այլ հերոսներ՝ ազգականներ: Սակայն, անշուշտ, իրական տիպարը կը
մտազուի, որովհետեւ ստեղծագործութիւնը գայն կը վերածէ ուրիշ բանի
մը: Իրական տիպարը, այսինքն՝ Ոսիստիպարը այնքան ալ կարեւոր չէ,
որովհետեւ ես եզրակացուցած եմ, որ ան փորձառութիւն մըն է, որ ազերս
չունի իմ կերտած տիպարիս հետ»:*

*Ապա, գորգացնելով իր մտածումները, Ն. Մահֆուզ կը յայտնէ, թէ
նոյնիսկ իրեն ներշնչած անձերէն ոմանք երբ կարգացած են իր գործերը, չեն
կրցած ենթադրել, որ Հերոսին նախատիպարը իրենք են: Օրինակ, կը նշէ
եռազրութեան Հերոսներէն Ահմէտ Աբլֆի պարագան, որ եղած է միտակո-
կորով իրական տիպար մը, համայնարանի վարչութեան մէջ գործող պարզ
պաշտանակ մը, որ հակառակ միայն երկրորդական վարժարան մը աւարտած*

ժարդ ժը ըլլայու ն, ան միշտ ինքզինք համարած է բոլոր գիտութիւնները մարտած նպիպտոսի ամենէն գիտուն ու զարգացած անձը: Եվէպին հրատարակումէն ետք, ան կարգաց հատորը,— կը ժատնանչէ Նեկիպ Մահֆուգ,— սակայն չճանչցաւ ինքզինք, ան կրնէ չգիտցաւ, որ վէպիս հերոսը իրմէ ներշնչուած է: Այս պարագան քեզ կ'առաջնորդէ տարօրինակ ճշմարտութեան մը, քէ՛ մարդուն կարծիքը ինքն իր մասին եւ ուրիշներուն կարծիքը՝ դարձեալ իր մասին, որքա՛ն հեռու են իրարմէ:

Այս առերևութեամբ հետաքրքրական այլ տեղեկութիւններ յայտնել ետք, կ'աւելցնէ, թէ եռագրութիւնը գրած է Չիդերու եւ ու միտու ամբողջական լորտումով, համբերատար խաղաղութեամբ ժը, պատրաստելէ ետք իւրաքանչիւր հերոսին թղթածրարը, ուր ամփոփած է ո՛չ միայն իր նախազգիծներն ու գիպաչարին կծախքը, այլեւ՝ հերոսին նկարագրային յետին ժանրամասնութիւնը:

Չորս տարուան աշխատանք¹⁴ իրած եռագրութեան գրտման փորձառութեան մասին խոսելով, Ն. Մահֆուգ կ'աւելցնէ. Եկրմամբ ըսել, որ եռագրութեան նիւթը ինծի հետ ապրեցաւ մանկութենէն ուսուցիչ, որովհետեւ այն մարդիկը, որոնց մասին գրեցի, ես անոնց հետ ապրած եմ կեանքիս տարբեր ծանգրումներում: Եւ բուն հարցը կը կայանար հետեւեալ կետին մէջ,— այժման մանրամասնութիւն ես ինչպէ՞ս կրնայի ձուլել մէկ կազապարի մէջ: Ճշմարտութիւնը այն է, որ դժուար քէ կարենամ ըսել, քէ ինչո՞ւ համար այն ձեւը ստացաւ եւ ոչ ուրիշ ձեւ մը. անկա կրնար ունենալ տարբեր կառոյց ու լուծում, բայց քէ ուղեղիս չընթերեմ ինչո՞ւ այս ձեւով դուրս եկաւ, անկա հարց մըն է, որուն գծով ես այլստակ պատասխան մը չեմ կրնար տալ:

Գրականութիւնը եւ անհատական գեղարուեստական յարկնու ժը գիտական աշխատանքէն զատարող այս խորհուրդը ընդգծելէ ետք, Ն. Մահֆուգ կը նշէ, թէ միշտ այլ իր նախապատկերացումն ու աւարտած գործը իրարմէ բոլորովին տարբեր բաներ եղած են, թէ՛ ծրարիքն ու արդիւնքը իրարմէ անկախ արժէքներ են, հակառակ իրենց գիրար պայմանաւ որով հանգամանքին, թէ՛ գրական իրադրձումը կրթիք չէ համապատասխանած իր ձեռնու մեքուն, հակառակ անոր, որ գործի ժը սեւագրութիւնը աւարտելէ ետք, զայն կը մշակէ հանդրու անային աշխատանքով, նախ կ'ընդ որինակէ, ապա կը վերամշակէ եւ, որով ժամանակ ժը գործը դարակին մէջ մուկայէ ետք, վերջութին ձեւը կ'առնէ՝ զայն իր վերջնական ձեւին բերելու համար, որովհետեւ գրողէն ժը պէտք է իր գործը դատէ երկրորդ, երրորդ եւ այլ հետաւորութիւններէ, իսկ արուեստի մէջ կատարելային ձգտումը կը մնայ անկատար կրակ, եթէ նոյնիսկ գրողը ստորագրած ըլլայ իր գլուխ—գործոցը:

Չանագան ատումներով շահեկան այս ընդարձակ զրոյցը կ'անդրադառնայ գրական-ստեղծական բազմաթիւ հարցերու, որոնց առիթով բանասէնուած Ն. Մահֆուգի տեսակէտերը լուսադոյնս կը բնորոշեն իր գրականութեան էական յատկանիշները: Օրինակ, զասական ծանօթ տարագներուն փոխարէն՝ եւրոպական արդիական նորագոյն փորձերէն օգտուելու նորարար արձակագիրներու ճիգին անգրագտունայով, փաստակալատ արձակագիրը դիտել կու տայ, որ եւրոպական արդիական փորձառութիւնը իր բոլոր նմոյշ ու նկարալու ժօտեցումը ոչինչով կը տարբերէ գաստականութեան ընդորինակումէն, որովհետեւ Էնթրին կապկումը յար եւ մտան է հիմին կապկումին, երկուէն ալ գերութիւն են, միմյնիս էականը սեփական եսին փնտրտուն էն է եւ որոնումը այն ձեւերուն, որոնք հարագատ են էու եսիդ՝ իր անհատական եւ ազգային առումներով:

Ապա, ստեղծական վէպին կատոյցները քանդելու փաստաբանութեամբ

դրուած իր վէպերուն՝ «Գոզն ու շուները», «Ազգայնասուքիւն» ներդասի վրայ»։ «Միրամար» եւ այլանուն գործերու գրառման ընթացքին ապրանք իր փորձառու թեան ժառանգ խոսակցի, Ն. Մահֆուզ կը յայտնէ. «Երբ եւրոպական հասկացողութեամբ դիտեմք մարդ արարածը, կը հասնինք այն երրակացուքեան, թէ մարդ որքան ալ փարակ կապկեկ ուրիշը, իր սէջ կը մնայ գտարիւն ու ուրոյն երանգ մը։ Այդ իսկ պատճառով, «Գիտակցութեան հասանքը» մեր գրիչին տակ տարբեր դուրս կու գայ ամանց «Գիտակցութեան հոսանք» մը, մեր գրողներուն գրիչին տակ ձեւաւորուող «Անհեթեթ»-ը եւրոպական Անհեթեթի շարժումէն բոլորովին տարբեր դիմագիծ կը ստանայ, մեր անհեթեթը մեզ կ'առաջնորդէ տրամաբանականիմ, արտիստիստի հարցը միայն գուգահեռ բնթանալու միզ մը չէ, այլ՝ բոլորովին տարբեր մշակարարութիւն մը արարելու օտեղծագործական կենսափորձը»։

Դասական դարաշրջանէ մը սովորեցնող ապրու մեներու ժամանակաշրջանէն բացուող, եւ ազգային վիպապաշտ փոթորիտ ապրու մեներէն դէպք գիտակցան-վերջու ծական ժամանակներ ջայլ նկատող Ն. Մահֆուզի նուագրութիւնը հանդ կ'առնէ Արեւելը-Արեւմուտը Հանդիպման բարդ Հարցերուն գիտաց։ Քաղաքակրթական նոր երևույթներն ու զարգացման անկան խճուրդ մեները կ'աշխարհեն եզրագծական ընկերութիւնը՝ ազգային-քաղաքական, ընկերային, արհեստագիտական, բայց մտնուածն՝ Հողերանկան ու նկարագրային մակարդակներու վրայ։ Փոթոր մեներու եւ հասաստումներու այս բարդ ժամանակը կը ստեղծէ իր վայրը՝ եզրամական հրապարակներով այլափոխուող ընկերութիւնը կաշտող քաղաք-գծիքը, որուն առաջընթաց Հողերային-թիւնը կ'աշխարհեն անկ կը հզմուի Եզրագծային դարաւոր դիմագիծը։ Կերպարանափոխումներու ահաւոր ալիքը կ'երկարի ամէն ուղղութեամբ, բարձր ու համարումներու տեղի կու տան նոր կենսաբիւլանգիտական հարցին դիմաց եւ աւանդական ընկերութիւն մը կը բռնուի Արեւելը-Արեւմուտը բախումներու զոյգ բեւեռներուն միջեւ։

Նուագրութիւնը կը սկսի այս կէտէն եւ, իրերայնորդ երեք հանգր-ւաններով, կը պարզէ մեծ Հայրերու, Հայրերու եւ որդիներու սերունդներուն ապրանք հարուստ կենսափոթորին հակասական, բայց խորքին մէջ դիմաց ամբողջացնող կենսաբիւլանգիտական շարափոփոխ Հողերայինը։

VII

Անխճառ եւ անհեթեթ Հողերայիններու ներքին մութ բացայայտող նախադասութիւնները, ունայնութեան անդուողին մէջ արձակուած նիւթ մը ու ժողովութեամբ արձագանգող զարգացման թիւնները եւ խորհրդանշաններու ընդմէջէն ժամանակն ու դիպաշարին մթնոլորտը առաւել խտացնելու զբեկ-մեւը կը յաջողին մերձենայ իրենց թիւնը թիւնը մակարդակին, երբ 1966ին Ն. Մահֆուզ կը հրատարակէ այս առումով ուշադրու վէպ մը՝ «Ազգայնասուքիւն» ներդասի վրայ»։

Հաստ-Հայրերանցի մը խորհրդանշական բեմահարթակին վրայ, ամէն գիշեր, առօրեային Հեռ իրենց կապերը խզելու եւ զփրանալու է հու գան խու մը մտաւորական Հայրերայինը, որոնք կ'ապրին Եզրագծային քաղաքական եւ ընկերային կենսաբիւլանգիտական շարժումներին վրայ՝ տարուած կենսաբիւլանգիտական թմբկերէն եւ անհեթեթի զգացողութեան անհակադասութիւնը։

Ասորհային չես առնելու ոչ հարց ճշ Հարցերու քննարկման նպատակով
 պատճառաւոր այս հանդիպումները, հարցի սկսած, կը յուժուրին հաշիւի բու-
 յաներուն եւ երանութեան գոյնզգոյն ոյրաններուն մէջ: Եւ կու գայ ժամա-
 նակը պատու մին, երբ «Հագարու մէկ զիշերներ»¹⁶ Հեքիաթասացին պէս,
 «Վերացում մի բարձրագոյն ոյրաններուն հասած Անիս Զաքի կը բանայ վարա-
 գոյրը պատու մին՝ ներկայացնելու հաշիւամոլներու գիշերային ներամփոփ
 աշխարհին անդորրութեան եղանակները:

Այսպէս, արեւը տակաւին ժար շժտած՝ վիպագիրը կեանքի կը կոչէ այս
 լճացեալ աշխարհին մեռեալ անդորրութիւնը այնպէս: Կոչուած ընդգիծա-
 գիր տարր ճշ, երեսասարգ չրագրուհի Սամարա Պանճաթը, որ «կեանքի
 վնասկանութեամբ» գիտուած՝ կ'այցելէ յատու-հաշիւատուներ, կը դրուցէ ար-
 թուն վիճակի մէջ գտնուող Անիս Զաքիի չես եւ կ'ու գղէ գայն նեղ կացութեան
 ժառանգ Հարցումներ եւ պարծիր: Այս հանդիպումը տեղի կ'ու նենայ օր-ցի-
 բեկով, Անիս Զաքիի արթնութեան պահուն, որովհետեւ յատու-հաշիւատան
 պահակն ու ցերեկային միակ արմակիչը ոչ մէկ բառ կ'արտասանէ «Վերա-
 ցում մի ոյրաններուն անձնատուր ըլլայէ ետք: Ապա, մութը հարցի կոխած,
 կու գան հաշիւամոլները, որոնք կը փորձեն իրենց աշխարհին մէջ ներգրուել
 այս ընդգիծագիր այցելուն:

Վէպին դէպքերը ծնունդ կ'առնեն այս հակադրումէն: Օր ճշ, սակայն,
 Սամարա Պանճաթ կը յաջողի աստիճանով շեմքակշիւ անդամները՝ կատա-
 բելու գիշերային չրջագոյն ճշ: Պազ ու մաքուր օդը կը դիմաւորէ զիրենք:
 Ինքնաշարժի գեկին հտեւ նստած է շարժապատկերի հանրածածոթ գերատան
 Թակապ էլ-Պատին: Գիշերային պոռոյրը կը վերածուի իսկական վայելչի մը:
 Սակայն, վերադարձի ճամբու ընթացքին, ամայի փողոցի մը մէջ, անուշա-
 րութեան մը հետեւ անքով կը պատահի արկած մը եւ ինքնաշարժին անի նե-
 րուն տակ կ'անշնչանայ անձածոթ տղամարդ մը: Հաշիւամոլները փարտուտ
 կու տան: Ետեւորը որը, երբ թերթերը կը հազարեն անձածոթի մը գիակին
 յայտնարեման լուրը, Սամարան կը փորձէ աստիճան հաշիւամոլները, թէ պէտք
 է ներկայանան պատկան մարմիններուն եւ խոստովանին եղելութիւնը: Սա-
 կայն հաշիւամոլները, որոնք կը գտնուին արթուն վիճակի մը մէջ (այդ օր հա-
 շիւը սպասած է շուկայէն եւ իրենք կարուած՝ իրենց ժամէնորհայ անուշ(եւ),
 կը մերժեն ընդառաջել «գրտեցի՞ն աստիճանի եւ կը կառչին իրենց տեսա-
 կէտին, յամառօրէն պնդելով, որ խոստովանութիւնը պիտի ըլլայ անկեթեթ
 ջուլլ մը, մա՛նաւանդ՝ որ ոչ ոք անը կանգնած է անձածոթ գոհի գիակին: Սա-
 մարան կը պատասխանէ, թէ հարցը իրեն համար սկզբունքի հարց է, հետեւ-
 արբ՝ չի կրնար լուել: Արթնութեան պահուն գարգացող վիճարանութիւնը
 իրարու կը հակադրէ նոյն շեմքակշիւ անդամները: Վիճարանութիւնը կը
 ստատկանայ եւ թիւ կը մնայ, որ հերոսներէն մէկը սպաննէ իր մէկ ընկերը:
 Զայրացած՝ Թակապ կ'որոշէ երթալ ու խոստովանիլ եղելութիւնը եւ նեղ կա-
 ցութեան մասնիկ թոյրը:

«Շեմքակշիւ պատահուումով ասարտող վէպը կը մնայ անաւարտ, երբ
 Հարցումները կը յաջողեն ընթերցումին, — Թակապ իրապէ՛ս պիտի խոստո-
 վանի, հաշիւամոլներու լճացած կեանքը տակնու վրայ ըրած Սամարան կը յա-
 յողի՞» տանիլ վերջնական յաղթանակը, հաշիւամոլներու տարանջատումը
 վերջնական վարձան մըն է, թէ հաշիւի ապահովումով՝ յատու-հաշիւամոլը
 պիտի վերադառնայ իր բնականին կեանքին...

Հակադրութիւններու եւ երկուութիւններու խաղին վրայ հիմնուած
 այս վէպը, ինչպէս ըսինք, իրեն գործողութեանց վայր կ'ընտրէ անկայուն
 փոքր աշխարհ մը՝ նեղօտի ջուրերուն վրայ ծփացող յատու-հաշիւատուներ,
 որուն, վէպին առաջին իսկ էջերէն, նեկիպ Մահֆուզ կու տայ խորհրդանշա-

կան բովանդակութիւն: Լասա-Հաշիչանոցը ապաստան մըն է, որ ինքնավար-տանութիւն կը ներշնչէ ժամադրական Հաշիչանոցներուն: Սակայն, խորքին մէջ, անիկա ապահովութիւն ներշնչող վայր մը չէ, որովհետեւ մէկէ աւելի վր-տանողներ կը սպասուան անոր, — ոստիկաններուն կողմէ կատարուած անա-կընկալ խուզարկութեան մը պարագային, նեղոսի վրայ Եփացոյ այս սենեակը փախուստի կը շուրհ, հետեւաբար՝ անիկա անկ համբայ մըն է: յետոյ՝ ղուրին վրայ Եփացոյ այս լասա-սենեակը կը նայ ընկզմի կամ կարուի ցամաքէն, կիջ գայն ցամաքին կապող պարանը յանկարծ փրթի (չժողանաք, որ վէպի ընթաց-քին դրացի լասա մը կ'ընկզմի): Վերջապէս, նեղոսի վրայ Եփացոյ այս լասաք դրկուած է անոր հոսքէն, որ Ազգայտոսի համար կեանքի եւ կենդանութեան խորհրդանիշ է:

Այսու հանդերձ, Հերոսները ընկերութեան ընկերային-բարոյական կաշկանդ ու մտերին ազատագրող վայրն է անիկա, ուր հազիւ ուրք դրած՝ Հաշի-չանոցներէն ոմանք կը փոխեն իրենց պաշտօնական (իմա՝ արեւմտեան) զգեստները եւ կը հագուին եզրպատական կիլիկիէն (կերպարանափոխու-թեան խորհրդանիշ մը) եւ անձնատուր կ'ըլլան անպատասխանատուութեան թմբիբիւն, որուն գերագոյն հոգեվիճակէն ներշնչուած՝ ամենէն աւելի այս լասա-Հաշիչանոցին կապուած Անիո Զաքի կը շփոխափայտէ:

Եւերը, որ հնամաշ խաղ մըն է, մարզանք մըն է մեր լաստիմ մէջ: Յոփու քիւնը անբարոյութիւն մըն է մեծիմաստներու եւ վարժարաններու մէջ, սակայն անիկա ազատութիւն է մեր լաստիմ վրայ: Կիները սովորու-թիւններ եւ վաւերաբազրներ են բնակարաններու մէջ, սակայն անոնք պատանութիւն եւ մարդը գլխահան ընող կախարդանք են մեր լաստիմ վրայ: Լուսինը մարած, շարժուել մոլորակ մըն է, բայց բանաստեղծութիւն է մեր լաստիմ մէջ: Խնթութիւնը իր անգութիւն է որեւէ տեղ, բայց անի-կա փիլիսոփայութիւն է մեր լաստիմ մէջ: Բանը բան է ուր ալ ըլլայ, բայց անիկա ո՛չ մէկ բան է մեր լաստիմ վրայ:

Սանձարձակութեան եւ ազատութեան այս ժամանակաւոր ապաստա-նք, ուրեմն, նաեւ կերպարանափոխութեան վայրն է, որուն բնակիչները կ'ապրին ենթադրեալ ազատութեան միջոյրաւ: Ճիշդ է, որ առջ ու խոնար ապաստանարանը Հաշիչանոցներուն համար կը գտնուէ անպատասխանաբա-ւուցութեան, ներամփոփման եւ վերացման վայրը, սակայն նոյնքան ճիշդ է նաեւ այն միւս նշմարտութիւնը, որ անիկա շրջուած ազատութեան հանդիսարանն է, որովհետեւ Հաշիչանոցները թմբութեան շղթաներով, այս պարագային՝ Հա-շիչի քուլայ-քուլայ պարաններով բարոյապէս կաշկանդուած բանաստեղծա-յներ են, որոնք կ'ապրին բայցայման հոյովոյթը՝ գիշերային մթութեան հետ թանձրացող անորոյութեան հոգեվիճակներու ու կապերին մէջ բռնուած:

Վէպին ժամանակը՝ գիշերը նոյնպէս ունի խորհրդանշական արժէք: Եթէ ցերեկը կեանքին բացուելու, սեփական պատեանէն դուրս գալու, ստեղ-ծագործելու եւ ընկերութեան մէկ մասնիկը դառնալու ստեղծագործ կենսա-փորձին ժամանակն է, գիշերը առանձնութեան, ընկերութեանէն խլուելու եւ նոյնիման ժամանակը սպաննելու մեռելային պահն է: Մնաց որ, Ն. Մանֆուզի վերոյիշեալ վէպը լոյսին կը բերէ այս խմբակին գիշերային կեանքը, իսկ այն բաժնեներուն մէջ, որոնք կը բացուին Հերոսներուն ցերեկային սոսորհային, հնգինակը ոչ թէ կը ներկայացնէ անոնց հաւաքական ապրումները, այլեւ՝ իր արիւարներուն ընկերութեանէն օտարութիւն, անցնելու համար լասա-Հաշիչանո-ցի ժամանակի նկատմամբ անոնց հոգիներուն մաւաղող անհամբեր ապաստ-մին ու կարտին:

Այս կացութիւնը աւելի կը սրի, երբ առաջին ակնարկով կենսայորդ, զուարթ եւ յարաշարժ թուացող զիշերային պահը կը պարզէ իր բուն զիժազիժը՝ լուսանցքային կեանքի եւ անհեթեթ սովորաժողութիւններու ծանր ու միապագայ ժամանակը, որ արամարանական շարունակութիւնը չէ ետուն առօրեային, այլ՝ նոր պատահաւածներու եւ թմբու թեւան լճացումի ժամերու։ Ահա թէ ինչու անդի կ'ուենենայ առանձնացումներու բախումը, որովհետեւ հաշիւաձուներուն ժամանակը հորիզոնական դանդաղաբայ շարժումի պահն է, որ կարուած է եւ անցեալի պատմական խորութիւնէն, եւ սպառնալի հորիզոններէն։

Աւելին. նոյնիսկ հաշիւը, որ առաջին ակնարկով տիպարները քով քովի բերող միակ ազդակն է, խորքին մէջ անոնց պատահաւածները աւելի եւս սրող շնորհաբան է վեպին, այլ խօսքով՝ զիրենք հոգեպէս բզկաող անստանալի բռնատերը։ Ճիշդ է, որ լստա-հաշիւանոցի զիշերային բնակիչները կ'ապրին նոյն վայրին մէջ, կը դիմադրուին միեւնոյն ճակատագիրը, բայց բուն նշմարտութիւնը այն է, որ ներքեապէս տարանջատուած այս հերոսները զրկուած են նշմարիտ կապերէ, լուրջ տեսականներէ եւ իրենց յարաբերութիւնները հիմնուած են ախտազին սովորաժողութեան մը լարմուն ենթահողին վրայ։ Այս իսկ պատճառով, հաշիւին միջոցաւ իրենց ետեւէն փախուսաւ առողջ այս օտարականները աւելի եւս կը խրին անհեթեթ ու անիշխանական կապերու աւազատիգմին մէջ, որովհետեւ ամէն յարաբերութիւն ժամանակաւ որ եւ մակերեսային է լստա-հաշիւանոցին մէջ։

Անհեթեթ կեանքի ժամանակը պարզող Ն. Մահֆուզի շաղկապաւորութիւն՝ նեղոսի վրայ՝ վեպը հեղինակին նախորդ գիրքերէն կը գատարուէ իր ինքնատիպ կառուցումով։ Յար եւ նման հին յուճական թատրոնի պատմողին՝ Անիս Զաքի կը ներկայացնէ իրենց կեանքը։ Մահայն Անիս Զաքի արթուն ժայռը չէ, ոչ ալ հաւաքական խզճատանքին բարձրախօսը, այլ՝ պարզապէս գառնանցող մը, որուն պատմութիւնը չունին արամարանական շարունակութիւն եւ ներքին միասնութիւն։ ժամանակի եւ պատմական կենսափորձի զգացողութիւնը կորսնցուցած պատմիչին յանկարծարանութիւնները կը նմանին օդին մէջ ցնդող փրփուրներու, կամ, աւելի ճիշդ՝ հերոսին երեւակայութեան անդրադարձներով այլափոխուած անհեթեթ բեկոր-պատմութիւնը, որոնք կ'ստատանեն անցեալէն ներկայ, ապառնիէն անցեալ եւ կը վերածուին երազային գատարկարանութիւններու։

Կարծես թէ կը զանուիրէ առասպելական, հեքիաթային եւ տարօրինակ երազներու անարամարանական ժամանակին մէջ, որուն գառնանցանքներուն եւ զաղբախտութիւններուն Ն. Մահֆուզ կու տայ խորհրդանշական բովանդակութիւն։ Գառնութեան հանդէպ իրենց հաւատքը կորսնցուցած հերոսներուն անարամարանական կենսափորձը բացայայտելու այս բեմօրէն աւելի յոտակ կը դառնայ, երբ Անիս Զաքիի գառնանցանքները ան կը գուճաւորէ փառուսնեան առասպելներու խորհրդանշական երանգներով։ Այսպէսով, ան կը յաջողի լուսագոյնս պարզել անհեթեթ կապերուն պատճառներն ու արգիւնքները իրարու հակադրող համակարգը, որուն իսկ բերումով գէպերը կը զատուան անարժան, անկողի եւ անիմաստ բեկորներ։ Ըստ պատմական զաղբախտութիւններուն ընդմէջէն տեսանելի կը գտնուայ Եգիպտոսի բովանդակ պատմութիւնը՝ իրրեւ զաղբախտութիւն մը նեղոսի վրայ, որ կը մնայ յաւերժական միակ իրականութիւնը, գերազոյն նշմարտութիւնը, որուն պատմա-առասպելները կը խուժեն գառնանցանքներու ժամանակէն ներս, կը շրջանցեն քայքայումներու մշուշային ոլորանները եւ կը շարունակեն իրենց կենսաբաշի ընթացքը¹⁶։

IX

ժամանակակից Նգիպտոսն ու եգիպտական ընկերութեան բոլոր խաները, իրենց բնորոշիչ տիպարներով, կը կազմեն այն հարուստ համապատկերը, որուն բազմերանգ այլափոխումներուն զուգահեռ կ'ընթանայ այս բազմափաստակ վերագործին գրական յիսնամեայ կենսափորձը: Գիւրացի գրասեպարդէն մինչև մանր քաղցնիներ, ժողովրդային համեստ թաղերու պարզ ուսակ տիպարներէն մինչև մտաւորականներ եւ շարժապատկերի աշխարհի ներկայացուցիչներէն մինչև ասանգապահ կրօնավարներ ու վաճառականներ, նախկին բանասերիկայներ ու հայրամայներ, բժիշկներ ու պետական պաշտօնեաներ, բարտախեղիքներ ու պահպանողական երբեմնի աստապետներ, աստիպանքի մինչև կենսատէրներ, պոռնիկներ, մուրացիկներ, անբոխներ ու բարտապաշտներ կու գան կազմելու Նգիպտոսի այն յիսնամեայ կեանքը, որ ընթացաւ սեղատուութիւններու եւ մակընթացութիւններու ցնցիչ փոփոխումներով՝ թագաւորական ժամանակաշրջանէն մինչև յեղափոխութիւն, հակայեղափոխութիւնէն մինչև ազատականութիւն, իսլամական ծայրայեղ շարժումէն մինչև մարքսականութիւն, ընկերվարութիւնէն մինչև գոյութեան պայտուութիւն եւ ամբողջատիւրութիւնէն մինչև գրամապրութիւն:

Աշխարհ ճը՝ հարուստ քաղաքական, ընկերային եւ հոգեբանական փոփոխումներով, սուր հակադրութիւններով ու բարտաժաներով, աստապետներով ու նորօրէնայ խորհրդանշաններով, որոնք, կենսունակ ուժականութեամբ ճըՆ՝ ՄահՖուզի վեպերէն ներս խուժելով՝ կը կազմեն նոր կեանքի շարտափոփոխ դիւցազնավէպը: Եարունակ գոյն եւ հորիզոն փոխող այս ընկերութեան բարդ պատկերին գիծաց՝Ն՝ ՄահՖուզի ամենայն խզճմտանքով կ'որոյսն ո՛չ միայն կեանքի մնայուն տալ նապելը, այլև ամենայն մանրամասնութեամբ ճըՆ՝ ՄահՖուզի վեպերէն ներս խուժելով՝ կը կազմեն նոր կեանքի շարտափոփոխ դիւցազնավէպը: Եարունակ գոյն եւ հորիզոն փոխող այս ընկերութեան բարդ պատկերին գիծաց՝Ն՝ ՄահՖուզի ամենայն խզճմտանքով կ'որոյսն ո՛չ միայն կեանքի մնայուն տալ նապելը, այլև ամենայն մանրամասնութեամբ ճըՆ՝ ՄահՖուզի վեպերէն ներս խուժելով՝ կը կազմեն նոր կեանքի շարտափոփոխ դիւցազնավէպը: Եարունակ գոյն եւ հորիզոն փոխող այս ընկերութեան բարդ պատկերին գիծաց՝Ն՝ ՄահՖուզի ամենայն խզճմտանքով կ'որոյսն ո՛չ միայն կեանքի մնայուն տալ նապելը, այլև ամենայն մանրամասնութեամբ ճըՆ՝ ՄահՖուզի վեպերէն ներս խուժելով՝ կը կազմեն նոր կեանքի շարտափոփոխ դիւցազնավէպը:

Ա. ԵլիՆ. գրական իրերայալրող հանգրուաններէ անցած մահՖուզեան ստեղծագործական հարուստ կենսափորձը, որ կը կեդրոնանայ կեանքի մնայուն կացութիւններն ու տալ նապելը վեր-ստեղծագործելու, այսինքն՝ մաքրագրող ստեղծու մի սահմանու մներուն մէջ վերակառուցելու մեծ խաղին վրայ, իր կարգին, կը բանայ խօսքին սահմանները՝ ապրելով ստեղծագործական հարուստ եղափոխութիւն ճըՆ՝ ՄահՖուզի իրապայտութիւնէն խորհրդապաշտ վեպ, հոգեբանական փիլիսոփայական վեպ եւ իմացական ու վերացական մեկնակետերէ ճամբայ ելած փրկագրութիւնէն ամբողջական վեպ, ուր գրական պանագան հասկացողութիւններ ու հարքներ գործը կը վերանեն բազմերանգ ու բազմաշերտ հետաքրքրական ստեղծու մի ճըՆ:

Սիւն իմացական ու գեղարդական այս հոյովոյթը, իր վերջին հանգրուանին, կանգ կ'առնէ իր բաց հորիզոններով յատկանշու ող ամբողջական վեպ յղացքներուն մէջ, միւս կողմէ՝ արդարութեան եւ յառաչիլիմութեան գաղտփարական ամուր գիրքերէ առաջնորդուած Ն. ՄահՖուզի համամարդկային բունը իր որոնումները կը շարունակէ ժամանակի եւ ընկերութեան բաց տալումութիւններուն մէջ, պատկերելով ո՛չ միայն մերօրէնայ Պրոմէթէոսներն ու զոյրերգութիւնը, այլև՝ մարդկութեան ճակատագիրն ու անոր գոյութեան տուայտանքներն ու հարցադրումները, որոնցմէ բխած պատասխանները կը վերածուին առաւել սուր հարցու մներու՝ կեանքի եւ մահուան խորհուրդներու տարածութեան մէջ բունուած:՝:

Ասիկա գրական այն մակարդակն է, որ կացութիւններու իրապաշտ ընկալատուութիւնը կատարելու ունեղծագործական ճիգէն կ'անցնի բնական-ցական-վերացական Հարցադրումներու մակարդակին, երբ բացարձակ մասնակիցը կը գտնայ անվարձան անհուն մը, որուն իմացական ոլորտներն ի վեր կատարուող թուիչները լայն կ'արձակեն ներքին մեծախօսութեան եւ խորհրդածութիւններու իրերայտորդ, անաւարտ ու զիրար խաչմեակող խոհերն ու Հարցականները:

Այսպէսով, շերտ առ շերտ, Ն. Մանֆուզ կը տարբազարէ եզրուական ընկերութիւնը, կը մաքրազակ անոր հուսարկան գիտակցութիւնն ու կամքը, ուղա՛ վարպետ վիպագիրի մը լրջախոհութեամբ կ'արարէ պայծառ անհունը, որուն բացմիտանդ ոլորտները կը ներգրանեն ընթերցողը՝ իրենց նկարագիրին, Հողերանական, իմացական, բայց մա՛նաւանդ կենցաղային փայլատակութեամբ ու խորհուրդներով: Եւ այս տարբերով կազմուող աշխարհը, յիսնամեայ կենսափորձի մը զուեղանկ նուաճումներով, արտարկան արձակին, բայց յատկապէս վիպագրութեան Հուշույն կը բանայ նոր ու պայծառ ուղի մը, որ իրաւամբ կը կոչուի «Մանֆուզեան վիպագրութիւն»:

Ս. ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ

(Ետք. 2 եւ վերջ)

ՆԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

13.— Տե՛ս «Այ-Մստիրա» մշակութային ամսագիր, 1940, Ա. տարի, թիւ 8 եւ 9, ժամայ էլ-Ղեթակի գրի առած «Այսպէս գրեցի «Ծագրութիւն»-ը եւ այս պատճառով կը սիրեմ Ազիսանգրիոյ արձարանները խորագրեայ նեղից Մանֆուզի յուշերը:

14.— Նեկից Մանֆուզի գլուխ-գործոցը նկատուած եռագրութեան էրեք հատորները Հեղինակին իշխեցին շատ տարուան աշխատանք: 1956ին լոյս տեսաւ առաջին հատորը՝ «Սրկիւր պայտանքում միջեւ», 1957ին՝ երկրորդ հատորը՝ «Կարօտի պալատը», իսկ ետեւ տարուան վերջուորութեան՝ վերջին գիրքը շարքին՝ «Աուհեարիչ»:

15.— Արտարկան վեպի հիմքը նկատուած «Նազարուսեկի գիշերներու պատմական ոճը արդիականացնելի փորձած մամուկակից գրողներու գործերու շարքին՝ Ն. Մանֆուզի այս վեպը կը նկատուի այս առումով ամենէն ուշադրաւ ստեղծուածը:

16.— «Ջազարաթօսուրիւմ»՝ Նեղոսի վրայ» անուն վեպին եւ իր այլ գործերուն մէջ, Ն. Մանֆուզ յաճախ կը գիմէ նեղոս գեանին՝ իրելու ճշգրտուած ու եզրուական ջուզաբուրքութիւնը շնչաւորող կրակ:

17.— Ն. Մանֆուզի գրականութեան մասին աւելի տմրոջական գաղափար մը կազմելու համար, կ'որժէ կարգաւ մեր նախորդ մանոթագրութիւններուն մէջ յիշատակած Ղալի Եւ. շքիքի եւ Եղբարի մանոթագրութիւնները:

Լ. ՄԿՐՏՉԵԱՆ

**ԳԵՐՄԱՆԱԼԵԶՈՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ
1920-1980 ԹՈՒԱԿԱՆՆԵՐԻՆ**

է

**ՇՈՒԷՅՑԱՐԻԱՅԻ ԳԵՐՄԱՆԱԼԵԶՈՒ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ 1945 ԹՈՒԱԿԱՆԻՑ Ի ՎԵՐ**

Շուէյցարական գրականութիւնը ինքնարաւ առանձին գրականութիւնների զուժար է, քանի որ նրա բազմազան շարքերը մշակում են մի քանի լեզուներով, բնագծին նաեւ գերմաներէնով: Շուէյցարիան, ինչպէս յայտնի է, պաշտօնապէս ջրառայելու երկիր է, որտեղ խառնում է գերմաներէն, Ֆրանսերէն, Իտալերէն եւ ուսա-սոմաներէն: Գրականութիւններն էլ համապատասխանում են այդ հիմնական լեզուներին եւ, բացի այդ, նրանք կապւած են հարեւան երկրների նոյնապէս մշակոյթներին ու գրականութիւններին: Այստեղ մեզ գրողիցնում է բացառապէս գերմանալեզու շուէյցարական գրականութիւնը, ընդհանուր գերմանալեզու գրականութեան լրջանակում:

Շուէյցարիայի ներդրումը գերմանալեզու գրականութեան մէջ հասնում է քանասակզմութեան զլխաւոր արձանագրման ակունքներին: Նշանաւոր են Սանկա Գայենի վանական Նոակեր Լարիոյի (մտա 950-1022) թարգմանութիւնները՝ լատիներէնից այեմանեան բարբառի: 18րդ դարում Բողմերն ու Ֆրայսինգերը իրենց գրական վէճերն ունէին Գոթչեզի հետ: Գանները «Հոլլուերգուիսիսնիս» (1756) ու Եոհան Կասպար Լուստերի «Փիզոգունմիական հատուածները» (1775-1778) նոյնքան յայտնի են, ս'բքան որ Ալբրեխտ Փոն Հալերի «Ալպերը» (1732) քանասակզմութիւնը, որը շուէյցարական բնապատկերին օգտագործում է իրրեւ լրջանակ՝ մշակութա-քննական խորհրդանշանութեան համար: 19րդ դարում Երեմիա Գոթլիֆը, Գոթֆրիդ Բեւերը եւ Կոնրադ Չերզինանդ Մեյերը վնասկանօրէն պատկանում են գերմանալեզու գրականութեանը: Ռոբերտ Վալզերի (1878-1956) վէպերն ու Թերթոնները ստեղծուել են 20րդ դարի առաջին երեք տասնամեակներում: Նրանք այդ ժամանակ հազիւ էին ուշադրութիւն գրաւում, իսկ ահա 70ական թուկ-

րից է վեր վերանունաց են սպրուս: Այդու հանդերձ, պէտք է արձանագրել, որ առհասարակ երիտասարդ Հեղինակների գրական փորձարարութիւններին, որոնք այս կամ այն պահի ըմբոստացել են իրենց նախորդներին դէմ ու կամեցել որեւէ նոր բան ստեղծել (Շտուրմ ու մի դրամզ/Էֆրոն եւ փոթորիկ), վիպապաշտութիւն, նաստրալիզմ, արտայայտչապաշտութիւն), շուէյցարիացի Հեղինակները համարեա՛ չեն ժամանակցել վերջին դարերում՝ երկար ժամանակ:

Բայց 1916ին Յերբիում ստեղծուեց գաղափարականութեան կենտրոն: Գերմանիայում ու Աւստրիայում նացիոնալ-սոցիալիստներին իշխած ժամանակ Շուէյցարիան գարձաւ առաջին ապստամբութեանը՝ գերմանացի շատ գրողների, դերասանների, լրագրողների եւ գիտնականների համար: Աւելի առաջ շուէյցարացի ժառանգականները իրենց գործելու համար լայն ասպարէզ էին ունեցել նաեւ Գերմանիայում, իսկ հիմա նրանք շուէյցարական փոքր շուկան պէտք է որ բաժանէին գերմանացի նորամուտ ժառանգականների հետ: Ահա թէ ինչու Յերբիւր գարձաւ, ինքնաբերաբար, թատրոնի ու բեմանորթականների կենտրոնակէտ:

1945ից յետոյ Շուէյցարիայի վիճակը բուրժուական էր, բան եւրոպական ժողովուրդներին վիճակը: Երկիրը չէր ժամանակցել պատերազմին, չէր գրէր իր մեղացի, հետեւապէս եւ ամբողջական վնասներից զերծ: Բայց նրա կենտրոնական աշխարհագրական դիրքը այժմ, այսպէս թէ այնպէս, պահանջում էր ընդհարուել յետպատերազմեան ժամանակաշրջանի խնդիրներին հետ:

Յետպատերազմեան գրականութիւնը էապէս իթանուեց շուէյցարական երկու Հեղինակների՝ Մաքս Զրիլը եւ Զրիլի Գիւրնեմատի կողմից: Երկուսն էլ պատկանում են այն սերնդին, որը Գերմանիայի քաղաքական ընթացքին, միջին Երկրորդ աշխարհամարտը, կարող էր գիտեցնորէն հետեւել: Բայց նրանք առաջին անգամ հրատարակ ժաման 50ական թուերի վերջում՝ քաղաքականապէս յանձնառու երկերով:

Արձակագիր եւ թատերագիր Մաքս Զրիլը (ծնւ. 1911, Յերբիւ) այժմ իսկ համարում է «արգիտականի գասական»: Նրա վկային ու թատերաբիւնները թարգմանուել են շատ լեզուներին: Երկրորդ աշխարհամարտից անմիջապէս յետոյ Զրիլը բազմաթիւ ուղեւորութիւններ կատարեց Գերմանիայում, Լեհաստանում, Զինոստոյակիայում եւ Աւստրիայում: Նրա «Օրագիրը՝ 1946-1949» (1950) վկայում է համարողական սպուտութիւնների մասին: Նրա մէջ հակիրճ ոճով գրուած անհատական նշումները միահիւսուած են ընդհանուր խորհրդածութիւններին՝ քաղաքականութեան ու գրականութեան վերաբերեալ: Օրագիրն ի սկզբանէ հասարակութեան համար էր գրուած: Այդ օրագիրն եւ գրողի հետազոյն երկերի միջին կարելի է շատ զուգահեռներ անցկացնել: Զրիլի կարեւորագոյն նիւթերն այդտեղ արդէն ազգարարուած են: Այն հարցը, թէ մարզը ինչպէ՛ս կարող է գտնել իր ինքնութիւնը եւ, ամենից առաջ, ինչպէ՛ս նա կարող է գա պահպանել, Զրիլի առաջին՝ «Շտիլնը» (1964) վեպի կենտրոնական նիւթն է: Առաջին նախապատմութիւնն իսկ՝ «Նա Շտիլնը չեմ», ներքաշում է խնդրի մէջ: Պաշտ վերաբերում է այն պատկերին, որը կազմում է մարզու միջավայրը նրա մասին: Զիմ Աւիթը Ամերիկայից վերադառնում է Շուէյցարիա եւ սահմանի վրայ կայանաւորում, որովհետեւ նրան նմանեցնում են քանդակաչործ Անասոյ Շտիլնին: Մի քանի տարուց ի վեր Շտիլնը անհետացել է, որը պէտք է որ խառը լինի գաղտնի գործակալական մի գործի մէջ: Աւիթը միտում է, թէ ինքը Շտիլնն է: Նրա կին Ռոյլիկան եւ քաղաքակները փորձում են նրան համոզել, թէ իր ինքնութեամբ նա Շտիլնն է: Վեպը մեծ մասամբ կազմուած է Շտիլն-Աւիթի օրագրային գրառումներից: Նրա կողքին Զրիլը աւելացնում է ուրուանկարներ, առակներ, հեքիաթային

և ջնարական ու գրամատիկական տարրեր: Կան: «Հովոֆ ֆարեր» (1957) վեպի տողագրանքը արգէն յիշուած է «Օրագիր» 1946-1948) գրքում: Տեխնիկ վերներ Ծարերը, որի համար աշխարհում ոչ մի հանկուկ չկայ եւ որը կարող է ամէն ինչ մտքմտակորէն հաշուել, սիրահարում է մի Թարմաթի աղջկայ ու նրան հեռուում միջին Յունաստան, որտեղ նրա մահուան պատճառ է գտնուում: Գործարարութիւնից յետո՛յ է որ Ծարերը ակզիկանում է, թէ աղջիկ Սարթը իր գուտարն է եղել:

Մաքս Ծրիւի կոզբին, Թասերադի Ծրիւրի Դիրենմասը (ծնւ. 1921, Կոնստանտինոպոլիս — Կանադա Ֆին) շուէյցարական գրականութեան ներկայացուցիչն է: Նրա «Պարոն Միսիսիպիի ամուսնութիւնը» կատակերգութիւնը 1952ին բեմադրուել է Միւնխենում: Դա ազատգործում է ջրեական կատակերգութեան տարրերը, ընթացում մի խաղաղ սենեակում եւ գրադուում այժմէականութեամբ: Չլորեստան Միսիսիպիին ժոյնտակ մարտնչող է յանուն արգարութեան, որի համար նա նայիտի յանցանք է գործում: Դիրենմասը «Կատալոն» եւ «Պա դաիմը» (1952) ու «Վասկաձը» (1953) վեպերը գիւրջըրենիկ ու լարուած պահող ջրեական վեպեր են: Երկուսն էլ մի հրատարակող ունեն: «Վասկաձը» նիթը ջրեախոյ Քերլաթի ենթադրութիւնն է, թէ Յիրիթի մի առողջարանի բժիշկը եղել է համակենտրոնացման նամարներէից մէկում: «Տարեց կնոջ այցելութիւնը», մի սոցիալական կատակերգութիւն երեք գործողութեամբ, լոյս է տեսել 1956ին: Այդ Թասերգութեան մէջ համայնքը, «գործիկ ջաղաքը», կարեւոր դեր է խաղում: Ուստի եւ՝ գա համարուել է Կոնստանտինոպոլիսի մի երկ: Ազգաստացած դիւր Դիւլէն է այցելում ամերիկեան մի միջնարդատիւն, որն այդ դիւրում է ծնուել: Նա համայնքին գրամական օգնութիւն է առաջարկում, բայց գրա փոխարէն պահանջում է սպանել իր երեսասարգական օրերի սիրածին, որովհետեւ նա լատ տարիներ առաջ իրեն դուրս է քշել, երբ իրենից երկխոյ էր սպառում: Այդ սակարկութիւնը Դիւլէնում նախ գայրոյթով մերժում է, իսկ ապա գրամը յաղթում է բարոյականութեանը: Երեսասարգական օրերի սիրուածը ի վերջոյ հնչեց նա է, որն ինքն իրեն զոհում է:

Յիսուսական թու երին Օյզէն Գոմրիկերը (ծնւ. 1925, Կախուէլա Կապրանցա — Բոյիւիս) հասնուող իր «Թանձրացեալ բանաստեղծութեամբ»: Բանաստեղծական այդ ձևը պէտք է որ, իբրև սուպրառական ստորկայ, ընթերցողին անմիջապէս հրապարակուի ու սեղմուտեղը հասկացուի: Դա պատահաբանում էր այսպէս: «Այսօրուայ մարդը ուզում է արագօրէն հասկանալ եւ արագօրէն հասկացուել»: Գոմրիկերն ուզում էր բանաստեղծի ու բանաստեղծութեան մի նոր կոչում ու դեր ներկայացնել հասարակութեան մէջ: Նոր բանաստեղծութիւնը իր ամբողջութեամբ ու մասերով ընդգրկելի է եւ հասցուած էական, սու զ ձևերի: «Թանձրացեալ բանաստեղծութիւնը» կարող է պանազան ձևերով արտայայտուել: Բանաստեղծութիւնները կարող են զուտ լողական կամ տեսողական ներգործութիւն ունենալ, կարող են շարահիւստական ձևերի խոյ լինել կամ էլ իմաստայի նախադասութիւնները նորից գտնուարել: Գոմրիկերը իստում էր, վկայակոչելով Փրահսիացի ջնարերգու Մայամէլին (1842-1898), «աստղագիրքերի» մասին, որոնք բանաստեղծութեան տարածութիւնը՝ թղթի թերթը՝ ներքուում ու գրանով էլ համակցումների նոր հնարաւորութիւններ են ստեղծում: Գոմրիկերը աղգել է վիեննական հեղինակներ Արմասնի եւ Ռիւմի վրայ, որոնք նմանապէս նոր ջնարերգութիւն էին ներկայացնում ճծական թուերի կէտին:

Վաթուսական թուերի սկզբում Ծրիւն ու Դիրենմասը հանգել են կան ժամանակակից նիթեր արձարձող Թասերգութիւններով ու գրանցով էլ զնկալարեցին մի նոր՝ յանձնառու փուլ գրականութեան մէջ:

Մարքո Յրիշի «Անդորրա. թատերգութիւն 12 պատկերից» (1961) երկը աստուածաշնչական պոեզիայի համար չպէ՛տք է կուռք շինեալ պատուիրանը, մի կապակցութեամբ, ներկայացնում է թանձրացեալ ձևով: Անդրին մեծանում է իրրիւ որդեգրուած երեխայ՝ մի ուսուցչի մօտ, որինակիւթ պետութիւն Անդորրայում: Նա պէ՛տք է որ հրեայ ծնողները երեխայ չինէի: Միայն ուսուցիչը դիտի, որ Անդրին իրականում իր արտաստուածական որդին է: Անդրին արհամարհում է, մարդիկ նրա մօտ յայտնաբերում են «հրեական բնորոշ յատկութիւններ»: Նա չի կարող պաշտպանուել այդ թշնամական վերաբերմանը և ի վերջոյ ինքն իրեն տեսնում է իրրիւ կողմնակի արարած: Եւ ահա, Անդրին պէ՛տք է իրրիւ հրեայ, որպիսին չէ իրականում, մեռնի: Յրիշի իր «Սըրազիթ» 1946-1949» երկում արդէն հրապարակել էր այդ շատ անգամ վերամշակուած նիւթի արձակ տարբերակը:

Դիւրեմատի «Ֆիզիկոսը» (1962) ւերկու գործողութեամբ կատակերգութեան» մէջ խօսքը վերաբերում է գիտնականի պատասխանատուութեանը մարդկութեան առջև: Ֆիզիկոս Մեօրիուսը՝ մի բնագիտական հանձնար, առանձնացել է հողերու ժարանում ևւ իր յայտնագործութիւնները գրանուածները, միջուկային ֆիզիկայի բնագաւառում, այրել, որպէ՛սքի զրանք շարաշահուեն մարդկութեան ոչնչացման համար: Արհու գազտնի գործակալներ, իրականում նոյնպէս ֆիզիկոսներ, Մեօրիուսին հետեւում են՝ նմանապէս խելագարութիւն կեղծելով: Դրանցից մէկն իրեն կոչում է Նիւտոն, իսկ միւրը՝ Այնշտայն: Կասկած չարուցող հիւանդապահուհիները սպանում են: Ի վերջոյ հաստատութեան տնօրէնուհին յայտարարում է, թէ ինքը բոլոր փաստաթղթերը պատճենահանել է՝ զրանք Մեօրիուսի կողմից այրուելուց առաջ, և թէ՛ ֆիզիկոսներն իր գերիներն են, նրանք այլուս չեն կարող իրենց հետազոտութիւնները արդիւնքների շարաշահումը արգելել: Իրական խելագարը, ուրեմն, հաստատութեան տնօրէնուհին է:

Ո՛չ Յրիշը, ոչ էլ Դիւրեմատը չկարողացան ներկայացնել ողբերգական բախումները մի որեւէ ողբերգութեան մէջ, որն առաջ քաշելու լինի անհաստական պատասխանատուութիւնը: Դիւրեմատը կատակերգութիւնը հիմնաւորում է իրրիւ ներկայացման պատշաճ ձև, ասելով, հետեւեալը. «Մենք խիստ հաւաքաքա՛ր ենք մեզաւոր, խիստ հաւաքաքա՛ր, տեղաւորուած մեր հայրերի ու նախնայրերի մեղքերի մէջ: Մենք դեռ միայն գաւազանների գաւազաններն ենք: Սա մեր անյաղագութիւնն է, այլ ոչ քէ մեղքը: Մեզ գեռ կայ միայն իրրիւ անձնական կարողութիւն, իրրիւ կրօնական արարք: Մեզ համար է դեռ միայն կատակերգութիւնը»:

Վաթուեական թու երին հրապարակ են մտնում գրանից առաջ անծանօթ շուէյցարական հեղինակները: 1964ին յոյս տեսու Պետեր Բրիտսիլի (ծնւ. 1935, Լուցերն) «Տիկիմ Բլումսի խիստապէս կ'ուզեմար ծանօթանայ կարմավաճառիմ» գիրքը: Նրա կարճ ու արձակ կտորները անմիջապէս մեծ յաջողութիւն ունեցան: Բրիտսիլը պատմում է տասրկայահանձու մկայ եղանակով՝ այնպէս կոչուած փոքր մարդկանց ստորեայի մասին: Վերնագրերն իսկ նշում է միջավայրը: «Տարուայ եղանակները» (1967) փորձում է պատկերել կեանքի ստորեան: Բայց իրրիւ առանցքային գրիմ կրկնուող «Ես ներկայանում եմ» նախապատութեան միջոցով (ինչպէս որ Յրիշի «Եմ անուր Գանսնեքայն է» երկում) պատմուածն անմիջապէս շինուո մակարդակի է բերում: «Մանկական պատմութիւնները» (1969) շարադրանքներ են, որոնք գրուած են թէ՛ երեխաների և թէ՛ չափահասաների համար: Այն մարդու պատմութիւնը, որն իր սեփական լիզուեն է գտնում ևւ մահանակային «սեղան» ասում, երեխաների համար դուարձալի ու չփոթեցնող խաղ է: Իսկ չափահասաների համար դա մի

պատմութիւն է լեզուի մասին՝ իբրև հաղորդակցման միջոցի, որը, սակայն, կարող է մեկուսացման առաջնորդել: Ի վերջոյ, ծերունին այլևս ոչ ոքի չի հասկանում, բայց ինքն էլ չի հասկացում ոչ ոքի կողմից:

Բողոքական քահանայ Կուրթ Մարտիր (ծնւ. 1921) «Բնականի ժամանակին» (1965) պատմութեանը վերաբերում են շուկայարկան պայմաններին: Նախ երևում են, թուով է, դիպական պատմութիւններ 19րդ դարի աւանդոյթի համաձայն, բայց, իբրև գիտակից հակադրութիւն նրան, գրանջ ուզում են ուշադրութիւն հրահրել գիւղերի քաղաքայնացման վրայ: Մարտիրն իր բանաստեղծութիւններում քրիստոնէութիւնը կապում է ընկերային յանձնառութեանը: Լեզուն պահում է իր հաղորդակցական բնոյթը եւ այդ կապակցութիւնից, ինչպէս որ Գոմոնիզմի մաս է, գուր չի դալիս: Մարտիրն քննադատում է եզածը, հետազոտում մտերմութիւնը եւ զա արհոււմ այնպէս, որ ընթերցողը ստիպուի վստահուածի մասին նորից խորհրդածել: 1963ին լոյս տեսաւ «Բանաստեղծութիւններ լուսանցում» գիրքը, որտեղ մեկնարանւում են աստուածաշնչական առանձին տեղեր: 1971ին ապուած բանաստեղծական ժողովածուի՝ «Հայլ-Վիթիան» (բառախաղ՝ Շուկայարկայի լատիներէն «Հեկուեցիա» անուան հետ) գրազուգում է եզածի քննական ներկայացումով:

Գերմանախոս միւս երկրների նման, որտեղ բարբառը վերայայանաբերուեց գրականութեան համար, Շուկայարկայում եւս կայ բարբառային գրականութիւն, որի կենտրոնը Ֆեռնն է: Գոմոնիզմի ու Մարտիր բանաստեղծութիւններ են գրում բարբառով: Ուրս Վիգմերը (ծնւ. 1938, Բազել) իր «Լեւալայ» (1977) երկու գերականաբարթ թատերգութեան մէջ նմանապէս բարբառ է գործածում, մի ընդհանուր վարձատրութեան էլ՝ աւելի բարձր վաւերականութիւն տալու համար:

Բազմաթիւ արձակ երկերի կողքին, 60ական թուերի երկու վեպեր կարևոր եղան գերմանալեզու գրականութեան համար: Ճիշդ 1964ին ապուած «Լու մանուր Գոմոնիզմայն է» վեպը եւ Ազոլֆ Մուշգի (ծնւ. 1934, Յոլիգոն — Կանտոն Ցիւրիխ) մէկ տարի անց ապուած «Լապաստակի ամբանը» վեպը: Ճիշդ իրրորդ վեպը հենց վերնագրով ցոյց է տալիս նիթի բնոյթը: Գոմաներայնը իրեն ներկայացնում է կոյր եւ գտնում էր միջնադարի անվրէպ գիտող: Մուշգին իր վեպում պատմում է միջ երիտասարդ հեղինակների մասին, որոնք շուկայարկան մի արտահանող մեծարկատան կողմից կէս տարով Տուրկիս են գործուղուում, այդ օտար երկրին ծանօթանալու համար: Վերջում նրանք պէտք է իրենց տեսածը նկարագրեն Շուկայարկայում: Եստ անդամ իրարից չեզուելը այս մեւով տալիս է ձապոնիայի ու միաժամանակ նաեւ հենց իր բաբանչիւր գրողի պատկերը, իրենց շրջապատի հետ վիճելու հետեւանքով:

Գրողների քաղաքական անող յանձնառութիւնը 60ական թուերին գրանւորուեց նաեւ «Շուկայարկան գրողների միութեան» մէջ: 1969ին բանը հասաւ քաղաքայն վիճարանութեան: Արթիթը եղու շուկայարկան արդարագատութեան հաստատութեան եւ ստիկանութեան հրատարակած «Բազա-հացիակամ պաշտպանութեան գիրքը» (1969): Մի քանի հեղինակներ, ամէնից ատաղ գերմանախոս Շուկայարկայց, քաղաքական պատճառով սահմանադատուեցին այդ գրքից ու հետացան միութիւնից: Կազմուեց «Օլստենի խումբը», որին պատկանում էին Պ. Բիխսելը, Յը. Գիւրենմաւը, Մ. Ճիլը եւ Ա. Մուշգի, որը սակայն, շուտով հետացաւ խմբից:

Ուրս Եանգիի (ծնւ. 1931) «Բրանդայգ» (1978) երկը ինքնակենսագրական երանգով վէպ է եւ ներկայացնում է 1966-1972 թուերի ժամանակաշրջանի Գերմանախոս մի քաղաքականապէս անհանգարա ժամա-

նակ՝ ասանդղական գեղջերով: Վիճարանութիւններ՝ Վիճարանի պատե-
րազմի, աւարակիւթեան եւ թմրամսկութեան խնդիրներէ շուրջ: Գլխաւոր
կերպար Բրանդայը սոցիոլոգիայի գառախօս է, որը համարում է զժգոճ ու-
սանդղներին: Բայց նա չի թողնում, որ գեղջերի հոսանքը իրեն եւս ըջի-տա-
նի: Մի խմբի մէջ յանձնառութիւնից աւելի նա նախընտրում է անհատական
անկախութիւնը:

Ճրթի՛ ՎՊրագիր՝ 1966-1971» (1972) գերբը վկայում է այդ քաղաքա-
կանապէս շարժուն ժամանակի մասին: Պրագայի գաբուճը, ամերիկեան
յանձնառութիւնը Վիճարանում, գիտութեան խոնարանները Յունաստա-
նում եւ Ձիթում, Մարտին Լուիսի Կինգի սպանութիւնը եւ ամերիկեան արեւ-
զերական թռչնները այդ ՎՊրագիր...»-ի նիւթերն են: Մէլընդ մէջ ցրուած
պատմութիւնները եւ սուրբագիծները այդտեղ երեւում են զրկել իրրեւ սասար
մարմիններ: Այդ քաղաքականապէս յանձնառու ՎՊրագիր...»-ից յետոյ Ճրթի՛
երկերը վերստին գիտում են անձնական նիւթերի: «Մոնտաուիչ» (1975)
պատմութեան սկզբում է ընթերցողին ուզողում մի կողմով: «Մա մի անկեզմ
գիրք է, բնութեցո՛ւ, սա էնզ Յախագգուշացնում է հեճց սկզբից, որ ես սրա-
նում ուրիշ վախճան չեմ նախատեսի, քան ընտանեկանն ու մասնաւորը»:
«Մոնտաուիչ կարող է կարգացուել թէ՛ իբրեւ սիրոյ պատմութիւն եւ թէ իբ-
րեւ բանալի-վեղ: Եստքը վերաբերում է արարակ ներկան» պատկերելու փոր-
մին: Ճրթի՛ը դրա սակ հասկանում է մի ներկայ, որը անցեալից բնութարար-
ւած է եւ սպառաշի հանդէպ մասհուզ չէ:

Քաղաքական յանձնառութիւնից նահանջիչ նկատելի է 70ական թը-
ւերի շատ երկերում: Այժմ գրողները ձեւակերպում են մի ենթակայական
անկարծարութիւն քաղաքականութեան ու հասարակութեան հանդէպ, ինք-
նակենսագրական ասորներ աւելանում են վեպերում: 1974ին լոյս տեսան
Հուգօ Լոյնի (ծնւ. 1929) «Դիմապրումակը» եւ Ա. Մուշգի «Ալիսիսի պատ-
մաւը» վեպերը: Երկու վեպերի գործողութիւնը կատարում է այսօրուայ
Շուէշարիայում: Դիմապրումակը բնուած անզոյ չէ շրջապատի հանդէպ: Սա-
կայն նա կանենում է այս աշխարհից շփոթուել, այլ՝ վերապրել: Ուստի՝ նա չի
միանում ոչ մի խմբի, այլ մնում է արեւմտաբունակ (մմնն): Մուշգի «Ալիսի-
սի» պատմաւորը վեպը ո՛չ միայն քրեաբունական մի որոնում է Ալիսիսի՛ իր
Հոգեբայ՝ Յերուտին սպանել փորձելու շարժառիթի ուղղութեամբ: Իս գրադ-
ւում է նաեւ մի հասարակութեան կացութեամբ, որը շատ թոյլ է՝ աւանդուած
տիպարներից հրամարտելու եւ Հեճց իր գործունեայ դառնալու համար:

Ուրս Վիզմերը իր որոշ երկերում գրադւում է թափառելու եւ ճամբոր-
դելու նիւթով: «Հետագտակաւ ուղիսորութիւն» (1974) արկածային վե-
պում Յս-պատմողը պատրաստուում է ալպեան գագաթ բարձրանալուն: Այդ
ճամբորդութիւնը միամտանակ նաեւ ճամբորդութիւն է Յոք եւ աշխարհը
հետագտակելու համար: Վիզմերի «Նուէշարական պատմութեամբ» (1975)
կարելի է նմանապէս ճամբորդական պատմութիւններ համարել: Օղապարի-
կային մի ուղիս որութեան ընթացքում, պատմողը, «մի հաստ տիկին եւ սգա-
լու նս կանգառներ են ունենում շուէշարական գաճազան կանտոններում եւ
վերապրում այնպիսի բաներ, որոնք բնորոշ են այս կամ այն կանտոնին»:

Յուս Ծ. Վալտերի (ծնւ. 1928) «Վայրենացում» (1977) վեպը միակըց-
ման կղանակով պատկերում է մի երիտասարդ գոյզ, որը մեկուսացած է հա-
սարակութիւնից: Այդ նահանջը անհատականի մէջ՝ միամտանակ նահանջ է
մեկուսացումից: Որոշ մենակեացներ միանում են Ռորին եւ Լեւիին, նրանք
նոր ընդհանրութիւն են գտնում զգացական ու անտեսական առումով: Ու-
րեմն, նահանջը չպետք է իբրեւ լրիւ անձնատուութիւն հասկանայ, այլ՝ լիա-

յոյս հնարաւորութիւն խմբական համակցութեան համար: Սակայն նրանք ձախողութիւն են հասարակութեան բնականացման հետեւանքով, որի մեղքով էլ մեռնում են:

Ինչպէս որ աւարտեցի Ք. Քերնհարզի երկերում, շուկայարարի երեսուսորդ հեղինակները որոշ վկայութեւս մենք գործը է խաղում մահուան նիւթը: Հերման Բուրգերի (ծնւ. 1942), Բուրգ — կանառն Աարզաու) «Միլտեն» (1976) վկայութեւս գլխաւոր կերպարն ուսուցիչն է, որն էր անտոյնը գասաւ անգութիւնը արդարացիութեւս է էր վերադասին յղան երկար նամակում: Միլտենում գարտն ու գերեզմանատունը գլխով գրեց են, այնպէս որ, ուսուցիչը անհեթեթ է համարում երկանների կեանքի համար պատրաստելը, երբ նրանք միշտ մահն ունեն իրենց աչքի առջև: Ուսուցիչի մանկավարժութիւնը ձախողութեւս է, որովհետեւ նա ինքը արդէն մեռան կեանք է վարում:

Ճրից Յորնի (1944-1976) «Մարտ գրասու մեներ Ա. Մուշղը յոյս ընծայեց 1977ին: Յորնը 1976ին մեռել էր քաղցիկով: Նրանք պայրացիութեւս արտայայտութիւններ են Աստու և հասարակութեան դէմ: Յորնի՝ կեանքը ընդունելի համարելու կամքը առաջին անգամ արձանանում է սեփական մահացող մահը գիտակցելու մէջ: Այդ ինքնակենսագրութիւնը մի հիւանդութեան պատմութեան մեծով, հիւանդի ինքնազերումով է կազմում: Ինքնակցային Գերմանիայում «Մարտը մենք ազդեցութիւն ունեցաւ այսպէս կոչուած ինքնաբերական գրականութեան վրայ: Վալտեր Մաթիաս Դիզելմանի (1927-1979) «Մտուեքները: Մի երկանդուրեան օրագիր» (1979) երկը եւս գրուել է մահացու հիւանդութեան ազդեցութեան առջև: Սակայն Դիզելմանի օրագիրը վերջում գտնում է մի հաշտուողական էջը:

Ի հակադրութեան այդ երկերի են ստեղծուած Գերուզ Եպիթի (ծնւ. 1939, Բապերսփել — կանառն Յերբի) վկայութեւս: Կենսասիրական, հետուներ հասնող պատմականներ, գասաւորելու և միշտ նորանոր պատմութիւններ այանմարելու ուրախութիւնը առաջին գծի վրայ են գտնուում: 1970ին ապուսեց «Ուեշլիստը»՝ մի հարուստ ու խորամանկ խնդրաստի կեանքի ու սիրոյ պատմութիւնը: 1980ին գրան յաջողեց «Կոմմունիստ» վկայութեւս: Եպիթը կանգնում է միջնադարեան բարոյի այսպէս ասած սրտերայական վկայութեւս անդոյթի դիրքերում և համարում է նաև իրրիւ սշուկայարարական ուրախութեւս:

Հայրենական վկայ սկզբունքների մաս է կանգնած Միլդիս Քլաուերը (ծնւ. 1946) էր «Անող հայրենաբազմութիւն» (1978) և «Զիլայ աւելի գեղեցիկ երկիր» (1983) վկայութեւս: Սրկուսի գործողութիւնն էլ ընթանում է Պրասյամում՝ շուկայարարական բնաշխարհի անկիւններից մեկում և խնդրական է գարձնում հայրենիքի հակացութիւնը: Այդ վկայ նիւթն է կազմում ո՛չ թէ հովուերկութիւնը, այլ՝ բնութեան փյաջուճը և մարդկանց ապահովութիւնից գրկելը, ինչ որ, պարզ է, յատուկ չէ միայն այդ երկրին:

Ազուլֆ Մուշղի «Միրոյ պատմութիւններ» (1972), «Էնուաւոր ծանօթը» (1976) ու «Մարմիս և կեանք» (1982) պատմուածքների ժողովածուները պատմում են մարդկանց յարաբերութիւնների մասին: Նրանք յանախ այնպիսի պատմութիւններ են, որոնք իրականում վերանայու վրայ են: Հեուից մի անգամ ևս կախարչութեւս է կորցուած մասիկութիւնը: Գասմուածքները իրաւ խառնուած են, այնպէս որ, յանախ կարող են ամբողջ վկայ նիւթ արածադրել: Նրանց գործողութիւնը մենք մասամբ ընթանում է Շուկայարարութեւս, շուկայարարի քաղաքարձակների հետ՝ իրրիւ ընկերային խորք: Մուշղի պատմուածքները, իրենց փայլուն յեղուի պատմուածով, ընդհանրապէս գրուասուում են: Արդէն իսկ «Էնուաւոր ծանօթը» վերնագիրը ցոյց է տալիս այն հակասուում:

Քիւնը, որի մէջ գտնուում են Մուշգի պատմութեան շատ կերպարներ, Գրանք առաւելում են ժողովային մտփկութեան, որը ցանկանում են, եւ մին Հետադրութեան միջեւ, որից առաւելում են: Պատմութեան կրեւ: ա- կայութեամբ ի գործողութիւնները ցայտուն են գարմնում այդ շարուածու- թիւնը:

Շու էյցարիայի գերմանացիութեւն գրականութեան մէջ Հինգ վերջին տա- րիներս բաւական իթանիզ գործածներ շատ կան: Բազմաթիւ երիտասարդ Հե- ցիմակներ, որոնք, ի տարբերութիւն աւստրիական Հեցիմակների, կազմակեր- պում իմրեր լին կազմել, միանգամից մտնում են Հասարակութեան մէջ: Երանցից առկ մի քանիսն են այստեղ յիշատակուած: Եթ. թիւրի, մեւերի եւ պատկերման եզանակի բազմազանութիւնը անբող գերմանացիութեւն գրակա- նութեան Համար Եշանակի ներդրում է Հանդիսանում եւ ընդամին աշխու- ժացնում վերջին տարիների գրական կեանքը, Համապատասխան արտադ- րանքով:

ԼԵՒՈՆ ՄԿՐՏՅԵԱՆ

16.7.1887 թ.
Մր. Նիւն

... Եման ճակատագրական լուծումներ, Եման Եշանակի տիւթարթիւնը, երբ գեղարու այն շրջա- գործը, որմ կարում ունի ո՛չ միայն ներկան, այ- ղե՛ւ՝ ապագան, եւ տեղի կ'ունենայ մէկ սրուն, մէկ ժամուան կամ Եոյնիակ մէկ վայրկեանի մէջ, Հա- զուպիւն են ժողովան կեանքին մէջ եւ Հազուա- պիւս են պատմութեան ընթացքին: Անտեղմ քանի մը Համար — առեւտում տարբեր գորաշրջաններու եւ երկիրներու պատմութիւններին — եւ փորձան եմ մտարեղի այս գիրքին մէջ: Եւ վանուր աստղա- յին ժամեր եմ կոչում ա՛յն պատահաւով, որ անոնք, յու երժական աստղերու պէս, մշտապէս կը շողան մուտցութեան եւ անեւութեան գլխերներուն մէջ:

ՍՅԵՑԱՆ ՅՈՒԱՅԳ

ԾԱԳՈՒՄՈՎ ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐ

*Յարտագիր հանրածանօթ ներհանգիծում կարգին, ու ներք շարք մը բնի
ծանօթ կամ բողոքօրին անծանօթ զլճքեր, որոնցմէ մէկուն (Բայարանով)
մասին գրուած է՝ մը ներկայացուցինք մեր Կարողութիւնով:*

*Սրեւոյթին նկատարարական կրեւին կամ ոգրերգական կողմին մասին
գաղափար մը առյու՛ չա՛մար, ստորեւ կ'արտագրենք ասորքեր ժամանակնե-
րուն մէջ գրուած բանք մը այլ չէր, որոնք կը խօսին բնի ծանօթ ու բնիներու
մասին:*

ՄԻԽԱՑԷԼ ԷՄԻՆԻՍԿԻ

Արտասահմանի պայմաններու ն մէջ, ազգային պիտի կրնանք խօսիլ՝
ծագու մտով հայ արուեստագէտներու մասին, որոնք սակայն իբրեւ ստեղծա-
գործողներ հայ պիտի չնկատուին: Հայ հին գաղութներու պատմութեան մէջ
նման օրինակներ չառ կան: Օրինակ, ուր մէն ժողովուրդի ամէնէն մեծ ազ-
գային բանաստեղծը Միխայիլ Էմինսկու, ծագումով հայ է, եւ նոյնիսկ իր
գրական գործունէութեան առաջին շրջանին թիւ մը հայածուած է իբրեւ ոչ
գտարիւն ուր մանացի, սակայն այսօր ուր մէն ժողովուրդի պարծանքն է ան
եւ, անշուշտ, կարելի չէ հայ բանաստեղծ նկատել զայն, այլ վաւերական ուս-
մէն բանաստեղծ մը, որ ամբողջապէս նոյնացած է եւ փայլուն արտայայտիչը
դարձած ուր մէն ժողովուրդի հոգեկան աշխարհին եւ անոր երազանքներուն
(«Նայիրի» շարաբնագրի, 1968, թիւ 24):

ՎԱՋԻՆ Ա. ԿԱՅՈՂԻԿՈՍ

ԱՆՏՐԷ ԱՏԻ

Այս անձին մասին մեր տեղեկութիւններու ն մեծ մասը կը բաղենք Հա-
յաստանի Ակադեմիոյ Հասարակական Գիտութիւններու Ծաբխիթի ՎԵՐԱ-
բերձի 1971 Անպատեմբերի թիւէն:

Անտրէ Ատիի նուիրուած յօդուածը, սարտագրուած հունգարացի
մտաւորական Պալ Սալմայիի կողմէ, կը ջանայ բազմաթիւ լուրջ ու համոզիչ
տուեւայններով փաստել, թէ Ատի հայկական ծագում ունէր ու կը կոչուէր, իբ-
րքուն անու՛նով՝ Գարուրեան: 17րդ դարու ն Թրանսիլվանիա Հաստատուած
հայկական հոծ գաղութին մէկ շտապիչը ըլլալու էր ու նոյնիսկ կը պատկա-
նէր մանր ազնուականութեան: Ինքը՝ Ատին, յաճախ ակնարկութիւն ըրած է
իրօշ-հունգարական ու մասնաւորապէս արեւելեան ծագու մին, ստանց բնաւ
հայ ըլլալուն մասին որեւէ բան ըսելու կամ գրելու: Ատով հանդերձ, եթէ Ակա-
դեմիոյ ՎԵՐԱԲԵՐՁԻ պէս լրջաբուն հրատարակութիւն մը հաւատք կ'ընծայէ
յօդուածագրի կարծիքներուն՝ հաւանարար շատ իբրաւ եւ այդ կարծիքները...

Ո՞վ է Ատի:

Մեան է 1877ին ու մեռած է 1919ին: Կարճ այս կիսանդին ընթացքին տակայն յաջողած է յեղաշրջել, նորոգել ամբողջովին Հուսիսարևմտյան բանաստեղծութիւնը: Ըստ պատմաբաններու, ան առաջին լուրջ մտաւորական էր, որ դարավերջի փիլիսոփայական ու գեղարտական նոր գաղափարները, նոր գզայնութիւնը բերած է Դանուբի ափերը, անցեալի գէժ պատերազմ հռչակած ու իր երկրի քնարերգութիւնը պատուաստած է եւրոպական ու մասնաւորաբար Ֆրանսական գրականութեան աւելում: Այս աւելը, Յոսիան թուականներուն նիջչեական ու շոփեմհաստեան ոգեկալաւ ու Հեկա-բանական ուզգութիւն ունէր, անմիջական ու ըմբոստը կը փնտռէր: Եմանկութիւնը կեանք է, իրագործումը մահն — այս էր Ատիի ժխտի ու իր սերունդին ուղիւնարածը եւ որուն առաջաւոր կըլաւ Ատի: Անկողմից բանաստեղծ, ըմբոստ ոգի, սիրելի թշնամին իմացական ու ընկերային գեղարտութեան իր երկրին մէջ, անկախ մասնագ, մահուան յանձնարքէն հալածական ու Հեղինակ 10է աւելի բանաստեղծական հատորներու՝ Ատի Հուսիսարևմտյան բանաստեղծութեան մեծագոյն գէժքն է, ըստ բանաստեղծներու: Ահա նմայէ իր արուեստէն, հայերէնի թարգմանուած Վ. Յովակիմեանի կողմէ: Բանաստեղծութիւնը կը կոչուի՝

ՄԻԹԷ ԵՄ ՀՈՒՆԳԱՐ ՁԵ՛Մ

Հին Արեւելքը երկնած է գայն
Ճիշդ մոյմամման ինչպէս ես
Հպարտ ու քախճոտ եւ քաջակորով,
Բայց խօլ մտածումներէ խոցուած արմաբամ:
Հին Արեւելքը գայն կեանքի բերու
Երկաթ ու ազնիւ մորթոյնի հագուով
Մնաւ այդ մանուկը մեծ, յաւիտեանական,
Այդ լուսէ կողմն,
Այդ վշտահար ցասկոտ գիմուարը
Մարաւէն տոչորուած, քախճուն մորմոքով:
Հին Արեւելքը երկնած է գայն
Փորձութեամբ կոփուած երաշագործը
Դժբախտ եւ սակայն ճշմարիտ աստուած
Արեւի արդի վէս Հունգարացին:

Ահա ուրիշ ճը, որ կը կոչուի «Տիսայի ափին», թարգմանուած՝ Ն. Միսայելեանի կողմէ.

Նկած եմ հեռու Գանկէսի ափէն
Ուր երազեր եմ շոգին կեսօրուայ,
Ջանգաճագիկ է սիրտս վիրիսարի
Նւ ուժն արքին մագանմէն է անոր:

Տիսայի ափին ի՞նչ կընամ գտնել,—
Ջրհոր, զրազաց, մտրակներ բարակ,
Կոշտացած ճեղքեր, անապատ, ազմուկ,
Երազ սպաննող համբոյճներ վայրագ:

Ատի անցած է այսօր միջազգային գրականութեան մէջ, իրեն հետ տանկով իր ժողովուրդի կորսուած ու շոքործածուած տաղանդը, ծառայած է

խտելներու, որոնք այնքան մօտիկ են Հայու թաղուն արտին, ա՛յն արտին, որ եթէ կրցու առկալ այսքան գարեկը՝ այդ կը պարտի ա՛յ այնքան կրօնի ու միտն կամ իր անասիկ երկրին, այլ՝ ազատութեան, մտածու մը ու արտայայտու – թիւնը ազատ, անկեղծ պահելու իրաւունքին: Այսօր ահա այդ Հիմնական իրաւունքն է, որ կը տարտամի ու Հաւանարար ատենը եկաւ, որ ե՛տ մեզի դառնայ, մեր ճշակոյթի ազգնապալի այս սրերուն՝ այն առիշը, որ ուրիշներուն այնքան առատօրէն ու ճրիարար բայիւնցիկը (Վնայարեկո, 16 Ապրիլ 1988):

ՎԱՀԷ ՕՇԱԿԱՆ

ԷՏԻՊ ԻՍՀԱԳ

Արարական զարթօնքի կերտիչներէն է Էտիպ ԻսՀազ, մեծատաղանց գրադէտ մը, որ մեզ՝ Հայերս մասնաւորապէս կը հետաքրքրէ, քանի որ հակառակ իր անուինն՝ ծագումով Հայ մըն է ան:

Մտղոր էրզրու մէն գաղթած Հայ բնականիք մըն էր, որ նախ՝ Իսմական կը հաստատուի, ապա՝ երբ Էտիպ Հազի 11-12 տարեկան պատանի եղած՝ կը փոխադրուի Պէլքուս:

Նախակրթարանի գրասեղաններէն Էտիպ ու շաղրու թիւն կը դրուէ իր–րեւ բազաութի ուշիմութեան եւ գրական խառնուածքի տէր աշակերտ մը, եւ կ'արժանանայ իր ուսուցիչներուն մասնաւոր գնահատանքին եւ քաջալերութեան: Պէլքուսի մէջ, արարական լեզուի եւ գրականութեան շատ ունիւմ վարպետներուն աշակերտելու առիթը կ'ու նենայ, եւ Հազի 19 տարեկան՝ «Ալ–Թալապապուս» օրաթերթին խմբագրապետի պաշտօնին կը կոչուի: Կատարեալ ձեռնհասութեամբ կը կատարէ այդ պատասխանատու դերը, եւ կը ստորագրէ թագմաթիւ յօդուածներ եւ քերթուածներ: Այնուհետեւ կը խմբագրէ եւ կ'աշխատակցի գանազան թերթերու եւ գրական Հանդէսներու. կ'անդամակցի եւ կը վարէ գրական միութիւններ:

Եզիպտոս կ'երթայ եւ Հոն ալ թերթեր կը խմբագրէ եւ կը ստանձնէ պետական բարձր պաշտօններ: Եզիպտական կառավարութիւնը կը պատուէ զինք «պէկ» արտոգոսով եւ կը նշանակէ խորհրդարանի քարտու զար:

Արարեղծի կողքին՝ Էտիպ ԻսՀազ կը տիրապետէ նաեւ Փրանսերէն ու թուրքերէն լեզուներուն, եւ այս երեք լեզուներով ալ կը գրէ եւ կը ճառէ: Պէտք է յիշել, որ Էտիպ անցեալ զարու արարական աշխարհի ու շաղրու հետորհնորէն է, եթէ ոչ մեծագոյնը:

Այս թագմաշնորհ Հայը, որ թուրքախօս գոհ եղաւ եւ 1885ին մեռաւ, Հազի 29 ձմեռներ ըլլալով (ձմեռներ եւ ոչ՝ գարուններ, որովհետեւ Էտիպի կեանքը փոթորիկ եւ օտանամանիք էր եւ բնա՛ւ պայծառ արեւ կամ մեղմ պիւր) արարական արգի պատմութեան եւ գրականութեան անձաներէն է եւ պիտի մնայ իրրեւ այդ:

Անձան է ան՝ քնարերգական շունչով գրուած իր գողարիկ բանաստեղծութիւններով:

Անձան է՝ իր մաքուր լեզուով, ինքնատիպ ոճով եւ բանաստեղծական թռիչքով գրուած արձակով:

Անձան է՝ իրրեւ անկրկնելի խմբագիր եւ հրատարակագիր:

Անձան է՝ արարական գրականութեան գանձարանին նուիրած իր թագմաթիւ տաղաչափնայ եւ արձակ հատորներով, որոնք իրենց գեղարուեստական որակով, մարդկային շունչով եւ ազգային հոգիով պիտի գիժմանան յուրս մամանակներուն քննութեան:

Վերոյիշեալ տեղեկութիւններն ու բնորոշումները, հախոյի մասին ըստ էութեան ճշմարտութեան մէջ մասն են միայն, եւ բաւական է անմահացնելու համար ունէ գրազեալ: Մակայն անոր նկարագիրը, յեղափոխական խառնուածքը եւ արար ժողովուրդերու ընկերային եւ քաղաքական բարեկարգութեան եւ ազատագրութեան մէջ իր ունեցած գործօն դերերն են, որ իր անունը յաւերժացուցած են անուանարար:

Լիբանանի երկրորդական վարժարաններու դրականութեան դասագիրքերուն մէջ ան ներկայացուած է իբրեւ հայ ազգի բազմաշնորհ մէկ զաւակը, իբրեւ արարական դրականութեան մէկ մեծ վարպետը եւ մեծ յեղափոխականը: Պարագայ մը, որ Լիբանանի մէջ հայ ուսանողին գլուխը վեր կը բռնէ, եւ ըսել կու տայ իր արածախօս ընկերոջ եւ զբացիին.

— Տէ՛ս, ահաւասիկ մենք այ մեր բաժինը բերած ենք այս երկրի մշակոյթին, ազատութեան ու անկախութեան:

Հախոյ ծառայած է Օսմանեան բռնութեան դէմ իր դարաշրջանի գրչի ընկերներուն՝ Ուայի-Ուասիների, Երուսաղիմի, Պոսթանիի եւ ուրիշ բազմաթիւ գրազեակներու եւ բանաստեղծներու հետ միասին, որունք բարեկարգութեան եւ ազատութեան դասին նուիրեցին իրենց գրչիները եւ յանձնառու եղան այն կամուրջին, որուն վրայէն պիտի անցնէին ապագայ սերունդները, զէպի ազատութիւն, անկախութիւն եւ քաղաքացիութիւն:

Անոր տարածած մաշը մեծ սուղ պատճառեց ամբողջ արար աշխարհին, որովհետեւ Հախոյ Իսահակ ո՛չ միայն Լիբանանի կը պատկանէր, այլեւ՝ արարական բոլոր երկիրներուն եւ գրականութեան:

Արարական բոլոր երկիրներէն դրազէտներ, խմբագիրներ եւ բանաստեղծներ գրեցին ու խոսեցան մեծ մարդուն, մեծ գրագէտին եւ մեծ հայրենասէրին՝ Հախոյ Իսահակ մահուան տխուր առիթով եւ տասնեակներով եղբերգութիւններ ձօնեցին անոր:

ԲԱՐՊԵՆ ԶԱՆՈՅՆԱՆ

ՇՈՒԱ ՌՈՒՍՏԱՎԵԼԻ

Մագուճեանը ինձ համար ո՛չ միայն գաղափարական, այլեւ բարոյական մեծ նեղնակութիւն էր: Նրա սիրով միացնում էի մեր Վզոյին եւ Արաօին՝ հայ ազգային մի հազուադէպ երրորդութիւն կազմելու համար:

Մի վիթխարի զէժը էր նա, կեանքի բովերում եփուած եւ կոփուած: Իր մեծութեանը ասանձնազէս զգում էի, երբ վէճի էի բռնուած վրայի Մամիանի եւ Իլիան Չաւչուաւէի հետ: Այդ երկուսից աւելի չաւ նա ճանաչում էր վրայ ժողովուրդն ու Վրաստանը: Վիճելու շատ հետաքրքիր կերպ ունէր. առաջ ու առաջ պարզում էր վէճի նիւթը իր խոր իմացութեամբ, պատմական եւ այժմէական բոլոր փաստերով եւ, երբ պիտանցինք արդէն ընդունում էր իր բերած փաստերը, անթիբի ուղեւերկնով նա ջութխոսում էր Իլիան Չաւչուաւէին եւ Մամիանին ու բոլորսմին վերջում էլ անուշ ժպիտով հարցնում.

— Ինչպէ՛ս է իրեն զգում իշխանը:

— Ոչինչ, թագաւոր հայոց.— ինձում էր իշխանի որսնեղան պատասխանը:

Իշխան Չաւշաւաճէն Մագուճեանին կանչում էր «թագաւոր հայոց», որովհետեւ նա մեծ Հայաստան էր պահանջում:

Առանց շափազանցութեան կարելի է սասել, որ ամէն Աստուծոյ որ տեղի էին ունենում իրիկնամուտի այդ վէճերը: Մակայն, այդ ամէնորեայ վէճերի մէջ, մի վէճ հանգիստացաւ բոլորի գլուխ—գործոցը:

• •

Ամբան մի խաղաղ, շող իրիկուն էր: Կիտմերկ նստած էինք համբարի բախում: Այնտեղ էին Մագուճեանը, Այրուճեանը, ապերիս գրողը, վրացիները՝ իշխան Չաւշաւաճէն, Մամբան, Գարիստեան, Միգելումէն եւ մի Սոցեալ-Դեմոկրատ Ծերուհի Հրեայ, որի կինը երգումցի հայ էր:

Առաջինը խոսեց Մամբան: Խոսեց Վրաստանի մեծ անցեալի, ինչպէս եւ մեծ ազգայնի մասին՝ ամբողջ Անգրիզիկաւ սեփականելով...: Խոսեց շատ շատ հանգարտ ու վճռական, վրաց ժողովուրդը եւ Վրաստանը բարձրացնելով մինչեւ եօթներորդ երկինք:

Հետաքրքրական էր լսել նրան: Եւ մենք ուշազրութեամբ լսում էինք: Մագուճեանի աչքի մի թաքուն կանչով երկրորդ խոսողը եւ եզայ: Ես էլ խոսեցի Վրաստանի մեծ անցեալի եւ նոյնքան մեծ ներկայի մասին: Խոսեցի նաեւ Հայաստանի մեծ անցեալի եւ ներկայ խեղճութեան մասին՝ միտմտաւորապէս պարզելով երկու ժողովուրդների փոխյարաբերութիւնները, փոխազդեցութիւնները, հողեկան ու նիւթական, ճշակութային փոխառութիւնները պատմութեան որոշ շրջաններում եւ յաճախ մէջքերուճեք կատարելով բուն իսկ վրացական պատմական աղբիւրներից:

Խոսեցի բոլորովին ազատ՝ առանց շուքի նայելու, զա՛յ գիտենալով, որ ինձ ոչ ոք չէ մատնելու:

Յիշում եմ, որ խոսքիս վերջում յիշատակեցի վրաց բանաստեղծ Ակաիկի Մերթիլիի եւ վրացի Պրոֆ. Մանի վէճերը Եսթա Ռուստամիլիի մասին Թիֆլիսի «Կովկասկոյէ Օրոգրիմի» ռուսերէն թերթի էջերում.— վէճեր, որոնք տեղի ունեցան էին ասանակ տարիներ առաջ եւ վերջացան Պրոֆ. Մանի կատարեալ յաջողութեամբ:

Խոսքիս վերջում վրացերէն արտասանեցի Եսթա Ռուստամիլիի «Ընկեր-Ուսարձի հասերգանքը, բայց շմտացայ նոյն ն. Մանի բերնով շնչանել Ռուստամիլիի հայկական ծագումը:

Եւ սա, ճիշտ սա եղաւ այդ օրուան մեր վէճի գայթակղութեան գլխաւոր բարձր:

— Ո՞վ ասաց, թէ Ռուստամիլիի ծագումով հայ է եղել,— բարկացած հարցրեց իշխան Չաւշաւաճէն:

— Ահագեճիկոս ն. Մառը 1911ին հրատարակած իր մի շատ խզճամբար գիտական հետազոտութեան մէջ:

— Այդ թու երբիս Մառը ծախուած էր.— բացազանչեց իշխանը:

— Ո՞ւմ:

— Հայերին: Ետեպաէս Կարապետ Եզովին:

— Բայց, իշխան, Մառը վրացի է:

— Այդ բոլորովին միեւնոյն է: Նա ծախուած էր:

— Բայց, իշխան, Ռուստամիլիի իրաւամբ վրացի մեծ բանաստեղծ է, միայն թէ՛ ծագումով հայ է:

— Ռուսաստանի մրացի է ծագումով եւ մրացի էլ բանաստեղծ է:

— Բայց մեր մեծատառ պատմութիւնը վկայում է, որ դուք 12-13րդ դարերում, այսինքն՝ մեր պատմութեան սովորական Ռուսաստանի բնիկ ազգանուն չէք ունեցել: Զեր բանաստեղծ Ռուսաստանի ծագումով Հայ Հանճարի Աշոտ Աւաստամանն է եղել, եւ նրա միայն գրական անունն է եղել Ռուսաստանի, Հայկական Փուշարքի՝ իր Հայրենի Ռուսաստանի անունով:

— Երեսասարգ, եթէ մի քիչ էլ խօսէք, ինձ էլ Հայ պիտի յայտարարէք: Սա, ինչպէս երևում է, Հայկական ազգային հիւանդութիւն է:

— Հիւանդութիւն չէ, իշխան, այլ Հայկական ճշմարտաբարութիւն՝ գէպերն ու գէճերը իրենց Հարազատ անունով կոչելու: Դուք Ակակից Ենթիկի Նեղամութեամբ էք ինձ Հետ վիճում: Ինչպէս տեսնում էք, գրտութիւնը մերժում է լոկ երեսակայութեան մրացի հիմնուած մեր անտութիւնները:

— Բայց ոչ մէկ գրտութիւն կարող է մերժել վրացական բարձր ազգային զգացումները:

— Աւրին ի՞նչ, մեր բուրք գատողութիւնները կատուցում են Վրացական ազգային բարձր զգացումներին՝ մրացի: Եթէ այդպէս է, ապա դուք Վճիռն էք: Բայց չի՛նչէք, որ Վճիռ միւսնայն զգացումներով դուք փորձեցիք սեփականել Սայաթ-Նովան, մինչև որ Լազարեան Ճեմարանի պրոֆեսոր Փետրոս Հախիճեանի գտաւ նրա երգերի ինքնագիր Վճառարար:

— Մտանում էք, որ Սայաթ-Նովան Ռուսաստանի չէ: Վրացի Եոթա Ռուսաստանի է մեր սովորական փաստագրակը. ես անազարս մրացի է, մրացի մեծ բանաստեղծ, եւ ոչ թէ Հայ Կարապետ, — յոխորտայից ասաց իշխանը:

— Ճիշտ ես ասում, Սայաթ-Նովան Ռուսաստանի չէ եւ Ռուսաստանի էլ Սայաթ-Նովան չէ, բայց այս արեւի, այս լուսնի տակ, երկնքի եւ երկրի արանքում մէկի փետուրը գրիչը եւ միւսի քամանչան իրար կապող մի մեծ բան կայ, եւ դա՛՛ նրանց նրկութիւնն է մտնող ատուղ Հայ ժողովուրդն է: Ճիշտ է, որ նրանք մրաց արքունիքի երգիչներ են եղել: Բայց ի՞նչ կայ վրացական Ռուսաստանի Վճիռնաւորի մէջ: Նրա պատմական ատուղը մաքրամաքուր Հնգերտուկան է, իսկ գրտեան արուեստը...

— Անշուշտ Հայկական:

— Եթէ ծանօթ էք մեր Հին բանաստեղծութեան պատմութեան՝ այո:

Լու չեմ չիշում, թէ ի՞նչ բառերով վերջացրինք մեր այս բուռն վէճը: Բայց չիշում եմ, որ վէճի վերջում, ոտքի ելաւ Սոցիալ-Դեմոկրատ Ժերուսի Հրեան եւ վերին գատաւորի Հեղինակութեամբ իշխան Չուշուանիին պարտուած յայտարարեց:

— Ինչպէ՛ս է իրեն զգում իշխանը, — անուշ ժպիտով Հարցրեց Մազումեանը: (Վայրնճիքս ամսագիր, 1966, Ապրիլ, էջ 53-56):

Ս. ՍԱՀԱՌՈՒՆԻ

ԱՐՏԵՐՈՒՆ ՀՐԱԻԵՐԸ

Գիւղականքէն հորիզոնները մինչեւ
կը տարածուի մեր մայրութիւնը հողի:
Գարունն եկա՛ւ.— չի բաւեր ձիւնը քեթեւ
Ա՛յ ծածկելու մեր մերկութիւնը յրդի:

Վերագարձէ՛ք մեր ծոցը, ո՛վ մըշակներ,
Առաւօտներն արդէն Ապրիլ կը բուրեն.
Աստէն լուծուած կը կարկաչեն առուակներ.
Ընք տա՛ք կողէն ծըլաւ նարգիսը արդէն:

Մեզի եկէ՛ք.— ձեր սերմով լի բուսերուն
Մենք կը սպասենք կիներու լուս ըզձանկով.
Հաճանչն արդէն խրրուեցաւ մեր սիրտերուն:

Պիտի լեցուին քրտինքներու համբանով —
Հասկերը շէկ, ու պիտի ո՛րքան բերկրինք
Երբ առջի հեղ խոփը ճրմիլ մեր քստինք:

L'APPEL DES TERRES

Des hameaux jusqu'aux horizons,
nous nous déployons, mères fécondes ;
le printemps est venu ;
il n'y a plus assez de neige
pour cacher notre nudité.

Regagnez notre sein, ô paysans ;
avril déjà respire
le parfum des matins ;
c'est le temps du dégel et les ruisseaux chantonnent ;
à notre flanc déjà le narcisse a poussé.

Venez à nous ;
remplies de ce désir muet
qui dévore les femmes,
nous attendons vos poignées de semence ;
déjà les rayons du soleil
nous ont percé le cœur.

Les épis rougeoyants s'emplieront
de sueurs silencieuses,
et nous, ô combien nous exulterons,
quand le soc nonchalant pour la première fois
nous pressera la gorge.

ՀԱՐԿԻՔ

Նզներս են խարտեաչ, լոյս ճակատներով՝
 Զոր պստուներ եմ մուսխայով կապոյտ:
 Գարունի առտուան օդէն են գինով.—
 Կր նային, խաղա՛գ, դաշտերուն անոյթ:

Զմեռը զանոնք խարո՛վ արնուցի.—
 Մեհեանին պարարտ կուտներն են կարծես:
 Իրենց սանտրրուած պոչը քաւարծի
 Կր լիզէ իրենց կողերն օձի պէս:

Կը սիրեմ իրենց մուսը բիրածալ,
 Ռունգերնին տամուկ, բիրերնին խոշոր՝
 Ուր կայ դաշտերուն երազն անայլայլ,

Նւ ճօճը իրենց, եւ պոչիւնն հըզօր
 Հարիզոններէ՛ն.— երբ կ'երթան անվերջ
 Նզիւրնին մրթած Արշալոյսին մէջ:

LE JOUG

Mes bœufs ont le pelage blond,
 et j'ai paré leur front brillant
 d'une amulette bleue.
 Ils sont ivres d'air matinal,
 mes bœufs sont ivres de printemps ;
 ils contemplent, paisibles,
 les terres immobiles.

Tout l'hiver, je les ai gavés de foin ;
 ils font songer aux pesantes idoles
 du sanctuaire.
 Leur queue poilue, toute peignée,
 lèche leurs flancs, tel un serpent.

J'aime leurs dos aux mille plis,
 leurs naseaux molles,
 leurs prunelles immenses
 où repose le songe éternel de la terre ;

J'aime leurs corps qui se balancent,
 et leurs puissants mugissements
 qui s'échappent des horizons
 quand ils marchent sans trêve,
 enfonçant leurs cornes dans l'aube.

CHANSON D'AUTOMNE

Les sanglots longs
Des violons
De l'automne
Blessent mon cœur
D'une langueur
Monotone.

Tout suffocant
Et blême, quand
Sonne l'heure,
Je me souviens
Des jours anciens
Et je pleure;

Et je m'en vais
Au vent mauvais
Qui m'emporte
Decà, delà
Pareil à la
Feuille morte.

PAUL VERLAINE

ԱՇՆԱՆ ԵՐԳ

Հեծֆերն երկար
Ջութակներուն
Աշնաթով
Կը խոցեն սիրտն
Իմ միայր
Թախիժով:

Եւ շնչասպար
Տժգոյն երբոյ
Հնչէ ժամ,
Կը յիշեմ հին
Օրերն անցեալ
Եւ կու լամ:

Այսպէս կ'երբամ
Ես տարուբեր
Չար հովէն,
Տերեւին պէս
Որ բորշումած
է արդէն...
Թարգմ. Ա. ԵՐԿԱԹ

.....

Այս եւ զիմացի էջին տրուած ֆրանսերէն բանաստեղծութիւններուն հայացումը լրիւ կը բացատրուի մեր բմբուսումը այն ձեռնարկին մասին, որ թարգմանչական արուեստ կը կոչուի:

Նշենք, որ պատահականութեան արդիւնք չէ հակադիր բնուեանը կատարուած այս զոյգ բանաստեղծութիւններուն բնարտութիւնը: Առաջինը կը համարուի բանաստեղծական մարզի նորանորը նմուշներէն մէկը, իսկ երկրորդը կը պատկանի ամենարարչ յայտնութիւններուն շարքին: Եւ, ինչպէս պարզ կ'ընենք, մեր թարգմանիչները հաստատարիմ մնացած են ե՛ր նուրբին, ե՛ր բարբին, ձեռնարկն թէ խորքային տուածով, յարգանք բնծայելով նոյնիսկ անոնց փանկային շափերուն եւ մինչեւ անդամ անոնց դասանած հնչական արժէքներուն, ներհակարար Վալէ Կուսէ թարգմանիչին, որ չտանախալաւ ի վարտ մանի բաներուն նորհրատեղային յատկանիչները ու ձեռնարկած անոր հնչականներուն համակարգը:

Կը ձեռնարկ, որ Վալէ Կուսէի թարգմանչական ձեռնարկներուն պէտք է մտեանայ քննադատարար եւ ոչ թէ ուղեբնային սեռով, որ կրնայ անուղղակիօրէն քաջալեր շանկիտանայ աչաւաղեայ արդիւնքներու, կամայական վերաբերու մեքուս, անհարազատին, անարուեստին...

.....

VOYELLES

A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu : voyelles,
 Je dirai quelque jour vos naissances latentes :
 Le noir corset velu des mouches éclatantes
 Qui bombinent autour des puanteurs cruelles,
 Ombres d'ombre; E, candeurs des vapeurs et des tentes,
 Lances des glaciers fiers, rois blancs, frissons d'ombelles;
 U, pourpres, sang craché, rire des lèvres belles
 Dans la colère ou les ivresses pénitentes;
 U, cycles, vibrations divins des mers virides,
 Paix des pâtis semés d'animaux, paix des rides
 Que l'alchimie imprime aux grands fronts studieux;
 O, suprême Clairon plein des strideurs étranges,
 Silences traversés des Mondes et des Anges :
 — O l'Oméga, rayon violet de Ses Yeux!

ARTHUR RIMBAUD

ՁԱՅՆԱԻՈՐՆԵՐ

Ֆրանսերէն ձայնաւոր տառերուն տեղ դրուած են հայերէն
 համապատասխանները: Ը՛ ի-ի փոխարէն:
 Քերթուածին մերդաշնակութիւնն ու կշռայրը պահելու հա-
 մար, հայերէն ձայնաւորները պէտք է կարդայ իրենց ձայններով
 միայն եւ ոչ բէ անուններով — Ա.Ի.Ը, եւ ոչ բէ Այր, ԻՅի, ԸՔ:

*Ա. սեւ է, է ձիւն, Ի շէկ. Ը մորն, Օ խած, ձայներ,
 Պիտի օր մը պատմեմ ես ձեր ծնունդը թախուն:
 Ա՛ սեւ չըփակ խորիւր բոցափայլ նամներուն
 Բզզացող գարշուքեանց շուրջը՝ խորշ մթաստուեր.*

*է՛ անբիծ գոյորշի, թոյնաց վարմ, նիզակուռոյ
 Ամեհի առնայեռ, շինջ արփայ, ու սարսուռ-
 Ի՛ ծիրանի, արիւն, ու ծիծաղ շրթներու
 Ազուռը, պիրկ՝ ցասումէ կամ գոչումէ՛ գինով:*

*Ը՛ շրջան, թրթռացում, կանաչախայտ ռվկիան,
 Արօտավայր անդորր, ուր կ'արածին հօտեր,
 Անդորր՝ ուսումնարեկ նակատներու խոհուն.*

*Օ՛ գերագոյն Շեփոր, ենչիւն տարօրինակ,
 Լոռիքիւն, գոր կ'ակօսեն Աստղեր ու Հրեշտակ՝
 Օմեղա մեղեսիկ, Օ՛ շոգն Իր Աչքերուն:*

Թարգմ. ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

ԱՆԱՀԱՏ ԶԱՐԾՆՑ

Ամերիկացի Միջազգային Փայլօթ Կրուկերով շարք ժր գասափաստութիւններ տայու համար՝ Անտոնիո Ջարեկե այս արհրուս եր գանուի էսս Անճերտ (19 Ապրիլ 1944):

«Ապարտզ»

ՀԱՄՑ ՍԱՀՅԱՆ, ՎԱՀԱԳՆ ԳԱԽԹԾԱՆ

«Ապրիլ» գրատան Կրուկերով լրջանու այցելութեան հկամ էն Հայրենի յայտնի բանաստեղծներ Համա Սահան եւ Վահագն Գուսթեան (7 Յուլիս 1944):

«Հայրենիք»

ԵՆԻՈՆ ՀԱՄՎԵՐԴԵԱՆ

Յուկերի վերերուս, Միլանու Կրուկերուս եւ Լեւոսն Հախվերդեան, ժամանակելու համար հայ տրտնաթն Նուկերուս եւ Գրտտոսղովին (11 Օգոստոս 1944):

«Հայրենիք»

ՎԱՀԱԳՆ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Յուկերի սկիզբները, Յրանաւայ գրողներու Կրուկերով, Փարզի այցելութ ե տրտնապիր Վահագն Գրիգորեանը ու տուսն է շարք ժր գասափաստութիւններ (17 Օգոստոս 1944):

«Հայրենիք»

ԱՐՏԵՄ ԵԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

Յրանալի Ռոպի քաղաքին մէջ կայացած բանաստեղծական միջազային փառասունին Սովետական ժրութիւնը ներկայացրեց Արտեմ Եարուրիւնեանը (18 Նոյեմբեր 1944):

«Հայրենիքի Ձայն»

ՀՈՆՐԻԿ ԷԳՈՅԵԱՆ

Բանաստեղծ Հնճրիկ Էրոյեան, Յրանաւայ գրողներ ընկերակցութեան Կրուկերով, գանուս էր Փարզիս (30 Նոյեմբեր 1944, թիւ 51):

«Հայրենիքի Ձայն»

ԳԷՈՐԳ ԷՄԻՆ

4 Նոյեմբեր 1944ին, Միջազգային Փայլօթի Պրտտոսղովին արահին մէջ տեղ ունեցած է «Էմրուզարն զէպի Արարատ» ֆիլմին քացուսը, որու ն ստիժով յատկապէս Խորհրդային Հայաստանին Միջազգային Կրուկերուսն է բանաստեղծ Գէորգ Էմին (24 Յուկտուր 1943):

«Ապարտզ»

Այս տարուսն երկրորդ ամսուն 21ին տարերային թափով ժր ինքրինը հայտեց Արցախեան շարտուսը, իսկ վերջին ամսուն 7ին տարերոր քննեց հայրենի այնարտը: Աննախերկեաց երկուս զէպեր, որանը տրտնապիրին կլանեցին հայ ժողուսն ու շաղրուս թիւսը: Այսպէս, մեր կեանքին գրական երեւոյթներուն հաշուակշիւրը կազմողին գտուար պրտի շրջար տուսնեանպէս բնդընելու հայ գրողներուն համար ստեղծուսն այցելութիւններուն այն շարքը, որ, իր կարգին, հարուստ կոյ երեւոյթն է մեր պատմութեան մէջ:

Հուս նկատի յու ները Հայաստան սոխտի գացածները, ոչ ոչ գազութի գազութ ու քաղաք տեղ ու նեցած ներքին երթեւեկները: Աւաղարու Սիւրիսին տրուսն այցելութիւններն էն, ու աւելի նշանակալին՝ փակ այնարահներն գուս կկան այցելուս ներուն պարտան. երեւանէն, Փայլօթն, իսկ ինտա իրարուս սիրը՝ տրտնութեան որակն է, որ քուստուսն է յայնտեանութեանը, տուսնը իրի եւ հեթանոսի միջեւ խտրը գեղուս, կու ստեղծակունին ու նկու ստեղծակունին:

Բովի սիւնակին տրուսնը ժամուս հարգողքրութեանց ոչ լրբու պատկերն է, իսկ բնթերցողը նոյնպիսի յու բեր կարգաց Զարն՝ Արարուս նիկ, վարզղէս Պետրոսեանի, Ռուպի Հաստեհեանի եւ տեղայնեան մեր ու շաղրութեան զրբկան այլաց ժուսին:

Նրեւ այլը լրտողրական սահմաններն գուս բերելուս եւ աւելի շաղրութի գարնեկուս համար խմրողրութիւն սրուց կաղմեց նուսուսայ (19եր...

ՀԱՄՐ ՍԱՀԵԱՆ

Քանադայի և Քարգանդի Համա Մաշտոս (բուն տեսուի՜ Հմայակ Գրիգորեան) Մտած է 14 Ապրիլ 1914ին, Լոր քի քը (այժմ՝ Սփրանի շրջան)։ 1927ին կը փոխադրուի Քարս, ուր կը ստանայ իր ժիւրիակաւոր ասուճը։ 1939ին կ'ուսարու Քարսի ժամկազարժական ինժեանիքը։ 1939-41 կը պաշտօնավարէ Քարսի շէնքերգային զբոս ամապրի մէջ՝ իրեն գրական աշխատող։ 1941-45 կը ծառայէ խորհրդային բանակին մէջ։ 1941-51 ժառ կը կողմէ Քարսի շէնքերգային Կայեղէն թերթի խմբագրութեան՝ իրեն գրական աշխատող։ 1951ին կը հաստատուի Երևան և մինչև 1954 կը պաշտօնավարէ ՀԱՍՏԱՆԻ Գրական թերթի մէջ՝ իրեն բանակի ժամբնէ։ Իսկ 1954-65՝ ղեկնիչ էրգրական Կայեղէն մէջ՝ իրեն բանակի ժամբնէ։ 1965-67 կը վարէ ՀՊՄԿԿ կան քննչի գլխաւոր խմբագրի պաշտօնը։ 1967էն ի վեր կը վարէ ՀՍՄՀ Միասնական Խորհուրդի աշխատանքի գլխաւոր ղեկավարը։ 1975ին կը համարուի Գարսու գրագրութիւնը։

Համա Մաշտոսի բնորոշ քանասանձութիւնները Քարգանդեան ևն ուխտարի բազմութիւն լիզուհեալ ըստ։

Համա Մաշտոսի գլխաւոր գործերն են՝ «Նայիրեան զայտը բարտի», «Հայաստանը երգերի մէջ», «Մայրամուտից առաջ», «Գայտափնիքի երգը», «Սեզամ բացուիք», «Իրիկանաց», «Յանձնի կանչը» և «Իտալի մարիչ»։

1975ին, «Սեզամ, բացուիք» ժողովածուին Համար կ'արժանանայ ՀՍՄՀ գիտական ճրգանակին։ Գարգիւտարու և հանա ուղ շրանշաններով։

ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԸ

Ժամանակները խառն են ու խրթին,
 Ինչ-որ տագնապ է ամպն իր հետ տանում.
 Ինչ-որ սարսուռ կայ անտառի շուրթին,
 Ինչ-որ խորհուրդ կայ, որ չեմ հասկանում։

Ժամանակները խառն են ու խրթին,
 Հոգմը ննջում է, հովն ըմբաստանում,
 Ինչ-որ հառաչ կայ քարափի շուրթին,
 Ինչ-որ բողբոջ կայ, որ չեմ հակասում։

Ժամանակները խառն են ու խրթին,
 Հոգմը գծում է, շուրն իմաստնանում,
 Մեռած յոյսերը ծնում են կրկին,
 Ու սիրտս կրկին բան չի հասկանում։

Լեռների վրայ եւ տափաստանում,
 Լոյսի մէջ անգամ խորհուրդ կայ մթին,
 Օրերն իրարից բան չեն հասկանում,
 Ժամանակները խառն են ու խրթին։

Գուրգեն Մանարի և Համո Սահեան

«Տեսնո՞ւմ ես, քե՛ր ինչք
է անու՛մ այդ փուչ-փչա-
ցած Համո Սահեանը...
Բնութեան նման զգացո-
ղութիւն մէկ էլ Ակսիի
մտ կարելի է գտնել... Ե՛ւ
նկարիչ է, ե՛ւ փիլիսո-
փայ... (Ս. Ազարաթեան,
«Յօգուածներ», 1982, էջ
212):

ԳՈՒՐԳԷՆ ՄԱՆԱՐԻ

«Բսան տարի առաջ էր:
«Գրական Քերթ»ի գլխա-
ւար խմբագիրն էի: Ամբամ
վերջն էր: Ուրախ տրա-
մադրութեամբ սենեակ
մտաւ Գուրգեն Մանարին,
սեկնելու էր Պարանգայի
գրողների ստեղծագոր-
ծակամ տուն: Սենեակում
տեսնելով խմբագրութեան
յուսանկարչին, կետեա-
տակ-կէտուրջ առաջ-
«Համո Գան, կ՛րէ ուզու՞մ ես
անձա՛նների շարքն ահջնել,
յուսանկարս: Իր ինձ հետ...»
(«Գրական Քերթ», 1987,
քիւ 11):

Հ. ՍԱՀԵԱՆ

ԳՈՒՐԳԷՆ ՄԱՆԱՐԻ

Էջմիածնայ վանքի բակում
Խեղճ ու կրակ որբերի ծով:
Պաշարել է ծովն՝ անողո՛ք,
Անհնարին, անհուն մի սով:
Միծաղում է բախտի վրայ,
Սիրտը լիքն է լաց ու կոծով,
Յոյսի նշխար ատամի տակ,
Ուշքն իրենց տան մառանին է...

Գաղթականի շորեր հագած
Ինձը, Գուրգէն Մահարին է:

Յետոյ հագար մագէ կամուրջ,
Յետոյ որբ է որբանոցում,
Սրտում հագար անուրջ ու սէր,
Սրգի տետրակ ունի ծոցում...
Եւ գալիս է Ջարենցը մեծ,
Բանաստեղծ է նրան օծում:
Տուն է փնտռում, սիրտը սակայն
Պապի մուլի ու մահալին է...
Քիպ-ֆաթանի շորեր հագած
Ինձը՝ Գուրգէն Մահարին է:

Բարդիններ է երգում յետոյ
Եւ դեղնաբաշ աշուն ու ձի,
Վանքն է երգում նա հնօրեայ
Եւ նրա զանգը պղնձի,
Ջըրմզում են օրերն ուրախ
Քնարական նրա հնձի:
Ման է գալիս, շրթի վրայ
«Գնա, արի՛ ման արի՛»ն է...
Արդէն խանի շորեր հագած
Ինձը՝ Գուրգէն Մահարին է:

Ու մառանն է մտնում երգի
Նա խանական իր կարասով,
Շաղ է տալիս շողի ու շնորհի
Մարգարտաշատ «մրգահասով»,
Ի՞նչ մրգահաս... Բախտը նրան
Հատուցում է մեղփահասով...
Եւ հրեշտակն ափսոսական...
Յոյսը երկնաց մանանին է...
Սեւ սատանի շորեր հագած
Ինձը՝ Գուրգէն Մահարին է:

Յետոյ գալիս, տուն է գալիս,
Էլ ոչ որբ է, ոչ գաղթական,
Այգեստաններն իրենց շնչով
Նրա գրչին են պարտական,
Շաղ է տալիս շողի ու շնորհի
Ու փայլում է նա յաղթական:

Միտքն՝ անհունին, ու ձեռքի մէջ
 Անմահութեան բանալին է...
 Ծիածանի շողեր հագած
 Ինքը՝ Գուրգէն Մահարին է:

Ու բռնում է սիրտը յանկարծ
 Ու դիմում է սիրած բառով.
 — Փշացածներ, երգով մնաք,
 Սիրով մնաք, մնաք բարով:—
 Ու գնում է այս աշխարհից
 Անմահների նանապարհով...
 Հոգին Սասնայ Ծուռ է դարձել,
 Տակը Քուռկիկ Ջալալին է...
 Դասականի շորեր հագած
 Ինքը՝ Գուրգէն Մահարին է:

ՀԱՄԹ ՍԱՀԵԱՆ

ՎԱՀԱԳՆ ԴԱԻԹԵԱՆ

Բանաստեղծ, Հրատարակիչ, Քարզմանիչ և Թատերադիր Վահագն Դուրյանը մեծ է 15 Օգոստոսի 1922-ին, Արևմտյան Հայաստանի Արտրիք գյուղում: 1926-ին ծնողներն Նևոն հր հաստատուի Երևանի Արտրիք ուղևորվում: 1914-1918 իր հասակը Կարմիր բանակին և իր ժամանակը Հայրենական մեծ պատերազմին: 1948-ին կուսարժ Երևանի պետական Համալսարանի բանասիրական հիմնարկի հայկական բաժնի:

1964-1969 ժամանակաշրջանին Վ. Դուրյանը մաս կազմել է Անանյանի թերթի խմբագրությանը, իսկ 1954-1959՝ «Ժողովրդական թերթի» խմբագրությանը: 1962-1965 տարիներին իր գործը իրականացրել է Երևանում, խմբագրելով «Ժողովրդական» թերթը, իսկ 1965-1967՝ «Հայրենիքի» թերթը: 1967-ին իր նշանակումով Արևմտյան Հայաստանի Նևոն հրատարակչությանը:

Վահագն Դուրյանը չորս Հրատարակում է 25 տարեկան գրքեր, որոնց պիտակներն են՝ «Թոնդրակների», «Ամենայնի» անվանումով, «... Բայց մնալիք», «Բնակիչներ», «Երևանի», «Ամենայնի» և այլն: Վահագն Դուրյանը չորս Հրատարակում է 25 տարեկան գրքեր, որոնց պիտակներն են՝ «Թոնդրակների», «Ամենայնի» անվանումով, «... Բայց մնալիք», «Բնակիչներ», «Երևանի», «Ամենայնի» և այլն: Վահագն Դուրյանը չորս Հրատարակում է 25 տարեկան գրքեր, որոնց պիտակներն են՝ «Թոնդրակների», «Ամենայնի» անվանումով, «... Բայց մնալիք», «Բնակիչներ», «Երևանի», «Ամենայնի» և այլն:

Վ. Դուրյանը Քարզման է 15 տարեկան Հատարներ իսկ Գ. Մուսկոպիանի անունի Քարզմանը և Դրամատիկական Քարզմանը իրենց են իր և Մ. Կենի զուգու և Վերստի մասն Քարզմանը:

Վ. Դուրյանը Քարզմանում է ուսուցիչներ, անվանումներ, Քարզմաններ, պատերազմներ, լեհերներ, լեհերներ, ուղևորներ, ժողովուրդներ, պատերազմներ և այլ լեզուներ:

Վ. ԴԱԻԹԵԱՆ

ԵՐԳԻ ԾՆՈՒՆԴԸ

Նուիրում եմ սասունցիներ Անթիպ և Գեորգ ՅԱԿՈԲԱՆՆԵՐԻՆ

Նա դաշտից եկել,
Պառկել էր յոզնած, որ հոգեվարի...
Խօսել էր, ասել -
— Դս՝ Մանուկ ափոս,
Ծնուած մեր Մասնայ Բազմիկ աշխարհի
Բսանք գաւառի Բերդանք գիւղակում,
Հինգ հազար տարուայ
Մեր բնկուզենու անուշ շուախում,
Այսօր ասանդեմ պիտի իմ հոգին,
Աւանդեմ այստեղ՝
Արագած սարի Բարձրոտ լանջին,
Ականջս՝ գարնան ջրերի կանչին...

★
 Պապուդ պառեկը բույանար, Աստուած.
 Օղն այսֆան անուշ, երկինքն այսֆան բաց,
 Ջրերն այսֆան յորդ, հոգերն այսֆան թաց,
 Ճննուզ ու զեռուն այսֆան խենթացած,
 էլ օր չգտա՞ր հոգիս տանելու...

Ու ծպիտ ցոյաց աչքերի մէջ թաց.
 — Ծուռ Մանուկ ափօ, պապ ունի՞ր Աստուած,
 Թէ պապ ունենար,
 Ինչո՞ւ կը լինէր այսֆան անաստուած,
 Այսֆան անողորմ ու այսֆան անխիղճ,
 Բիջ է երեւի, անգարմ է ու բիջ...

Բայց մեզա՛ր էեզ, Տէ՛ր, ինչե՞ր եմ ասում,
 Ողորմի տամ էեզ, որ այս գովասուն,
 Մուրք առաւօտով մահս զրկեցիր
 Ու հազար հոգսից մերոնց փրկեցիր:
 Մոմ պէտք չի լինի, իմ այս սնարին
 Ձնծաղիկները կանթեզ են ու մոմ,
 Խունկ պէտք չի լինի, Արագած սարին
 Անուշ խնկում է շամանդազը մով...
 Ու ազօթք պէտք չէ, այս սուրբ առաւօտ
 Արեղածազը երգ է ու ազօթք,
 Ու պէտք չէ նուագ, այնտեղ՝ անդնդում
 Ձնհալից յորդած ջրերն են թնդում...

Ոչ մի բան պէտք չէ...
 Հարաւայ կողմից,
 Թեւերը այրած կայծակից, հոգմից,
 Արծիւ պիտի գայ, վրան սաւառնի,
 Իմ հոգին պիտի թեւերին առնի
 Ու տանի՛, տանի՛,
 Ծովասար հանի...

Եւ յանկարծ զգաց նա բուրմուխ մի սուր...
 Երկինքը՝ անհուն, աշխարհը՝ լազուր,
 Ու լազուրի մէջ
 Ծովասարն ինքն է՝ ճերմա՛կ, փառահե՛ղ...

Թանկարծ որոտմունք եզաւ մի ահեղ...
 Ձեան հսկայ հիւսէէն պոկուել քարափից,
 Անվերջ մոլեգնում, խենթանում թափից,
 Ամպրոպի նման գարեռորիկ թնդում,

Ձիւնափռոշի էր կախում անդնդում,
 Ծիածան կախում վիհերի կողին...

Յետոյ անդունդը, վիհն ամբողջովին
 Լցուած էր մաճուր, քեքեւ արծաթով,
 Լցուած Աստղկան անարատ կաթով,
 Լոյսի մակարդով ու մառագայթով,
 Լցուած՝ փշրուած մի ծիածանով
 Ու անլուելի որոտման ձայնով...

— Իմ Սասնայ աշխարհ,
 Իմ խօլ որոտմունք,
 Յովագ գետերդ շարդած բաբ ու ծունկ,
 Անդունդներիդ մէջ ցաւից գագազում
 Ու բաբերն էին կաղկանձով լիզում:
 Կայծակը զարկում Անդռկայ սարին,
 Երկաթ էր եփում նրա կատարին,
 Կրա երակից երկաթ էր բամում,
 Դաւթի ձին գալիս, երկաթն այդ ծամում,
 Վրնջում էր ձիգ, ու վրնջոցից
 Երկաթի մաճուր զնոց էր գալիս...

Սասնայ զով գիշեր,
 Ա՛խ, իմ ցանկալիս,
 Նա լուսնկայի մանգաղն արծաթէ
 Բերում, դնում էր հենց կողքիդ քարին,
 Որ առնես, հնձես գլղն ու գարին:

Իմ բարձրիկ Սասուն,
 Դու վեր բոլորից...
 Ասում են, երկինքն արարման օրից
 Փլուել է անվերջ,
 Կորել վիհերում մթին անհունի,
 Աստուած տեսել է, որ էլ նար չունի,
 Ստեղծել է այս աշխարհը Սասուն,
 Ասել. երկնքին թող լինի սա սին...

Ու Սասնայ աշխարհն ապրել է այդպէս՝
 Երկնքին կպած,
 Երկնքի նման միամիտ ու բաց,
 Երկնքի նման խաղաղ ու բարի,
 Երկնքի նման րմբաստ ու վայրի:
 Եւ նրա անտաշ ու բիրտ բարբառից

★ *Ու նրա երգից ու նրա պարից
Ու նրա շնչից,
Ամենայն ինչից
Երկնքի որոտ ու հո՛տ էր գալիս:*

*Իմ քաղցրիկ Սասուն,
Ա՛խ, իմ ցանկալիս...
Հիմա այնտեղ էլ գարուն է, գարո՛ւն,
Անտառին կանաչ մշուշ է բառում,
Խոտերը այնտեղ կապտին են տալիս,
Ջրերը այնտեղ կապոյտ են լալիս,
Սասնայ աշխարհը ծով է կապուտակ.
Լեռներ ու բլուր՝ ալիք ծովական...*

*Ա՛խ, լինե՛ր, լինե՛ր,
Ձեռքն առնէր կազմու մի ծանր մական,
Ճակատին առնէր շողֆն արեգական,
Լերան խենթ քամին իր կրծքին առնէր,
Գիշեր ու ցերեկ իրարու խառնէր
Ու գնա՛ր, գնա՛ր
Ու հասնէր երկիր...*

*Ու գիտէր հաստատ.
Թէ գնա՛ր, գնա՛ր
Ու հասնէր երկիր,
Խաւարծիլ պոկէր
Ու լեզուին դնէր մի պուտ մանանայ,
Ջրանար պիտի կսկիծը վերքի,
Այրուած սրտիկը պիտի գոզանար,
Ինքն առաջուայ պէս պիտի գորանար,
Գօտիկը ձգէր, քեզերը սրէր
Ու կիսատ թողած աչօսը ծռէր...*

*Հէ՛յ, իմ գօրուքիւն,
Ի՞նչ եզար, սսա՛...
Քարափն էր թնդում քո լեյֆի տակին,
Այդ քո ահու էր, որ թուրք ու գազան
Մօտ չէին գալիս Բերդանի գիւղակին:
Սասնայ ձմեռուայ ձիւնն էլ ձիւն հօ չէր,
Եթէ թռչնէիր՝ գիւղը կը կորչէր
Հիւսիսէրի տակ ձեան...
Ինձր, չծէգած, ելնում էր անձայն,
Անցնում բակէ բակ, կտուրից կտուր,*

Տանիքներն ամէն մաքրում էր մեծակ,
 Ճամբաներն ամէն մեծ մեծակ բանում,
 Գիւղը զարթնում էր, գիւղը զարմանում
 Ու մտածում էր, թէ Դաւիթն է ծուռ,
 Որ Բերդանի մտել,
 Մաքրել է այդպէս ճամբայ ու կտուր:

Եւ ահա նորից
 Ռումիզերում զգաց նա բուրմունք մի սուր,
 Գարնան հոտ էր դա, հողի հոտ էր սուրբ,
 Հոտ էր դա ցօղի, խնկեմու, խառի,
 Հաս՝ քոնչեմու, հոտ՝ առաւօտի...
 Գարուն էր նորից,
 Գետի մոռնչն էր բարձրանում ձորից,
 Իսկ լեռան քամին հեւիհեւ առնում
 Գինարբուքների բաժակներս լիք,
 Խմում ու հարբած գնում էր խառնում
 Վարդալոնեմու վարսերը շէկիկ...

... Շէկիկ մի ազգիկ
 Շէկիկ աստղի պէս բառել էր ժայռին:
 Ու այնպէս նայեց
 Այդ ծամկտրածը, այդ ծուռն, այդ վայրիճ,
 Որ իր սրտիկը կանգ առաւ յանկարծ,
 Պնչերից ասես մուխ էլաւ ու կայծ,
 Ու էլաւ անուշ, անծանօթ մի ցաւ,
 Ու հենց այդտեղ էլ ինքր հասկացաւ,
 Որ այդ շէկիկը
 Իր աստղն է շէկիկ...

Յետոյ ողջ գիշեր Սասնայ աշխարհը
 Աստղերով էր լիք:
 Ու երբ արջերը ելնում ողջերից,
 Խորիսին աստղային գողանում վերից,
 Լիզում էին կուշտ ու կուշտ մրթմրթում,
 Ինքր սարերում քափառում տրտում
 Եւ այդպէս տրտում կարող էր արջի
 Երախ պատանել,
 Քանի որ խիստ էր
 Այդ ծամկտրածը իր սիրտը վառել:

— Եւ հիմա դառնամ
 Ողորմի տի տամ գինարբուք ծաղկին,

digitised by A.R.A.R.®

✱ Որ այդ օրն այդքան անուշ կր բուրեր,
 Հազար ոգորմի գարնան տալ շողիմ,
 Որ իր սրտի մէջ երակ էր ծռել,
 Ոգորմի տի տամ ես այն ծեռ ֆարին,
 Որին այդ շէկիկ ազդիկն էր քառել,
 Հազար ոգորմի խումար աչքերին,
 Որ այդպէս խիստ էր սրտիկն իր վառել:
 Ոգորմի տի տամ ձեզ, հէր ու մէրիկ,
 Որ բնդդէմ չեղաք սրտիս փափաքին,
 Հազար ոգորմի քեզ, տէր Աւետիք,
 Որ ինձ արծանի արիւր սուրբ քազին:
 Ու ոգորմի քեզ, առաջին գիշեր,
 Ու ոգորմի քեզ, իմ շէկ նշանած,
 Մեզա՛, Տէր, մեզա՛, ամօք է յիշել,
 Բայց երբ է՞ն նախշուն գօտիկդ հանած,
 Իմ ծոցը եկար, հոտ արա խոտի
 Ու հոտ խնկենու, հոտ առաւօտի...

Եւ հիմա նորից
 Որորմի տի տամ է՞ն սուրբ կողերին
 Ու կաթին է՞ն սուրբ, որ կամքով վերին
 Ինձ պարզեցին վեց արու գաւակ
 Ու մի ազգնակ,
 Մի շէկիկ հանդուք,
 Երեսն՝ արեգակ, աչքերը՝ անդունդ:

Բարով ու խերով մեծացան նրանք,
 Հէրով ու մէրով մեծացան նրանք:
 Ու երբ կայի մէջ
 Վեց կտրին տղայ ու մի ազգնակ
 Քոչարի էին մոլեգնած պարում,
 Ասես վեց կազնի տեղահան եղած,
 Իրենց հետ մի շէկ վարդայունենու
 Բոց էին վարում:
 Երբ երգում էին
 Վեց կտրին տղայ ու մի ազգնակ,
 Սասնայ աշխարհն էր հիմն ի վեր դողում,
 Ու ասես, ասես վեց ամպրոպի մէջ
 Մի արտոյտիկ էր անուշ նռնուղում:

 Սասնայ աշխարհի վիհ է ու անդունդ,
 Սասնայ աշխարհի ապառած ու ֆար...

Հեղեղի մեամ վիհերը ֆանդում,
Սասուն էր սողում մի խուժամ ասկեար:

Վեց կտրին տղայ
Կռիւ գնացին,
Վեց կտրին տղայ
Սեւ հեղեղի դէմ ապառաժ դարձան,
Վեց կտրին տղայ չարը վանեցին,
Վեցն էլ անվնաս տուն վերադարձան:
Երբ Մանուկ ափռն
Իր շեմֆի վրայ տեսաւ այդ վեցին,
Շագունեցին աչքերն ու մթնդեցին.
— Էդ ո՞նց էք կռուել, սատանի ճծեր,
Որ չի սպանուել ձեզանից ոչ ոք,
Զէ՛, ասել կ'ուզէ, չէք կռուել կարգին,
Զէ՛, ասել կ'ուզէ, չէք ծռուել կարգին,
Զէ՛ք յիշել Դաւթին ու Թուր Կայծակին...
Եւ Մանուկ ափռն սրտի մէջ տնօրաց.
Մթնեց ու մնաց այդպէս մթնդած:

Հէ՛յ, վախ, իմ Սասուն,
Սասնայ հոգ ու ֆար,
Ի՞նչ իմանայիր, որ անտէր գլխիդ
Մի օր առաւել սեւ օր պիտի գար:

Եւ եկաւ օրն այդ, սեւ բօթով եկաւ,
Թնդանօթների որոտով եկաւ:
Սեւ ագռաւները մահու հետն առած,
Երկինք բարձրացան ու թեւատարած
Փակեցին ի սպառ լոյսն արեգական:
Եւ կարծելով, թէ գիշեր է, քոռ բուն
Մթնած անտառում վայեց օրն ի բուն,
Իսկ աղբիւրները գիլ-գլոր լացին...

Վեց կտրին տղայ հրացան առան,
Վեց կտրին տղայ կռիւ գնացին:

Նրանց մայրն ասաց.
— Որտեղ իմ տղերքն ու էնտեղ էլ ես...
Ասաց ու գնաց:
Նրանց քոյրն ասաց.
— Որտեղ ախպերներս ու էնտեղ էլ ես...
Ասաց ու գնաց:

★ Բայց Մանուկ ափռն, ա՛խ, ինչպէս գնար,
 Բերդանք գիւղակը ում յոյսին մնար...
 Զորս կողմը կրակ,
 Ասկեարի սելաւ...
 Ու երբ գիշերով
 Գիւղի խոյն առած սարերը ելաւ,
 Շները երկար, երկա՛ր ռոնացին,
 Զարթնած հաւերը զարհուրիկ լացին,
 Եւ արջերն իրենց որջերից ելած
 հուլ մրթմրթացին.
 — Այդ ա՛ր էք գնում, Սասնայ ծուռ
 լաներ...
 ... Եւր էր առաւօտն իր աչքը բացել,
 Եւ յոգնած խոշր քնած էր նամբին,
 Երբ մի ձի եկաւ, հանդուբը թամբին:
 հանդուբն արնաքամ,
 հանդուբը երեք,
 հանդուբը իր մահն իրեն հետ բերել,
 Թամբից սահելով, հագիւ շնչաց-
 — Ա՛խ, բոլորն այնտեղ մնացին ննջած...

Ու ձին ծառս եղաւ արշալոյսի դէմ,
 Արշալոյսի դէմ տխուր վրնջաց:

Եւ Մանուկ ափռն
 Թեւերին առաւ, պահեց հանդուբին,
 Ու թեքել էր նա սրպէս երեշտակ...
 Եւ Մանուկ ափռն
 Թեւերին տարաւ, բազեց հանդուբին
 վարդալոնեմու շէկիկ թփի տակ:

Եւ յետոյ նորից աշիրաթն առած,
 Օրն ի բուն քայլեց լուռ ու ահառած,
 Լոեց ու քայլեց,

Քայլեց ու լոեց,
 Ու մայրամուտին երբ խոշր յոգնած
 Գլուխը հոգին ու քարին դրեց,
 Եւ գնաց, գտաւ քարայր մի խաւար,
 Մտաւ, խաչ հանեց, լուռ իջաւ ծունկի,
 Որոտաց, ասաց:

— Հէ՛յ, մեղսունք աշխարհ...
 Ու բաց արձակեց հեղեղն արցունքի...

digitised by A.R.A.R.@

— Եւ հիմա այնտեղ գարո՞ւն է, գարո՞ւն,
 Նրադիկներն ամէն ախարանց արուն,
 Ու նրանց կարմիր արուն-բոցի մէջ,
 Ձնհալի անուշ հեկեկոցի մէջ
 Խանդութն է քնել,
 Տղերք են քնել,
 Ա՛խ, շատ քնեցին,
 Վեր կենամ, գնամ հանեմ էդ քնից...

Սասնայ սարերի պսպղուն ձիւնից
 Արեւածագի բոցերն են կանչել,
 Գարնան ջրերը՝
 Ձմրան խոր քնից արթնացած արջեր,
 Իրար են լիզում,
 Իրար գզգզում
 Ու քաւալում են անդունդներն ի վար:

Բայց աչքերի դէմ ինչո՞ւ է խաւար,
 Ու էիչ է մնում բնկնի կածանից...
 Աչքերն է բացում ինչ-որ մի ձայնից.
 — Լսո՞ւմ ես, ափօ,
 Քեռի վահոն է, կ'ուզէ մտոդ գայ...

— Ով կ'ուզէ թոզ գայ, բայ վահոն չգայ...
 Վահոն... Ա՛խ, վահօ, դու անխիղճ, դու վատ,
 Մարդ արարածն էլ էդքան անհաւատ...

Ինքն այդ վահոյին պատմել է մի օր,
 Թէ այնտեղ, երկրում ամրան մի գիշեր
 Քնել է Պայթոզ ազբիրի ակին,
 Քնի մէջ ինչ-որ վրնջոց լսել
 Ու արթնացել է արեւածագին:
 Պայթոզ ազբիրը գժուել, փրփրել,
 Ոսկէ շագափ է նետել յատակին,
 Հրեզէն բաշք ջրերին փռել,
 Քուռկիկ Ջալալին
 Յայտնուել յանկարծ
 Ու դուրս է եկել աղբրան ակից:

Դուրս եկել, կանգնել լուսասարի դէմ,
 կանգնել է Սասնայ ծով աշխարհի դէմ,
 Ձիւ վրնջացել,
 Դաւթին է կանչել:

Դաւիթը եկել, բռել է բամբակ,
 Ու ձին պայտերը զարկել է ամպին,
 Լուսաստղին զարկել
 Ու դէպի ծագոյ արեւն է վարձել:
 Լսել է Վահոն ու գէշ ծիծաղել,
 Ասել է՝ Մանուկ,
 Ազրբան ակին քամակդ է պաղել,
 Ծրագ ես տեսել,
 Ու էդ ամէնը երազներ են սուտ:

Վահո՛, ա՛խ, Վահո՛, պապանձուէր լեզուդ,
 Վահո՛, ա՛խ, Վահո՛, դու անխիղճ, դու վատ,
 Մարդ արարածն էլ էդքան անհաւատ:
 Հիմա եկել է իրեն տեսութեան,
 Ինչո՞ւ է եկել, իբր, ի՞նչ անի...

Ինձն ահա, ահա
 Բարձրանայ պիտի ու գնայ Երկիր,
 Էդ անհաւատին հետն ինչպէ՞ս տանի,
 Սասնայ սարերի անուշիկ տեսին
 Ինչո՞վ է, ասա՛, Վահոն արժանի:

Արժանի էր նա՛
 Հախկրոց Թամոն,
 Ինձր էստեղ էր ու սիրտը Սասուն...
 Ու երբ գիշերն էր իջնում հովասուն,
 Կտուրին պառկած անարցունք լալիս,
 Նայում էր անվերջ վերին կամարին
 Ու որոտմունքով իրեն ձէն տալիս.
 — Հէ՛յ, Մանուկ, տեսա՞ր,
 Աստղեր կաթեցին վեր Ծովասարին...
 Ու հիմա դառնամ,
 Ողորմի տամ քեզ, Հախկանց Թամո,
 Քառսուն ողորմի,
 Դու Սասնայ հողի ցաւից զժուէցիր
 Ու զժուած մեռար...
 Եւ նմանապէս
 Ողորմի տամ քեզ, Քոյուզկայ Մուշօ,
 Քառսուն ողորմի,
 Ողորմի տամ քեզ, Դժգու Առաքել,
 Քառսուն ողորմի,
 Ողորմի տամ քեզ, Օսմկայ Գէւօ,
 Քառսուն ողորմի,

Ոգորմի տամ քեզ, Մազեմայ Միրօ,
 Քառսուն ոգորմի.
 Դու՛մ էլ բոլորդ
 Մեր Սասնայ հողի ցաւից գժուեցիք
 Ու գժուած մեռաք...
 Հազար ոգորմի ձեր գժուած հոգուն,
 Ոգորմի ու փա՛ռք...

Ու գառնամ հիմա ոգորմի չտամ
 Ես է՞դ վաւոյն, վաւանին, վատին,
 Ոգորմի չտամ է՞դ անհաւատին,
 Դա չի գժուի, չէ՛...

Ջուր ու զեց: Բերին կաւէ մեծ մի գաւ,
 Խմեց ու չասաց, թէ չյագեցաւ,
 Եւ ինչո՞ւ ասէր...

Գիտէր, ա՛խ, գիտէ՛ր, որ ժամն է հասել,
 Որ հիմա պիտի բարձրանայ տեղից
 Ու գնայ երկիր,
 Որ իր հետ պիտի
 Արեգակը գայ, ու հովերը գան,
 Ու դեռ չհասած Բերդանք գիւղակին,
 Իր սամբին պիտի
 Երկու սառնորակ ազբիրներ զնգան...
 Ախ, ի՞նչ ազբիրներ...
 Երբ Դաւիթ մեռաւ, Խանդուք կսկծուց
 Իրեն վար մետեց խորունկ մի կաճան.
 Հոգիմ լոյս դարձաւ, իւր ծծերն էլ լոյս
 Երկու սառնորակ ազբիրներ դարձան:

Ինքը կը խմի ազբիրից այդ պապ.
 Ու յետոյ սամբան
 Դաւիթ չրազաց իրեն կը տանի,
 Ալիւր կը գտնի բարակ ու շարմազ,
 Բազարց կը թիթի ու անուշ կ'անի:
 Կը լինի գիշեր,
 Ինքը կը ինի աստղալոյսի տակ,
 Ու խոր կը լինի իննն իր յոգնածի.
 Յետոյ մի թեթիւ, մի լոյս հրեշտակ
 Իր գէւմ երկնքի դուռը կը բացի...

Նա դուրս է նայում,

digitised by A.R.A.R.®

★ Դրսում արեւ է, ծագիկ է ու ձիւն...
 Ելնում է տեղից
 Ու փառք է տալիս հողին, Աստուծուն,
 Եւ այդպէս շապկանց ու ռտաբորիկ,
 Եւ այդպէս գունատ եւ այդպէս երեք,
 Քայլում է՝ նման վիրաւոր Յոբի,
 Քայլում է որպէս ցար այեհեր,
 Քայլում է որպէս արդար չարութիւն,
 Քայլում է որպէս խելագարութիւն...

Եկել են մարդիկ, ուզում են պահել,
 Նայում է նա շեշտ, նայում է ահեզ,
 Քայլում է մեծ-մեծ, լալիս, ծիծաղում,
 Ձիւն է հաւաքում, ծագիկ է քաղում,
 Քայլում է այդպէս
 Ձիւնն ու ծագիկը իրար հետ խառնած,
 Ոգի է ասես
 Ինչ-որ մի անյայտ աշխարհից յառնած...

— Արեւը այսօր ի՞նչ կէծ է, ի՞նչ տաք,
 Իմ գաւակները
 Հալում են էնտեղ արեգակի տակ,
 Արտուռ ձիւն տանեմ իմ գաւակներին,
 Առնեմ, տուն տանեմ իմ գաւակներին...
 Ա՛խ, չէ՛, արեւ չէ՛, բուք է ու բորան,
 Իմ ձագուկները բքի մէջ կորան,
 Խանդութիւն ձեռքերն, ա՛խ, շատ են սառել,
 Տղերքիս ճակատն անխիղճ են վառել,
 Հերիք է պառկեն էդ սառած հողին,
 Տանեմ, թոզ մայրը գցի անկողին...

Քայլում է այդպէս,
 Քայլում է որպէս ոխ ու չարութիւն,
 Որպէս սրբազան խելագարութիւն...

 Աչքերի մէջ ինչ-որ տենդ կայ միզամած,
 Արտասուքը ասես արիւն է վէրքի,
 Եւ շրթունքներն ահա դողում են կամաց-
 — Քեյէ, յա՛օ, էեյէ երթանմ մեր երկիր...

Շառաչանք է, որ էլնում է վիհերից
 Ու թելում է կռունկի պէս տարագիր,
 Յաւ է կաթում, ոգը է կաթում թելերից. ★

—Քելէ յա՛օ, քելէ երթանք մեր երկիր...

Քայլում է նա որպէս ցասում ու բողոք,
Թափափում է ձիւնն ու ծագիկը ձեռքի,
Բոբիկ ռաֆերն արիւնոտ են ու հոգոտ.
— Քելէ, յա՛օ, քելէ երթանք մեր երկիր...

Քայլում է նա, ընկնում է նա, թաւալում,
Երկարում է թաց աղօսի մէջ հերկի,
Շրթունքներին վերջին մրմունջն է մարում.
— Իմա՞յ կ'եղնի. իմա՞յ չերթանք մեր երկիր...

.....
Ու երգը ցաւի,
Երգը կարօտի, երգը մորմաքի,
Իբրեւ ծերունու
Մարմնից անցատուած սրբազան ոգի,
Պաւալում անվերջ Հայոց լեռներում
Ու թեւերն արնոտ կռունկի նման
Ճախրում է վերում...

ՎԱՀԱԳՆ ԴԱԻԹԵԱՆ

ԱՆԱԿԻ ԶԱՐԵՆՅ

Գրականագետ և ժառանգական Անահիտ Զարենյ (ուսուցանի անունով՝ Անահիտ Սոզոմանյան) էր ծնվել 1935ին, Երևանի Քանաքեպի Կոմունիստական Կոլեջում:

Հասակով թեև և՛ մարտաբուն էր, և՛ կուսակցական Անահիտը էր յանձնառի մարտական մեծ մարտիկ: Կուսակցական խնամքով ծախսական և երկրորդական կրթությունը ստանալից հետո, բնականաբար մասնագիտություն հետևելու էր որոշումը փոփոխություններով՝ էր հետևել Երևանի Համալսարանի բանասիրական բաժանմունքին, ուր էլ շրջանառությամբ կ'ըլլայ 1959ին: Գրականագիտական էր հասկացությունը շարժելով: 1961ին կ'ընդունուի Հայաստանի Գիտությունների Ազգային Մասնիկ Արեգակների անունի գրականագիտության ինստիտուտ, որտեղ հետո գրականագետուհի Անահիտը էր ծախսական: Զարենյի վերջին ապրիլներու անտիպ գործերու յայտարարման և վերանման աշխատանքին և 1968ին էր պաշտպանել բանասիրական գիտության առթիվով էր առաջադրուի «Զարենյի ստեղծագործությունները» շրջանը թեմայով:

1976ին, Անահիտ Զարենյ յայտ կ'ընկնայ էր Հոր անտիպ ստեղծագործություններու և վերանման և արժեքավորանուի Զարենյի մեծագրերի աշխատանքին անուն գործը, իսկ 1985ին՝ «Անահիտ և յառաջանուն երկերը ստույգ հատոր»:

1987ին, գրական բնակչությունը կատարուի էր հետևողական աշխատանքներու և համար, էր պարգևատրուի Գրողներու Մրցանակով:

Ե. Զարենյի գործերու գրական հրատարակությանը զուգահեռ՝ Անահիտ Զարենյ էր մասնակցությունը էր ընդ Յ. Փուլանյանի, Գ. Դեմիրճյանի, Բաժժիկի և այլ գրողներու գործերու գրական հրատարակությանը աշխատանքներու:

ԶԱՐԵՆՅԻ ԶԵՌԱԳՐԵՐԻ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ

Հայ գրականության մեջ Զարենյն առաջինն էր, որ կոթողային ստեղծագործություններ կերտելու կոմիտասի կերպարը, հիմք դնելով, եթե կարելի է ասել, «կոմիտասերությունը»: Կոմիտասի անունը Հայաստանի փոխադրելու առթիվ Կոստան Զարենյն էլ գրել ու տպագրել է «Կոմիտաս վարդապետին» խորագրով և «Բարի ճանապարհ, վարդապետ, վերադարձ բարի» առղով մի բարձրարժեք բանաստեղծություն, որին, սակայն, գծուար թէ Զարենյն այն ժամանակ ծանօթ եղած չիներ: Թերևս ուրիշ ստեղծագործություններ էլ են գրուել այդ ժամանակ, բայց այս երկու բա-

նաստեղծներն են, որ իրարից անկախ, իւրաքանչիւրն իրեն յատուկ ձեւով, կարողացել են ըմբռնել Կոմիտասի մեծագործութիւնը եւ սերունդների համար, Կ. Չարեանի արտայայտութեամբ՝ «Ճառագայթի մրա մակասը բմբռնտ»:

Չարենցի պոեմը ակնառու գործ է ո՛չ միայն բանաստեղծի վերջին շրջանի, այլ նաեւ նրա ամբողջ ստեղծագործութեան մէջ: Այն իր գրական-գեղարուեստական արժանիքներով վերջին արարներին Չարենցի արուեստի ըմբռնման լուսազոյն արտայայտութիւններից մէկն է: Անօրինակ պարզութիւն, պատկերների ու ժականութիւն եւ ընդարձակութիւն, ամէնուրեք արտայայտչական նորանոր դիւտեր, ժողովրդական համ ու հոտ, վեհութեան հասնող լեզուական մաքրութիւն — ահա մօտաւորապէս այն արժանիքները, որոնք որոշում են այս ստեղծագործութեան գրաւչութիւնը:

Առանձին հմայք է տալիս նրան ընտրուած չափը, որ, ինչպէս ասուեց, ժողովրդական երգի չափն է եւ գրեթէ կոմիտասեան: Թուժ է, թէ բանաստեղծը կանգ է առել այս չափի վրայ այն մտահոգութեամբ, որ իր ստեղծագործութիւնն ամէն ինչով, նոյնիսկ տաղաչափութեամբ, թաթախուած լինի Կոմիտասով, նրա երգերի ոգով:

Եղբրական գրուադներով այնքան հարուստ Կոմիտասի կեանքի ոչ մի եղելութեան վրայ մանրամասն կանգ չի առնում բանաստեղծը, այլ աալիս է այդ բոլորի, ընդհանուրի անդրադարձը նրա Հոգեկան աշխարհի վրայ: Ամբողջ ստեղծագործութեան մէջ մէկ դէպք կայ միայն՝ Կոմիտասի վերադարձը հայրենիք: Եւ այդ պարագայում էլ բանաստեղծը բացարձակապէս ոչ մի մանրամասնութիւն չի հաղորդում մեզ, որովհետեւ, ինչպէս ասուեց, արտաքինը չի հետաքրքրում նրան: Միակ մանրամասնութիւնը, որ մենք իմանում ենք, այն է, թէ բարձր պատուանդանի վրայ է հանգչել անիւնը: Սակայն, հակառակ բանաստեղծի այս լուսութեանը, պոեմը ծայրից ծայր շնչում է մի չիկացած մթնոլորտում, ուր իւրաքանչիւր շշուկը, շարժումը եւ նոյնիսկ, կարծես, նայուածքը հնչում է եւ արձագանգելով երկարաձուլում ընթերցողի հոգում: Եւ բանաստեղծը այդ սքանչելի արգիւնքին հասնում է իր գործածած լեզուի պարզազոյն հարստութեամբ, իր պատկերների խորութեամբ, ու ժականութեամբ, ճշգրտութեամբ: Չարենցն իր արուեստագէտի հասուն վարպետութիւնն ուղղել է դէպի Կոմիտասի բարձ ու խորախորհուրդ հոգին, որպէսզի իր գեղարուեստական բոլոր միջոցներով պեղի այն, վեր հանի նրա խաւերում թաքնուած վեհութիւնը:

ԱՆԱՆԻՏ ԶԱՐԵՆՑ

ԶԱՐԵՂ ԽՐԱՆՈՒՆԻ

Բանաստեղծ, ժառանգական և թարգմանիչ Զարեգ Խրատունի (առաջին տեսքով՝ Արթուր Զինգեր)

պիշան) կը ծնի 1926ին, Պոլսոյ Ալիզիդի գարուարձանի Լափեական կրթութիւնը կը ստանայ Յնդպագայի Գափամանեան վարժարանին ձեռնարկէր յաճախել Կրթական Կրթութեան Կարգը: Բանկայի իսկէն, ուրիշ շրջանաւորուելու հետ, իր բարձրագոյն կրթութիւնը կը ստանայ Պոլսոյ Համալսարանի գրական Փակիւնի իմաստասիրութեան ճիւղին ձեռք, որուն կրթական ծրարը կ'աւարտէ 1951ին, արժանանալով Պատկաւոք Արուեստից աստղանի:

Ուսանողական գրասեղաններու վրայ իր գրական նախախորհրդը կ'աւարտան Զարեգ Խրատունի, 1948ին սկսեալ կ'աշխատակցի տեղական, տիրուբունայ և հայերէն գրական ժամուրթին, ստորագրելով բանաստեղծութիւններ և գրական-ճշտութեամբ յօդուածներ:

Զարեգ Խրատունի հրատարակած է շուրջ տասը թերթագրութիւններ և գրքակներ, որոնց գլխաւորներն են՝ «Բար կարիւնը», «Ես եւ ուրիշներ», «Հատրմտիք», «Ճոնակարգ», «Ջրուպատոյտ» և «Ամպ ու աւազ արկերուս»:

Ստեղծագործական իր գործունէութեան զուգահեռ՝ ստար և տրեւեհանայ գրողներու գործերէն արեւմտահայերէն վերածած է թարգմանիչ գործեր, ինչպէս՝ Կրիմ Եղբայրներու «Անտառի տակը», Անտրուրի «Վայրի կարտպներ», Յովհաննէս Թումանեանի «Քայ Նազար», «Կիւնը», «Փարուսնա», «Կարիւ մը մեղք» և «Անբախտ վաճառակամներ» տեւտե գրքակները: Զարեգ Խրատունի գործերէն ուսանք թարգմանուած են Ֆրանսերէնի, տեղերէնի, գերմաներէնի, արաբերէնի և այլ լեզուներու:

ՍՏՈՒԵՐ ԵՒ ԱՐՁԱԳԱՆԳ

Ա

Բրիտանոսէ կամ մ.թ.ա. — ինչպէս որ կը մտնեն տրէք — վարսունն է:
Արեւելեան Փոքր Ասիոյ — անունը գում կը դնէ — մէկ բնագործակ դաշտավայրին վրան յարեր բանակ գրեր է Պոմպէտս —
հոռմէացի գորավարը եռապետ —
ու կը սպասէ օգոստոսփառ իր հիւրին:

Հովն է ուժգին ինչպէս արեւը կիզի:
Լեզուններու վառ գրոշներն առաւօտեան առատ յոյսով կը փոթորկին կը շաշեն
Վրանները կ'ունին գոռոզ յաղթանակի հովերով
որ կը փչեն կապագովկիոյ քաղաքներէն
ու Պոնտոսի արկերէն:

Մազաւարտներ ու գրաններ պղնձագոյն ցոյ՛հ ու ճայներ կ'արձակեն
 Կարմիր կայծեր կ'իյնան հոգին — յեսանողը թուր ու դաշոյն կը սրէ...
 Յանկարծ հարիւր սրափողեր օդն արայրէ հնչիւմներով կը նեղեն
 Հիւրը կու գայ — ուքսումամեայ ծերունի մ'է
 հեծած ներմակ ձիու վրայ
 հագած համակ ոսկեղիպակ սպիտակ
 դրած մետաքս ապարօշով ոսկի թագ.

Տիգրան Մեծն է — գլուխն անցած իշխաններու բզէշներու
 եւ զօրհերու բազմութեան
 դանդաղօրէն կու գայ կ'անցնի
 երկշարք կեցած — տէգ ընդ վահան բարեւ բռնած
 բարձրահասակ կապուտաշուի գինուորներու
 սէզ ու դաժան հայեացքներուն առջեւն:

Տիգրան կ'իջնէ երկվարէն գինակիրին օգնութեամբ
 Ու վեհաշուք կը կանգնի դէմը խրոխտ Պոմպլեոսին որ կ'ըսէ.

— Ոգրո՛յն արքայ, այս ի՛նչ ստուար շխտումք է
 որ կու գայ ձեր ետեւն
 եւ կը ստիպէ զիս կրկնել փոփոխութեամբ մը փոքրիկ
 այն պատմական խօսէր զոր դուք ըսեր էիք
 իմ նախորդիս հասցէին.

Այո՛, եթէ պատերազմի եկած է՛ք՝ կը ցաւիմ որ շատ էիչ է՛ք
 իսկ եթէ դուք խաղաղութեան կու գաք գաշինք դնելու
 ներեցէ՛ք բայց շա՛տ շատ է՛ք...

է՛ն է ու կուլուս այդ օր յաղթեց ստուարաթիւ ձեր բանակին
 որ բռնութեամբ կուռի մզուած
 տեսակ տեսակ ցեղերէ էր կազմուած.

Իմս ալ իր մէջ նուագագոյն հինգ վեց ազգէ մարդ կը հաշուէ
 — բայց ո՛չ անշուշտ ձերինին պէս —
 ես միշտ կ'ըմտրեմ հիւսիսային ազնուագոյն ցեղերէն
 զորս թէպէտ մենք բարբարոս կ'անուանենք
 բայց ապագան անոնցն է.

Իմ բանակս նման է ճիշդ այն տապարին խորհրդանիշ
 զոր կը կրէ նուիրակը Հռովմի —
 սակրաւորը գոր կը տեսնէք.

Հա՛ւ Ուայեցէ՛ք — կացին մըն է գաւազանի խուրճի մէջ
սեզմ բռնուած ամուր կապուած
որ կռեցի պէս ծանր է ու պինդ քարի պէս-

Իսկ գիտէ՞ք բէ ինչով կապուած են անոնք —
ամէն ամիս կանխիկ տրուած
քսան արծաթ «թաթէրով
ինչ որ աւա՛ղ էրք Հուկուլլոս
կարող չեղաւ վնարի
իր գինուորանքն ալ մերժեցին
պատերազմը շարունակելու ձեզի դէմ...:

Գու՛ք որ մօտիկ անցեալին — դեռ քսանհինգ տարի առաջ
չնչեր էիք Սելիուկեաններն աշխարհէն
Ասորիէք եւ Փիւնիկէն գրաւեք
գացեք էիք մինչեւ Սինա՛ Նրուսազէմն ալ առած

Երէ՛ դուք այն ժամանակ
ձեր ձեռքն ինկած յոյն ասորի ու երեայ
նաեւ ուրիշ ազգերէ
հագարաւոր գերիները փոխանակ
կարաւան առ կարաւան Տիգրանակերտ տանելու
պայտաներու քատրոններու բազմիմներու շինութեան
գործածելու իբր ստրուկ հասարակ
եւ ի վերջոյ դարձնելու ձեզի դէմ
իբր սիւրբիմ ու դաւազիր քշմամի

Երէ՛ ըրած ըլլայի՛ք
այն ինչ որ մենք Հոսովմի մէջ կ'ընենք միշտ —
մեր գոյութեան ոպառնացող գերիներէն
վատառողներն ու նիհարներն արհեստաւոր ուսուցիչ
կայտառ հուժկու անվախներն ալ վարձկան գինուոր
լաւ մարզուած՝ յաւ վնարուած կլատիազոր
ազատութեան պատրանքն մըն ալ իբր շնորհ...

Երէ՛ դուք ալ նոյնն ընէի՛ք
հիմա փոխան պերն ու շէնզ մայրաքաղաք մ'ունենալու
մատնիչներէն Հուկուլլոսին յանձնուած
հիմնայատակ կործանած

Պայտութիւն մը կ'ունենայի՛ք մարդով բերդով պաշտպանուած
ու բազմաթիւ շէն աստաններ առետուրի կեդրոններ
որոնք հիմա մէկիկ մէկիկ պիտի յանձնէ՛ք դուք մեզի...

**Է՛ր դուք մեզի շատ անգամներ պարտութեան դառն արցունքը խմցուցիք.
Հիմա կարգը ձերն է արքայ՝ —**

*ձեր ամուլզայ աներորմէն վերջ ամշուշտ —
որուն մահուան անկեղծորէն կը ցաւիմ
աւելի ճիշդ՝ անփառունակ վախճանին
որուն բնու արժանի չէր Միերդատ.*

**Ահա՛ երկրորդ մեծ սխալը զոր գործեցիք երկուքդ ալ —
ձեր թշնամին լաւ չնանչցաք**

*ինչպէս նաեւ ձեր կացութիւնն իրական
ձեր դիմացինն ու շուրջիններն անտեսեցիք
քամանքեցիք փոքր տեսաք ծաղրեցիք
ինչպէս ծանօթ ուս քրանակը պատգամաւորս...*

Ձեր ընտանիքն հեռացուցիք արտերցիք սպաննեցիք — քայց ահա՛

*Տիգրանիկը՝ ձեր որդին որ — երէ արգելք չըլլամ ես —
նոյնիսկ այստեղ այժիս առջեւ բզիկ բզիկ կ'ընէ ձեզ
կը փրցնէ անվարան ձեր գլուխն ալ ախգարդ
թագին համար զոր դուք այնքան վայելչորէն կը կրէք
ու տակաւին պիտի կրէք յօգուտ մեր գոյց տէրութեան:*

Հիմա եկէ՛ք դաշինք կապենք հաշտութեան

**Հռոմէական խաղաղութիւն հաստատենք
արեւելեան կողմն աշխարհի
երէ պարբեր ձեր գրացիներն արտօնեն...:**

1-5-1988

ՋԱՐՆՀ ԽՐԱԿՈՒՆԻ

Աշտարակ: 1954ին կ'ուտարով կրե տնի պետական համայնքների բանասիրական հիմնարկի լրացրու-
թիւնը բաժինը: 1954-1955 կը պաշտօնավարէ Երկ
Խաչատրի (Ներկայիս՝ Կամօ) շրջանային թերթին
ձԸ՝ իրրե պատասխանատու քարտուղար, 1955-
1957՝ Երկուտակաւ Հայաստան օրաթերթին ձԸ՝
իրրե գրական ախտար, 1957-1961՝ Երկուտակ-
գարդ օրաթերթին ձԸ՝ իրր պատասխանատու
քարտուղար, ապա՝ իրր խմբագրի տեղակալ:
1961-1966 կը վարէ Երկուտակ կանչ թերթի վա-
րի խմբագրի պաշտօնը, իսկ 1966-1975 կը ստանձ-
նէ Երկուտակ ամսագրի գլխաւոր խմբագրի պա-
տասխանատու ու թիւնը:

1975ի Մայիսին Վ. Պետրոսեան կ'ընտրուի Հա-
յաստանի գրողներու միութեան նախագահ եւ այդ
պաշտօնը կը վարէ մինչեւ 1988 Փետրուար:

15 տարեկան հասակին իր աստիճան բանաստեղ-
ծութիւնը ստորագրած Վ. Պետրոսեան 1956ին կը
Նրատարակ իր աստիճան եւ միակ քերթողագիրքը՝
«Բալլադ մարդու մասին», որմէ ետք կը ստորագ-
րէ շուրջ 10 արձակ հատորներ, որոնց գլխաւորներն
են՝ «Անուարտ դիմանկարներ», «Հայկական Լու-
սինքներ», «Ապրած եւ չապրած տարիներ», «Վեր-
ջին ուսուցիչը», «Մեծաւոր ընկուզներ», «Կրա-
կէ շապիկ»:

ՎԱՐԴԳԷՍ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Արձակագիր, Թատերագիր եւ Նրատարակագիր
Վարդգէս Պետրոսեան ծնած է 9 Սպտեմբեր 1932ին:

Վ. Պետրոսեանի գործերն ոճանք թարգման-
ւած են սուսերկերի, անգլերկերի, ֆրանսերկերի, յապո-
ներկերի, իտալերկերի, չեխերկերի, պուլկարերկերի, ը-
նկերկերի, արաբերկերի եւ այլ լեզուներու:

Վ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԷՍՔԻԶՆԵՐ

- Հե՛տադարանից մի ժուռնալիստ էր եկել երկու տարի առաջ: Միտաին Օշա-
կան էինք զնացել՝ Մեծարդ Մաչատրի շրիժը տեսնելու: Երբ դուրս եկանք
եկեղեցուց, եւ տեր Հայրը հրատեչտ տալով հեռացաւ, Վոյտեկն ասաց.
- Բաղցած եմ:
 - Գիւզու՞մ ուստորան չկայ, քսան-քսանհինգ րոպէ պիտի Համբերես,
կը Հասնենք Երեւան:
 - Ուզու՞մ եմ այսանց մի ջիւ թափառենք, փողոցներու՞մ, գերեզմանա-
տուն գնանք, խաղողի այգիներ:
 - Ուրե՞մն պիտի սոված մնաս:
 - Չե՞մ կորոզ, եթէ մայրս Վարչաւայու՞մ իմանայ, որ ես ժամը երեքին

բան չեմ կերել, վաղը Երեւան կը գայ: Մտիք որեւէ սույն, գրե՛ն Հաց ու պանիր
սու, քայլելով կ'ուտանք: Աժօթ չի, չէ՛...
Ի՞նչ անել: Գիւզում Սեպտեմբերի վերջն էր, խաղողաբազ, եւ փողոցնե-
րում համարեա՛ ժարդ չկար, միայն երեխաներ էին եւ ծերեր, որոնց եթէ բան
հարցնէիր, նախ կը պատմէին Անդրանիկ զօրավարի կռուից, եւ, նայելով Վոյ-
տեկին, տեղնուտեղը կը գուշակէին, թէ նա աշտարակցիներէն ու՛մ ազան կը
լինի, յետոյ էլ աժօթանք կը սային, թէ ինչի հայերէն չի խօսու՛մ:

Եւ յանկարծ... գիւզում նոր թխած հացի հոտը հրաւիրատուս է: Իսկ ես
հացի հոտ ստայ: Ահա, բացեցի բակի դուռը, նայեցի ներս: Երեսունհինգ-քա-
նասուն տարեկան մի կին կարճբառակամ կախուէլ էր թոնրի վրայ: Կողքին
նստած էր տասնամեակու տարեկան մի աղջիկ:

— Բարեւ, քոյրիկ,— ասացի:
— Բարեւ, ախպէր ջան,— կինը նայեց ինձ հազար տարուայ Ծանօթի
պէս:

Ես բացատրեցի, թէ ինչու եմ եկել, ասացի, որ հետս հիւր կայ տար երկ-
րեց, մի խօսքով՝ խնդրեցի մի քանի հաց ու եթէ կայ, մի կար պանիր:

— Ինչ որ պետք է՝ կը տանք, քոյրիկ ջան:
Կինը ինձ ոչինչ չպատասխանեց, այլ գաւառ աղջկան:

— Թամիկ, ձայնիս կանչի, մի թո՛ւ, շուտ...
Աղջիկը թոտաւ, իսկ մէկ-երկու բոսէ անց երեսաց ձայն, իսկական օշա-
կանցի պտուս՝ սքած ու բարի գե՛ժքով:

— Ներս կանչիր զոնաղիդ, ախպէր ջան,— ասաց կինը՝ թոնրի ծօղից
վեր կենայով,— ձայն, դու մի երկու հաց հանի, գալիս եմ...
Ես ձայն տուի Վոյտեկին. հետաքրքիր կը լինի նրա համար, մասնակցի:
Իրօք, հետաքրքրեց: Երեխայի պէս, քերանք բաց, նա նայում էր կարճբան թոն-
րին, յետոյ՝ կարճբազ ձայնին, յետոյ լաւաչներին, որ Ծովագին մերկացած
ժարդիկանց պէս, կարծես արեւի լողանք էին ընդ ունու՛մ:

Տանաիրու հին քիչ անց դուրս եկաւ կողքի սենեակից:
— Ներս մտէք, ախպէր ջան,— ասաց նա ինձ,— հայերէն գիտե՛
՞՞՞...
— Ձեւ, — ասացի ես,— իրենց երկրի դպրոցներում չեն անցնում Հայե-
րէն:

— Ես՛, — զարժացաւ կինը:
Ներս մտանք: Գիւղական Համեստ մի տուն էր, որի նկարագրու թիւ նը
կարող էր գտնել շատ վեպերում, որոնք գրում են հիմա: Սեղանին թթու էր
գրած, Հաց, պանիր, կարագ, մուրաբա, լոբի: Վոյտեկը զարժացած նայում էր
ինձ:

— Ուտանք,— ասացի:
Ձգրեմք, ամէն ինչ համո՛վ էր, թէ մենք էինք շատ քաղցած: Ինքնամո-
ռացութեան մէջ ուտում էինք, երբ բակից աղամարգու ձայն լսեցինք, ու ան-
միջապէս ձայնը ներս մտաւ: Գառաւուռին մօտ աղամարգ էր:

— Բարով էք եկել,— ասաց նա ձեռքը մեկնելով,— միտք տուի, հիմի
կրակին կը գնեն: Տես է, շան կնիկը մանաւ էլ չի գրել:

Մի խօսքով՝ քիչ անց մեր կողքին թշու՛մ էր մանաւոր, իսկ սեղանին տեղ
ու գաղար չկար: Վոյտեկը ուտում էր, խմում ու մէկ-մէկ գննող հայացքով
նայում ինձ, յետոյ՝ տանաիրու՛ն:

Երեւան հասանք, երբ արդէն գիշեր էր: Ամբողջ նահապարհին, թէ պէտ
համարեա՛ հարբած, Վոյտեկը պնդում էր, որ տանաիրու ինձ նանայում էին,
որ ես նրանց հետ նախօրօք պայմանաւ որուել էի: Ես սկզբում ուշադրութիւն
չէի գարձնում, բայց նա նոյնը պնդեց նաեւ յաջորդ ատուտաւ, երբ լուրջ էր,

յուացուած, սափրուած: Նայնիսկ պզտեաւակայանում, երբ ես ճանապարհում էի նրան, սասց:

— Ըաւ խորեցիք, հա՛, Օչականում:

.... Ամէն տեղում, երբ յիշում եմ Վոյսեկին, յիշում եմ նաև մի ուրիշ գէղք, ուսանողական օրերից, երբ սովորում էի Մոսկուայում: Ինչ պատերազմից յետոյ էր, երեւի 1949 թուականին: Ռուբէնի հետ փոզոցում տեսանք ութ-ասուր ասրեկան մի աղկայ: Յուրա էր, իսկ նրա ոտքի բթամասը դուրս էր եկել կօշիկի արանքից: Խանութ ասրանք, առանք նրա համար ամենալաւ կարմիր կօշիկը, իսկ հաւաքուածներից մէկը սասց:

— Ի հարկէ, կ'առնեն, հօ իրենց այխառած փողը չէ, որ ափսոսան...

Մենք երկուսով նայեցինք այդ մարդուն, բայց այինչ շատացինք: Այդ որ մենք թուակ էինք ստացել, իսկ այխառնում պարզապէս ոչ մի երեխայ պիտի բորիկ լինի, այդ մեզ անձայն կասկել են զաղթի ճանապարհին յողմած, արիւնչուայ ոտքերով մեր պապերը եւ պապերի պապերը: Իսկ փոքրիկ աղկիկը փոզոցից զեւ շատ երկար ժպտում էր մեզ, թեւի տակ ամուր սեղմած հին կօշիկները, որ գրել էր նոր կօշիկների տափ մէջ:

ՎԱՐԴԳԷՍ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

ԳԵԿԻՐԳ ԵՄԻՆ

Բանաստեղծ, թարգմանիչ, արձակագիր և հրատարակիչ Գեորգ Էմին (ապառիտ առունով՝ Կարգին Մուրադյան) ծնած է 30 Ապրիլի 1919ին, Ալաշարակ: 1940ին կ'աւարտէ Երևանի Կ. Մարքոսի անուան պոլիտեխնիկական հիմնարկի հիպոտեխնիկական մասնակիցը: 1942-1944 կը ծառայէ խորհրդային բանակին մէջ: 1949-1950 կ'ուսանի Մոսկուայի գրական հիմնարկի կից Հայ գրողներու օրինաբանի մէջ, իսկ 1945-1956 կը հետևի ՍՍՀՄ գրողներու միութեան արհմիջոց գրական բարձրագոյն դասընթացներուն:

1951-1954 կ'աշխատակցի Էլտերնատուրնայա զազետա թերթին՝ իբրև Հայաստանի սեփական թղթակից: 1964-1972 կը պաշտօնավարէ Էլտերնատուրնայա Արմենիա ամսագրին մէջ՝ իբրև պատասխանատու խմբագիր: 1973ին ի վեր մաս կը կազմէ ՀՍՀՄ-ի արուեստի հիմնարկի անձնակազմին՝ իբրև աւագ գեղարվեստագիր:

Գ. Էմին հրատարակած է 30(աւելի գեղարու և անուան հատորներ, որոնց նշանաւորներն են «Նախաշախիչ», «Լաբէ», «Եօօթիւր, Հայաստան», «Աստուղիների պարբ», «Ար, այս Մասիսը» չեթոնգագրքերն են ու: «Եօթը յից Հայաստանի մասին» արձակ հատորը: Ան նաև թարգմանած է շուրջ 12 հատոր, իսկ իր բնորոշ բանաստեղծութիւնները թարգմանուած են տասնէ աւելի լեզուներու:

1967ին, Գ. Էմինի թեմայերով, «Հայ Փիլիսոփայի» հեղափոխական ԵՊԵՐԻԳ Հայաստանի մասին մատուցուած էր, որ կ'արժանանայ խորհրդային մէկէ աւելի մրցանակներու:

1969ին, Գ. Էմին կը պարգևատրուի մագնիսոֆոնոգրներու ներու բարեկամութեան շքանշանով:

ՀԱՅԻ ԴԱՐԱՒՈՐ ԱՂՕԹՔԸ

Տէ՛ր, ողորմա՛,
 Տէ՛ր, ողորմա՛...
 Տուր անուսին խաղա՛ց մի տուն,
 Տառապեալին՝ համբերութի՛ւն,
 Խռովեալին՝ հանգստութի՛ւն,
 Բանտարկեալին՝ ազատութի՛ւն,
 Հայոց ազգին՝ սէր-միութի՛ւն
 Եւ աշխարհին՝ խաղաղութի՛ւն...
 Տէ՛ր, ողորմա,
 Տէ՛ր, ողորմա,
 Գրութի՛ւն ու սէ՛ր ողորմա...
 Ողորմա՛, տէ՛ր, անմե՛ղ գահին,
 Մեռեալների՛ն մեր նոր ու եին,
 Բա՛ն ստեղծող ճարտար ձեռքին,
 Բանաստեղծա՛ց արգար մտքին,
 Եւ այս բշուա՛ն հոգազնդին,
 Որ, տակառի պէս վառողի,
 Որտեղ-ա՛ր է... պիտի... պայքի՛ —
 Եթէ նրան բողոքս անտէ՛ր...
 Ողորմա՛, Տէ՛ր,
 Ողորմա՛, Տէ՛ր,
 Տուր գրութիւն,
 Բարի՛՛՛՛՛, ու սէ՛ր...
 Տէ՛ր, ոլորի՛ր ձեռքը չարի,
 Վանիք նախանձ, էէն ու չարիք,
 Տէ՛ր, գորութի՛ւն տուր տկարին,
 Տէ՛ր, գորութի՛ւն տուր արդարին,
 Տէ՛ր, գորութի՛ւն տուր կերտողին,
 Ստեղծողի՛ն ու ճերբողի՛ն...
 Տէ՛ր, գորութի՛ւն տուր մեր ազգին,
 Նրա արգար մտքի՛ն, բազկի՛ն,
 Տէ՛ր գորութի՛ւն...
 Տէ՛ր գորութի՛ւն...
 Տէ՛ր գորա՛ւ... Տէ՛ր
 Տէ՛ր-գորա՛ւ... Տէ՛ր
 Տէ՛ր-Ջօ՛ր...
 Տէ՛ր-Ջօ՛ր...

1983, 15 Սեպտեմբեր

ՉՑԱԳԵՑԱԾ ՎՐԷԺ

Ես համբուրում եմ
 քո վրիժառու ճե՛ռքն, իմ ժողովուրդ —
 քո՛նը՝ Թեհլիրեան,
 քո՛նը՝ Շիրակեան,
 քո՛նը՝ Երկանեան—
 վրէժնե՛ր — մարգու կերպարանք առա՛ծ...

Եւ խոնարհւում եմ,
 Ձեր,
 Անհնարի՛ն հնարից ծնուած
 Քաղութեան առաջ...

Ես համբուրում եմ
 Դահիճների տա՛ք արիւնով օծուած
 Ձեր ձեռքե՛րն ալ,
 Բայց եւ... մորմո՛հում,
 Ազբն՛ւմ ու լալի՛ս
 Հայ բանաստեղծի արցունքով գուլա՛լ...

Ձեր կերած հա՛ցն ու մօր կա՛քը հալալ...
 Բայց... Ի՛նչ դեղ անեն անբուժ իմ վերքին,
 Ինչո՞վ սփոփեն վիշտն իմ դառնագին
 Մի... Բէկուզ սատկած, Թալեա՛ք, կամ ձեմա՛լ...

Ի՛նչ վրէժ է դա,
 Կամ՝ Ի՛նչ հատուցում,
 Տիեզերական այն օճիքի դէմ
 Եւ այն գոհերի՛ անթի՛ւ, անհաճա՛կ,
 Որոնց մի չնչի՛ն եղունգը չարժեն
 Հազար Թալեա՛ք ու Էնվերի՛ դիակ...

Հազա՛ր դահիճ էլ,
 Թէ եօթնապատիկ պատի՛ժ ստանայ,
 Գէթ մի հայ մանուկ,
 Մորթուա՛ծ մի մանուկ,
 Աչքը կը բանա՞յ...

Թէ փռուի՜ անգամ
 Հարի՛ւր հագար լէշ՝
 Գորշ Գայլի՛ ու շա՛ն,
 Կը ծնուի՞ կրկին
 Եւ աշխարհ կը գա՞յ
 Մի նոր... Վարուժա՛ն...

1982, 22 Դեկտեմբեր

ԻՆՉԻԴ Է ԱՆՏԷՐ ԱԻՍՏՐԱԼԻԱՆ

Ինչի՞դ է անտէր Աւստրալիան, ջանս,
 Մի՛ բողմի-գնա քո Երեւանը.
 Կենդուրո՞ւն է պէտք քեզ, թէ՞... ջայլամը,
 Որ... հարամո՛ւմ ես քո կաթի համը...

Ախր, ինչքան էլ նորը՝ բազմալի՛,
 Եւ հինն ու սովորն՝ ինչքան ձանձրալի՛,
 Մէ՛կ է,— կարօտես պիտի քո տանը,
 Տենչա՛ս Հայաստանն ու Երեւանը...

Լայն հեռաստանը քեզ թուայ... վանդա՛կ,
 Այս մի բո՛ւն քարը՝ աշխա՛րհ բովանդակ,
 Լի՛ն թուայ Մեծն ու հաղազականը,
 Ծով ու սվկիանո՛ւս՝ մի կու՛մ Մեւանը,
 Եւ... չղիմանա՛ս այս կորստեանը...

Զղիմանա՛ս ու... ե՛տ դառնալ ուզես,
 Բայց էլ ետ գալու ճամբան չգտնե՛ս,
 Եւ թէեւ հա՛յ ես,
 Եւ թէեւ «եա՛ն» ես,
 Էլ ոչ է՛ս եանը,
 Ոչ էլ՝ է՛ն եանը...

Ինչի՞դ է հեռու Աւստրալիան, ջանս...

ԳԷՈՐԳ ԷՄԻՆ

Վ. ՀԱՆՎԵՐԴԻԱՆ

Գրականագետ, թարգմանիչ և գրասիրտ Լեւոն Հափիբյան ծնած է 26 Դեկտեմբեր 1924ին, Ղաթրաջիկում (այժմ՝ Կրասնոյան) գաղաթը: 1949ին է՝ աւարտել Երևանի թատերական ինստիտուտը:

Թատերագրական բաժինը: 1949-53 ժամ էր կազմել ՀԳրական թերթի խմբագրությունը: 1953-55 էր պատասխանատու թեման ղեկավարելը: 1955-59՝ «Սովետական արուեստ» ամսագրի խմբագրության պատասխանատու ղեկավար: 1956ին էր սկսել պաշտոնավարել ՀՍՄՀ Գիտությունների Ակադեմիայի ինստիտուտին միջին էր պատասխանատու, իսկ 1965ին սկսեց էր թատերական բաժնի ղեկավարելը:

1966ին, ՎՄԻՍ օրերի հայ դրամատուրգիան և աւարտանագր պաշտպանելով՝ էր արժանացել գիտությունների թեմային: 1967ին, պաշտպանել էր «Թուրմանների աշխարհը» անուն աւարտանագր՝ թատերական գիտությունների գիտություններին:

1968ին, է. Հափիբյանի «Թուրմանների անուն հատար» միջամանակ լույս էր տեսել Հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն և գերմաներեն լեզուներով, իսկ «Թուրմանների աշխարհը» և «Երևանի կենտրոն» ու գործը՝ «Երևանի կենտրոն» անուն աւարտանագր: 1972ին, արուեստի վաստակագործը գործի արժանացել էր 1972ին, արուեստի վաստակագործը գործի արժանացել էր 1982ին էր գրանցել պետական մրցանակի դափնեկիր՝ «Հայ թատրոնի պատմություն» հաստատվող հատորին համար:

է. Հափիբյանի գրքերն էր պատկանին գրականագրական և թատերագրական 20 հատորներ և գրքային, որոնց ղեկավարներն են՝ «Թուրմանների աշխարհը», «Երևանի կենտրոն» ու գործը, «Երևանի կենտրոն», «Հայ թատրոնի պատմություն», «Պարսպը», «Մարտի» և «Ջրային լիճ» մասին: Ան նաև թարգմանել է արձակ և թատերագրական շուրջ 10 հատորներ:

ԵՐՈՒԱՆԻ ՕՏԵԱՆԻ ՓԱՆՁՈՒՆԻՆ

Այսպէս թէ այնպէս, Փանջուներն Հենց այն դադարաւարտարն է, որ դուրս է ապրի մեծ դադարաւարտարն ինչ՝ առանց դրանց մասին դադարաւարտարն անհայտ, շահակրատու է սոցիալիզմի (ընկերային) անունին՝ աւերելով սոցիալիզմի գործը, երգու մ է ժողովրդի անունին՝ քանդելով ժողովրդի տունը:

Լսել է դասակարգերի ու դասակարգային պայքարի մասին՝ կարծում է թէ խեղճ ու կրակի թէ Սերգոն Հենց շահակրատու դասակարգն է և նրա տանը գործ անելով մի կտոր հացի տէր դարձող Թեւ Աւոն՝ շահակրատու դասակարգի ներկայացուցիչը: Ուրեմն, Փանջուներն պարզ պիտի ըլլայ նախ կազմակերպել դասակարգային բաժանումները:

Լսել է, որ դպրոցը չպիտի է գառնայ բուրժուական և կրօնական դաստիարակութեան ասպարէզ, և կարծում է, թէ Մալլուարի դպրոցն է այդ աս-

պարզը՝ «իրբե կուսակցական, մենք պարտաւ որ ենք ազատամիտ եւ ան-
հաստ ըլլալ»։ Ուրիմն՝ պէտք է կործանել այդ գոյրոցը։ Եւ մինչեւ գործին իր
նպատակին չի հասնում՝ չի հանդուսանում։

Լսել է կեով ազատագրութեան՝ էմանսիպացիայի մասին, բայց չգիտէ
ինչն ինչոց է եւ «կեցցէ՞» ազատ սէրը», «Անցկի՛՜ ամուսնական ստրկու-
թիւնը կոչերն ինչ աղէտներ կարող են բերել Դասպուարի գլխին։

Լսել է յեղափոխական պայքարի մասին եւ կարծում է, թէ շառանց
արիւնահեղութեան» անհար է Վիլիամ Բալ Գուրս Բերկը, շատ էլ գոյրն է,
որ ընտ Երգոն «նոյնիսկ կարող չէ աւելնալ իր դասակարգիմ պահանջած
սեւ ոգին»։

Լսել է, թէ յեղափոխական պայքարի առանց բռնութեան չի լինում եւ
ուզում է անպայման ընտ Երգոյի առեւը մտնել գուրս խորասակելով, եթէ նոյ-
նիսկ գուրս բաց է եւ ասանակը խնդրում է՝ «...ի՞նչ հարկ կայ բոնի մտնելու,
քանի սր դուռը բաց պիտի գտնէք»։

Եւ այս բոլորի հետ՝ Փանջուներն ծայրայեղորէն միտումնաւոր է՝ իր
բնաւ որովքեան գլխաւ որ յատկանշիներէն մէկը. եթէ իր հակառակորդն է գու-
րս, ապա՝ «վատարար փռուեցաւ գետին», իսկ եթէ համակիրը, ապա՝
«առիւծի պէս ընկաւ»։

Ոչինչ Փանջուներն այնպիսի հրճուանք չի պատճառում, որքան երբեմ-
նի հաշտ ու խաղաղ գիւղի կործանումը. «Վերջապէս մեր կորովի դասա-
կարգային ազնիւ պայքարը անպայման տարաւ յաղթանակը, անկեղծ յե-
ղափոխական սկզբունքը փրկուեցաւ, թէեւ Դասպուար կործանուեցաւ»։

Ու երբ յեղափոխական գործիչը նայում է իր հուանդապին գործու նկա-
թեան հետեւանդով կործանուած գիւղին («Գիւղին մէջ չկար ոչ մէկ շունչ...
Աւերակ եւ ամայութիւն կը տիրէր ամէն կողմ»), նա համախուսում է խորին
բաւականութեամբ. «Տեսարանը ցնցող եւ տպաւորիչ էր։ Պաշտօնաւար-
տած համարելով, որոշեցի ամսիցապէս հեռանալ գիւղէն»։

Ի՞նչն է այդպիսի բաւականութիւն պատճառում ազգային գործիչին։
Նա հիանալի բացատրում է իր սրբազան պարտքը կատարած մարդու հպար-
տութեամբ. «Այսպէս ուրեմն գաղափարային ազնիւ կոնիւր տուաւ իր
անդրանիկ գոհերը, արիւնը հոսեց եւ ռազմեց դասակարգային պայքարի
դաշտերը, որոնք ի նարկէ պիտի արգասաւորուին ու պիտի տան իրենց
արդիւնքը։ Մենք կատարեցինք մեր պարտականութիւնը եւ այժմ խղճի
հանգստութեամբ կը սպասենք քաղիւտ մեր շանքերուն պտուղը»։

Այսպէս գտնելու նա արդէն հասել է ուրիշ գիւղ՝ Մաշկերտ. «Գիւղը
աւելի բազմամարդ է, քան Դասպուար։ Գործունէութեան մի մտր դաշտ կայ
հոս, մտր փրոփականտ, մտր կազմակերպութիւն, մտր պայքար, մտր ար-
դիւնք»։

Եւ իրբեւ անխուսափելի հետեւանք՝ նոր աւերումնք, նոր արեւհեղու-
թիւն։ Միծաղելի, բայց եւ խորապէս ողբերգական։ Ահա ինչու Միջայել կիւրճ-
հանը՝ Օտեանի գրչակիցն ու համախուսը, կարող էր գրել. «Կը խնդանք
կուշտ-կուտ՝ գիրքը կարդալով, որովհետեւ անկարելի է գիմադրել Օտ-
եանի կատակերգական հրաշալի աւիւթին. բայց եթէ խնդալէ գաղթելով
փորձուինք պահ մը խորիլ այդ գործունէութեան եւ փորձարկութեան
արդիւնքներուն — բնի կ'ուզեմ՝ դիզած աւերակներուն — նայնեմ ան-
կարելի կ'ըլլայ գիմադրել լալու փափաքի մը...»։

Փանջուներն շարունակում է... եւ ոչ միայն Վասպուրականում կամ
տարագրութեան մէջ, ուր նրա մտածողութիւնը հասնում է մի նոր աստիճանի.
«Թերեւս յայտնուիմ միայն քանդել, այդ արդէն բաւարարութիւն կու տայ
ինձ», «Աշխարհի մէջ յիմարութիւններով միայն կարելի եղած է մտր կեանք
ստեղծել...»։

Գրական ամեն մի գրական գործ, ամեն մի արժեք պատկանում է ոչ միայն իր ժամանակին, այլև՝ ապագային, պարունակում է իր մէջ մի մեծարժէք Հատիկ, որ մնայուն է:

Ո՛րն է «Ընկ. Բ. Փանզումու» այդ մեծարժէք, մնայուն Հատիկը, որ իրենն է՝ Սրուանդ Օտեանինը, նրա մտայնացումն է, նրա մտքի թափանցումը: Այն, որ կարելի է խօսել, փրփուրը բերին ճամարտակել մեծ գաղափարների անուկից և վարքագծով, գործերով ու արարքներով լինել այդ գաղափարի թշնամին: Մեզուսն ուսմունքը չէ, գաղափարները չեն, այլ՝ դրանց ապաշնորհ, ապիկար գործադրողները: Միևնոյն ծագիկից մեզուն մեզր է չնում, օճը՝ թոյն: Դեռ ե՛րբ, դեռևս ճրդ գարում Յդիկի Կողբացին գրել է. «Եթէ մէկը երկաթից խոփ, գերանդի կամ մանգաղ է պատրաստում՝ բարի գործ է անում, իսկ եթէ սուր, գեղարդ կամ նետ՝ շար գործ: Զարուքեան պատճառը երկաթը չէ»:

Մեզուսը ծագիկը չէ, երկաթը չէ, ուսմունքը չէ, մեղաւորը նա է, որ ծագիկը, երկաթը, ուսմունքն ի շարն է գործադրում: Հասկանալով կամ չհասկանալով (արդիւնքի համար միևնոյնն է թէ ինչպէս):

Սա է «Ընկ. Բ. Փանզումու» գլխաւոր միտքը, որ Օտեանն արտայայտել է երգիծարանի իր մեծ տաղանդով, գործի պնդով մեկնաբանութեան այն դժուարին և նուրբ եղանակը, երբ մարդն իր մաքրի ու արարքների մասին խօսում է մեծ գոհունակութեամբ, խորին համակրանք ակնկալելով՝ յարուցում է ճիշտ և ճիշտ Հակասակք: Եւ այն, ինչ մենք մինչև հիմա էլ ոգժուարանում ենք հասկանալ, շատ շատ հակացել է Օտեանի գրուածքը նկարագրողը՝ արիւնքահայ երևելի ծագրանկարիչ և Հրապարակախօս Ալեքսանդր Սարուխանը, որ գրել է երկն իր ծագրանկարներով տպագրուելու առիթով: «Թէ ինչպէս կործանիչ կրնան բլլալ մայնիսկ լաւագոյն սկզբունքներ և բանաձևեր, երբ անոնք կը փորձուին կիրարկուիլ թերուս, իմաստակ և երազատեան անպատասխանատու մարդոց կողմէ, օրոնք կը գործեն առանց երբեք նկատի առնելու գիրեմք շրթապատոզ պայմանները»:

Ահա՛ գրքին բարոյականը և գառը:

Մեկ մտում է ակնկալել, որ այդ գրան այսօր էլ չի կորցրել իր իմաստը, ուրիշ խօսքով՝ Օտեանի գործն ունի նաև արդիական արժէք: Փանջումուին և փանջումիները չեն մտնել, նրանք ե՛ւ ապրում են, ե՛ւ գործում: Դա տուտել և սակներն է այսօր, երբ մեր երկիրն ապրում է հնացած ու քարացած պատկերացումներից հրաժարուելու, նոր մտածողութեան տիրապետելու անկասելի ձգտումներով: Երբ, վերջուպէս, գատուարատ ու մ են մեր պատմութեան մտակ անցեալի այն մեղաւոր գործիչները, որ չորս բուրն աւեր են սփռել՝ նուիրական գաղափարների անուկից: Երբ հիմա էլ կարելի է տեսնել մարդկանց, ում գլուխն է մտել գաղափարի մէջ և ոչ թէ գաղափարը՝ գլխի, ուստի և պատրաստ են սաքի տակ տալ ամեն բարոյական արժէք՝ բնաւ չհասկանալով, որ իրենց արածը ոչ թէ յօգուտ գաղափարի է, այլ ի վնաս գաղափարի:

Կան գրքեր, որ ասում են ինչն ինչպէս պէտք է անել, գրքեր էլ, որ ասում են ինչն ինչպէս չպէտք է անել, և սրանց կարեւորութիւնը, Հասարակական արժէքը նախորդներից պակաս չէ: «Ընկ. Բ. Փանզումու»-ն պատկանում է գրանց թուին և իրեն այդպիսին բացատրիկ արժէք է, կարծում եմ, ոչ միայն հայ գրականութեան մէջ և ոչ միայն հայ գրականութեան չափանիշերով: («Գրական թերթ», 1988, թիւ 47):

ԼԵՆԻՆ ՀԱՌՎԵՐԴԵԱՆ

Երևան: 1957ին Կ'ուսարեմ Երևանի 39րդ միջնակարգ վարժարանը: 1962ին, պետության պարտադիր ծառայության երեք տարուան շրջանը աշխատել է առ, Կ'ընդունել Երևանի Համալսարան, որան բանասիրական բաժանումը: Երկու տարուան Կ'ըլլայ 1967ին: 1968ին կը մեկնի Մոսկուա եւ կը յաճախի Մ. Կորբի անուն Համալսարանին գրականության Ինստիտուտը, ուրի իրբն ապրանտ (գրականության տեսության գծով) շրջանաւորա կ'ըլլայ 1970ին: 1974ին, Վեճալիզմի հարցերը 20րդ դարի հայ էճագատութեան եւ գեղագիտութեան մէջ Բնագիտական պատմութեան եւ Կ'արժանանայ բանասիրական գիտութիւններու Թեկանութեամբ: 1977ին է վեր կը պաշտօնավարէ Երևանի Համալսարանի գրականության տեսության եւ գեղագիտության ամբիսին մէջ, նախ՝ իրբ կրտսեր գիտաշխատող, ապա՝ իրբն, աւագ դասախոս եւ նշխունտի իրբ ամբիսին ղարբի:

Հենրիկ Կոչեան Կրտսերական է յար ղերթադարձիկը՝ Վնդրադարձութեան, Վրասիեր եւ կեւոր, Վերկրային ժամանակ, Վճմ եւ միշտա եւ Վարկեց ճննարութիւնը: Իր կտտարան թարգմանութիւնները ամբիսութեան են Վսիկ յոտտա, Վին Արեւիկի պոզիա, ՎՅՈրդ ղարսակիգրի աուսական գրականութիւնա եւ Վլու եւ կրակա հասարկութեան մէջ:

1985ին, Մոսկուայի մէջ, ուսերեւոյ յար կը տեսնէ Հ. Կոչեանի Վեսնի աղղութեամբ ղերթադարձիկը: Անոր ղնարդ բանաստեղծութիւններն սմար թարգմանութեան են սնկերիքի, Փրանկերիքի, լեւերիքի, հասարկութեան եւ այլ ղերթադարձիկը:

Հենրիկ Կոչեան
 Բանաստեղծ, թարգմանիչ եւ գրականագէտ
 Հենրիկ Կոչեան ծնած է 31 Օգոստոս 1941ին,

**ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՕՍԻ
 ԹՈՒՐԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂՄԵՐԻՆ**

Եթէ ձեզանից մէկնումէկն աւեր —
 «Մի՛ սպանէ՛ք, մի՛ սպանէ՛ք այս երեխային,
 որ սարսափահար նայում է ձեր ձեռքին
 եւ կանչում սպանուած իր ծնողներին» —
 Ես նրա արձանը այստեղ կը կերտէի:

Եթէ ձեզանից մէկնումէկն աւեր —
 «Մի՛ սպանէ՛ք սեւաւեր այս հայ ազգկան,
 որի աչքերից հոսում են արցունքներ,
 ինչպէս արցունքներն իր Աստուածամօր» —
 Իմ յաւագոյն երգը ես նրան կը նուիրէի:

digitised by A.R.A.R.@

Եթէ ձեզանից մէկնումէկն ասէր —
 «Մի՛ սպանէ՛ք հանճարեղ այս պոետներին,
 որոնց մէջ բնակում է Բնութիւնը սուրբ
 եւ Ոգին՝ հանճարի բախտն աստուածային» —
 Ես նրան կ'անուանէի հանճարեղ բանաստեղծ:

Եթէ ձեզանից մէկնումէկն ասէր —
 «Մի՛ սպանէ՛ք այս գանգրահեր պատանիներին,
 այս կանանց, այս ծերերին, այս աստուածներին,
 որ ապրում են, աշխատում, աղօթում ու լալիս» —
 Ես նրան կը տայի անմահութիւնն իմ:

Բայց դուք լռեցիք:
 Բայց դուք լռում էք: Բայց դուք չէք խօսում...
 Մեր բոլոր գոհերի արեան քառում:

ՄԵՐ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ

Մեր ժողովուրդը,
 աշխարհի ուղիներում չունի սահմաններ,
 նրա սահմանը ճակատագիրն է իր,
 նա գալիս է Եփրատի,
 Տիգրիսի ակունքներից,
 նա գալիս է խորհրդաւոր երկնակամարից,
 Արեւի անկողնուց, կրակի հոգուց,
 նա գալիս է — ուսերին
 հարիւրամեակների մետաղէ թռչուններ:

Մեր ժողովուրդը,
 շօշափել է դարպասները
 դրախտի եւ դժոխքի,
 նրա մատները դարձել են զգայուն,
 քան անապատը անձրեւի հանդէպ,
 քան կոյրի մատները իրերի վրայ,
 քան խօսքը — զգացմունքի,
 ծնունդի եւ մահուան մէջ:

digitised by A.R.A.R.@

Նրա պատմութիւնը
ջրհեղեղն է, որի մէջ
սուզուել է Արարատը:

Մեր ժողովուրդը,
ինչպէս Պլէադան
համաստեղութիւնների բարձր ոլորտում,
եւ մեծ, եւ փոքր —
որ լուսնում է ձեռքերը ապագայի յորդ գետերի մէջ,
իսկ ոտները — հին աշխարհի
բազալտի վրայ:

Իմ հայրը Կարսից է,
մայրս էրզրումից,
ոչ ոք չի կարող գումարել իրար
Կարսն ու էրզրումը —
երկու գրոներ — երկու դամբարաններ
մեռած քուերի:

Ես ինձ հիմա
անցնում եմ փողոցով,
ձեռքերս դրած գրպաններիս մէջ,
մօրուս պարզած զարման ֆամիներին,
եւ կարող եմ լսել,
թէ ինչ արագ են կանաչում բարդիները
եւ ինչ տենդով են աստղերը բռնկւում
գալակտիկաների սահմանի վրայ:

Ձեռք տուէ՛ք իմ մարմնին,
շօշափեցէ՛ք ինձ, այստեղ
ամառը շատ է խիտ,
հողը — կտրտուած
եւ սիրտը՝ ինչպէս նախնական մի աստղ,
որ թռչում է ջրհեղեղից,
զնգում է ականջիս մէջ,
եւ երբ ուզում եմ նրան մօտենալ,
զնում եմ անվերջ,
զնում եմ, բայց երբեք
չեմ հասնում նրան:

կան երազները կ'առարկ 1961ին, արժանանալով Պախլուպ Արուսեանի արագութիւն:

1946ին, ՀԱՅԻՍ ԺՈՒՅԱԳԻՐՔԻ ՃԷԶ, ՎԻՍՏԱՆԻՍԻ խորացրել էր իր ստալինյան պատմութեանը ստորագրելէ ետք, Ռ. Հատակեան չլինէր որ կ'զարկէր ստիւտարական Նոր Հաստատութեան ՃԷԶ, այսինքն՝ 50-ական թուականներու, ճառ կ'ը կայէր ՀԱՄԱՐՈՒՄԱՅ ԳՐԱՅԻՐՔԻ ԽՈՐԱԳՐԱՅԻՆ, ստանձնելով Վերական Նոր Խորացրելու պատասխանատուութիւնը՝ իրեն գործախից ու նենտով Զահրամ ու Զարեհ Գրախուներ:

1967ին, ազատ տպագրելու վերականգնելու հրատախ տակ ետք, կ'ը դառնայ լիարժեք խորագիր եւ այդ թուականին ի վեր կ'ը վարէ ՀԱՄԱՐՈՒՄԱՅԻ ԽՈՐԱԳՐԱՅԻՆ պաշտօնը:

Ուստի զանազան գրականներու միջոցով կ'ը կ'ը կան ըմբոստութեանը կատարած Ռ. Հատակեան հրատարակած է զեկուրսուստական, վերջում կան եւ հրատարակողական աւելի ջան տար հատուկներ, որոնց գլխաւորներն են՝ ԵԿԱՄԱՐԻ մը նշք կիրակիները, Վեպար Պարոնեանի մտերմութեան մէջ, Վեպարայ, ԵԿԱՄԱՐԻ, ՀԱՄԱՐՈՒՄԱՅ Վեպարեան եւ խելագարեան մասին, ՀԱՄԱՄԱՐԻ եւ Վեպարեանը առեւ իրենիցներու շարքը:

Մտեցնողներու իր գործունէութեան զուգահեռ՝ 60-ական թուականներէն սկսեալ, Ռ. Հատակեան կ'ը իր խորագրի աւելի ջան տանակ էջ տար Հեղինակներու գործեր, ինչպէս՝ Արտուր Պրիմիէրի Վեպար պղտիկ ամառակ, Ռիչարդ Մարտիանի Վերտու լինազատեան է, Լուիս Փիլիպպիանի Վեպարեան պէս, առաջին լուս, Կարգիլ Արտիսի ՀԱՄԱՐԻ, այս տարբերակ անտարբեր Հարապ Փիլիպպի Վեպարիները, ՄԱՐՈՒՄԱՅ Կատար Վեպարի խորագրեր, Իրեն Մեպարե Վեպարի մասնակցները, Իրեն Մեպարե խորագրեր ու վերջակները:

ՌՈՊԷԼ ՀԱՏՏԷՃԵԱՆ

Արժանագիր, Քատարագիր, հրատարակագիր եւ Քարգմանի Քատար Հատակեան ծնած է 1926ին, Պարսի Նախագիրութիւնն ու կ'ը կ'ը կան Հայերու Քատարագիր լինելու ճԷԶ, որով չլինաւ Հայերու Քատարագիր լինելու ճԷԶ, որով չլինաւ Հայերու Քատարագիր լինելու ճԷԶ, որով չլինաւ Հայերու Քատարագիր լինելու ճԷԶ, որով չլինաւ Հայերու Քատարագիր լինելու ճԷԶ, որով չլինաւ Հայերու Քատարագիր լինելու ճԷԶ:

ԶՐՈՅՑ Ռ. ՀԱՏՏԷՃԵԱՆԻ ՀԵՏ

ՄԱՐՈՒՄԱՅԻ ՅԱԿՈՒՐԵԱՆ.— Ես ձեր աշխատիլը դիտելու առեմ յամախ մտածած եմ, որ կ'ը գրէք ո՛չ թէ ձեր գրածը իրատարակելու, այլ գրելու գերագոյն երբանկութիւնը վայելելու համար: Այսինքն՝ գրելու անսպառ կիրքն է, որ կ'ը կան է ձեր աւելի, քան ստեղծագործական աշխատանք մը մէջտեղ բերելու արդար ցանկութիւնը: ձի՞շոք է տպագրութիւնը:

ՌՈՊԷԼ ՀԱՏՏԷՃԵԱՆ.— Հարգաւ. գրելու զերագոյն երջանկութիւնն է, որ կ'ը կան է ձեր աւելի: Իսկ հրատարակելու հանոյթն ալ զանցատելի է: Մարդ այնքան աւելի յամախ կ'ը գրէ, որքան աւելի յամախ կ'ը հրատարակուի, իսկ առանց հրատարակուելու, մարդ որքան երկար եւ որքան յամախ կ'ը կ'ը կան է ձեր աւելի: Մենք՝ գրողներ, կ'ը սիրենք ըսել, որ պիտի գրենք, նոյնիսկ կ'ը մէկ հաս ընթերցող լզանուի: Ձափազանցեալ խոսք է բնականաբար, թէեւ:

ճշմարտութեան մեծ բաժին մը կայ այդ պեղումին մէջ: Բայց նորէն ալ կարգացուիլը երկրորդ երջանկութիւն մըն է, գրկու երջանկութեան համազօր:

ՄԱՔՐՈՒՀԻ ՅԱԿՈՒԲՅԱՆ.— Անք սկզբնական շրջանի պատմութեամբ մեր հիւանդագին հոգեբանական վերածնունդներ, եզրկան գարտաշուքութիւններ, կեանքէ կտրուած ապրումներ կը պատկերացնեն: Այսինքն՝ ընդհանուր գրական հասկացողութեան տարբեր ուղի մը որդեգրած են: Այնպէս որ, չեմ կարծիր, թէ սկզբնական շրջանի ձեռք գրական ուղղութիւնը համոյ թուացած ըլլալ բոլոր ընթերցողներուն հասարակապէս: Ինչպէ՞ս կ'ըլլայ, որ հիմա բոլորովին հակառակը կը պատահի: Նոյն շրջանին գրուած ըլլալով համոյն, *Եկեանքի մը երեք կիրակիներէն* տարբեր դրոյմ մը կը կրնն, այսինքն՝ ձեռք գրականութեան գուգահեռին վրայ չեն գտնուիր: Կարծես թէ ձեռք ուղղութիւնը եուն փոխած է: Ի՞նչ կ'ըսէք այդ մասին:

ԹՈՊԷՐ ՀԱՏՏԷՃՅԱՆ.— Բնականաբար շատ բան կրնամ ըսել այս մասին: Ստույգ է, որ սկզբնական շրջանի պատմութեան միջուկը բոլորովին տարբեր է իմ այսօրուան գրականութեան միջուկէն: Ձմարանք, որ երբ սկզբնական շրջանի կ'ըսենք, կը հասկնանք ջառատուն տարի առաջուանը: Եթէ ջառատուն տարի ետք ալ նոյնը պիտի մնայինք, եթէ տարբեր միջուկ մը պիտի չկարենայինք ստեղծել ձեռք գրականութեան համար, ապիպա բարեկեցի մը պիտի չըլլար մեր գրականութեան համար: Այս ըսելով, երբեք չեմ ձեռք ջառատուն, երեսուն տարի առաջ գրածներս: Այսօր ալ պիտի սիրէի նոյն միջուկով պատմութեան գրել, գիտնալով հանգիւր, որ ժողովուրդին փոքրիկ մէկ մասնիկն էր, որ պիտի տեսնէր սակէ: Իսկական գրողը երբեք չի լուսն շրջանը ճշտակէն կամ գրեցակերպէն, պարզապէս ժողովուրդին կողմէ սիրուելու մտահոգութեամբ: Հայտարարէն պիտի ըսեմ, որ այսօր ալ գրուած չեմ ըսել: Ամբողջ կեանքիս մէջ մէկ անգամ ինչ չեմ հրատարակած, եթէ ժամանակ եմ, որ ապիպա ինքի արժանի չէ, իմ գրել ուզածն չէ:

ՄԱՔՐՈՒՀԻ ՅԱԿՈՒԲՅԱՆ.— Եթէ լրագրական սեւ աշխատանքը ընդգրկած չըլլայիք, աւելի շատ արտադրելու ժամանակ պիտի չգտնէի՞ք:

ԹՈՊԷՐ ՀԱՏՏԷՃՅԱՆ.— Ո՛չ: Ընդհանրապէս: Լրագրական աշխատանքն է, որ ինքի առիթ առած է այսօրուան առատ արտադրելու: Անհատապէս լիարժէք շատ բան կրնն հեանքիս մէջ: Բայց ապիպա կը պարտիմ ժամուկ աշխատանք մը ըլլալուս: Ո՛չ մէկ գրազէտ պարտաւորութիւն ունի, մէկն որ մէկ, երկու, երեք կտոր գործ գրելու, կամ մէկն որ անպայման տատը, ջանն էլ յառաջանելու իր վէպը: Լրագրողին համար, իրա՛ն լրագրողին համար, գրելը ամենօրեայ պարտականութիւն է՝ հաց ուտելու պէտ: Մէկ բան կարելու է, որակը չզոհել ջանակին: Եթէ կը յաջողես այս կէտին մէջ, այն աստիճանով աշխատանքը քեզի ի նպաստ է: Կ'աշխատես կարգապահ հեանապահանութեամբ ու յամառութեամբ:

ՄԱՔՐՈՒՀԻ ՅԱԿՈՒԲՅԱՆ.— Գրական բարձր սեւերն մշակած էք: Բարձրագոյն, ուղեգրութիւն, պատմութեամբ, վէպ, էրոմիկ, մեծագրութիւն, քարգմանութիւն, երապարակագրութիւն, եւայլն: Քիչ հեղինակներ այսօր բազմապէս գրչի աշխատանք տարած են կամ կը տանին: Գու՛հ, բոլոր գրական սեւերն ալ կը սիրէ՞ք, թէ կը խորհիք, որ իրաւ գրազէտ մը պէտք է բոլոր սեւերով գրադի:

ԹՈՊԷՐ ՀԱՏՏԷՃՅԱՆ.— Գրական բարձր սեւերն ալ կը սիրեմ: Հաւասարապէս կը սիրեմ: Ամէն գրազէտ ստիպում չէ գրական բարձր սեւերով գրադելու: Ես ալ ստիպում չէի: Բայց ինքի համար գրական սեւ չկայ, այլ՝ գրականութիւն կայ: Գրական բարձր սեւերուն նկատմամբ կարգաւ մը սեւերմ, հակառակ անոր, որ այսօրուան առատ կը գրեմ: Երբ յոգում կը գրեմ՝ պատմը-

ւածքի կարտոս ու նիւմ: Երբ պատմուածքը կը գրեմ՝ թատերախաղի կարտոս ու նիւմ: Վերջապէս ստեղծեցի «Յուշատետր»-ը, որ հիմա գոհացում կու տայ իմ բոլոր կարտաներուս: Այդ շարքին մէջ, ընթերցողը նշմարէ կամ ոչ, գրական բոլոր սեռերը կան. պատմուածք, հրապարակագրութիւն, բանաստեղծուածք, ուղեգրութիւն, յուշ, նոյնիսկ թատերական ակտիոն, քրոնիկ, երգիծանք: Թատրոնը շատ սիրած եմ: Ինծի համար մեծ ստուապանք է պարբերաբար անդրադառնալ, որ թատերախաղ գրելու ժամանակ չու նիւմ: Ատիկա մտքի երկարատեւ կեդրոնացում կը պահանջէ: Եթէ թատերախաղ մը պիտի գրես, ամէն ինչ պիտի մտնու միտքն անո՛ր վրայ պիտի աշխատես: Այդ կարելիութիւնը չու նիւմ: Սակայն միշտ կը պահեմ այն քաղցր յոյսը, թէ օր մը պիտի ունենամ:

ՄԱՔՐՈՒՀԻ ԹԱԿՈՐԵԱՆ.— Քառասուն տարուան ընթացքին, գրչի հսկայ աշխատանք տարած էի: Զեր գրչի ծովածաւայ արտադրութիւնները մեծ մասամբ ցրուած կը մնան տակաւին մամուլի էջերուն մէջ: Ի՞նչ կը խորհիք անոնց ապագային մասին:

ԻՈՒՊԷՐ ԼԱՍՏԵՃԵԱՆ.— Ինծի համար յուզիչ է անդրադառնալ անոնց: Ո՛չ որ երբեք պիտի գիտնայ, թէ որքան առատ են անոնք: Եւ ջախջախիչ մեծամասնութեամբ, անոնք արժանի էին հատորներու ձեւով մէկտեղուելու: Ձեմ ուզեր թուել զանոնք, որովհետեւ անվերջանալի պիտի ըլլար շարքը: Բայց, եթէ Տէրը կամենայ, օր մը անպայման հատորներու պիտի վերածեմ եւ պիտի փրկեմ զանոնք: Անոնք ինծի կրնան շահեցնել մտաւորապէս ստալը նոր գիրքեր, առանց յիշելու թարգմանութիւններու ստուար աշխատանք մը, որ, անշուշտ, պատասպարտուած է մոռացումի: Մայթենք, որ գոնէ մի աները, գիրքի վերածուածներն ու վերածուելիքները փրկուին մոռացումէ: Մաղթենք կը՛սեմ, որովհետեւ դժբախտաբար գիտեմ, որ գիրքի վերածուելով այ փրկուած չեն ըլլար մոռացումէ, մեր իրականութեան տխուր պայմաններու ն բերու մով:

(Հատուածներ) Հարցազրոյցը վարեց՝ ՄԱՔՐՈՒՀԻ ԹԱԿՈՐԵԱՆ

ԱՐՏԵՄ ՅԱՐՈՒԹԻՆԵԱՆ

Բանասեր է և թարգմանիչ Արտեմ Թարսիսեան ծնած է 10 Սեպտեմբեր 1945ին՝ Ստեփանակերտ։ 1968ին կ'ուսարէ Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական հիւղերու հաշիպան բաժնի, եւ 1971ին՝ Մասիսուշի Մ. Կուրբի անուն համալսարանին գրականութեան հիմնադի արտասահմանեան գրականութեան ասպիրանտուրայի անդիտական բաժնիը։ 1973ին, կը պաշտպանէ Երևանի ուղղութիւններ պայտարը XX դարի անգլիական վեպուն խորագրեալ իր ատարածարը եւ կը տոտեայ բանասիրական դիտարութիւններու թեկնածուի աստիճան։ 1973ին է վեր Թարսիսեան կը պաշտանաժարէ Երևանի պետական համալսարանին ձեջ՝ իրիւս գրականութեան պատմութեան դասախոս։

1977ին հրատարակուած իր հրատարակիչը՝ շնորհակցի երկիրը անուն շերթաղայիբբը կ'արժանտեայ ճծարուայ շուտպոյն զիբբը մըցտակին։ Այնուհետեւ կը հրատարակէ երկու շերթաղայիբբ՝ «Տեսաղպա» եւ «Ենն»։ Թարգմանած է մեջիւ մալի «Տաղիկներ» պատմութեան շերթաղայի շուտպոյն (Նկարիտակիցներ ունենալով Գոյաւանի Թարսիսեանն ու Արամ Արաքեանը)։

ՅՈՅՍ

Եթէ այսպէս անմեղօրէն,
հաւատում եմք ընկնաղ աստղի խորհուրդին,
չեմք հաւատում կատարուածին,
եւ փորձում եմք յարատեւի,
չունենալով յայն վաղեմի տարիների,
ուրեմն կայ բուծիչ բալզան,
ուր վնիտ է ջուրը ծփում,
եւ խօսում է ինչ-որ մի ճայն,
իսկ խոտերը մարդահասակ
օրօրում են քամու ձեռքում,
եւ օրերը՝ նոյն ուղիով
դեռ գծում են մաքուր նկարն խոստումների,
որի առաջ մենք անմեղ եմք
եւ չեմք փորձում արդարանալ։

... Որովհետեւ մենք միասին՝ մի ամբողջ ենք,
 եւ այս ձայնը քեզ յանձնուած,
 յանդիմանում չի նանաչում
 եւ վանդակից հնարամփի
 դուրս է թողնում արարումը այս աշխարհի,
 ուր վաղ աստղի շրջագայումն՝ ասես նշան,
 ասես մի ուժ, որ պահում է մեզ միասին,
 եւ յետ քերում հին խնձորի պատմութիւնը աղամածին:

ՀԻՄԱ

Ես հիմա այստեղ եմ,
 արեւի մեզմ ջերմութեան տակ,
 շէնքերի հսկայ կմախքը ծորում է իր ժամանակը,
 մենակ, կանչում եմ մի նոր ձայնով,
 որ ես էլ չեմ նանաչում,
 որ ես էլ եմ ընդունում՝ որպէս իմը,
 ամառը դարան է մտել
 իր միլիոնաւոր բացուած
 պատուհանների յետեւում,
 Երեւանը տատանում է շոգի անթարթ պատրոյզից,
 ռիթմը սրտի չի հաւատում ուրիշի շարութեանը,
 մթնադ նրբանցքները ապրում են կորած մարդկային ձայնով,
 ինձ ոչ ոք չի նանաչում այս լոյսի խաւարում,
 ջնջում է կարեկցանքի եւ ուրիշին կանչելու նոյնութիւնը,
 արքնանում է տիեզերական քնից
 չարագուշակ մի եամաստեղութիւն
 եւ պտտում իր ակնախոռոչը
 հենց իր բոցավառ-կծկուած պոչի վրայ,
 պահանջում յաւերժական պաշտամունքի իր փշրանքը:
 Ես հրաժարում եմ ատելութիւնից (վառուող կիրքը թօշնում է),
 հրաժարում եմ հաւատալ բռնութեան ծանր մատանիներին,
 հրաժարում եմ սոռանալ նրան, ով բացակայ է —
 նա շրջում է յանկարծ, ցոյց տալով իր դիմագծի ողջ վեհութիւնը,
 որ վարժեցրել էր լորենիների թանձր ստուերը,
 նորից ու նորից ծաղկել դեզին ծաղկով,
 եւ մի պահ նորից քեզ հաւատփի բերել,
 որ հպատակուես կանաչ բարութեանը,
 այսօր տարիների մէջ միշտ արթուն:

ՄԻԱՍՆՈՒԹԵԱՆ ԶԲՕՍԱՆՔ

Մենք լսում ենք ձայնն
 անտառի,
 Երկինք եւ հող, բլրի շարան —
 Վկաներն են այս կեանքի:
 Եւ անդորր ունենք հիմա ամէն ինչում —
 Վազ լոյսի շերտը՝ պատուհանի եզրին,
 Լեռների սառը կկոցումն անվերջ
 Մեզ է նայում ձիւնէ հայեացքով —
 Հող, մասնատուած հող,
 Տանջուած, խռչտանգուած, նախճ ֆարերով,
 Եւ մեր թափառումն, ուր բոլոր բոյսերը
 Հանգստանում են կարծես հոգեվարքից,
 Թոււմ է երազ՝ քայց մանկան աչքով:
 Քաղաքը լի է դժբախտ սէրերով,
 Թող այս մէկը թուայ իբրեւան,
 Մի երեխայ է կարծես զգուշ ապրում,
 Եւ թոյլ չի տալիս լճուածուքեան զգացում,
 Եւ թոյլ չի տալիս՝ տարին վերջանայ:

ԱՐՏԵՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ՎԱՀԱԳՆ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Արձակագիր և թարգմանիչ Վահագն Գրիգորեան ծնած է 27 Մարտ 1942ին, Սրեւան: 1964ին

Կ'աւարտէ Սրեւանի Համալսարանի բանասիրական Փակիւլթէ: 1966ին, իրրիս Հայոց լեզուի և գրականութեան ուսուցիչ՝ կը պաշտօնավարէ Հրապարակչական Վեհաժողովի գրիգորեանի միջնակարգ վարժարանին, իսկ 1966-67՝ «Հայաստան» հրատարակչատան մէջ: 1967-74 և 1974-81 տարեկրկաններուն՝ մաս կը կազմէ «Պիսնի» ամսագրի խմբագրութեան՝ իրրիս պատասխանատու զարտուղար:

1964ին, Վահագն Գրիգորեան յայտնուի իր առաջին հատորը՝ «Փոքրէ ազաւնիներ» անուն պատմութեան ժողովածուն, որուն կը շարունակեն ինք այլ հատորներ, որոնց գլխաւորներն են «Փաղաւտի փոքր որդիներ», «Վարժիք ձիւներ», «Տեղատուութիւն», «Սպիտակ ազուս» և «Սկզբունք» անուն վեպերն ու վեպեր:

1984ին, «Սկզբունք» անուն իր վեպին համար Վահագն Գրիգորեան կ'արժանանայ Գրիգորեանի Գրականութեան անուան մրցանակին, իսկ իր «Վարժիք ձիւներ» վեպին համար «Հայ Փիլիսոփայութեան» մեծ իննգ օր ժալալէն:

Ստեղծագործական իր աշխատանքներուն գլխաւոր Վ. Գրիգորեան ուսուցիչն է իր մտերմ իր թարգմանիչ Ա. Միլիս «Վիճիկ-Փոլիս» և յայտնաբերողը: Իր կողմէն կ'ապրիմ «Վիճիկ» լուսաբաց: Կարգ և Արժանատի Երեսօրէնի անուան արձակագրութեան:

Վահագն Գրիգորեանի գործերն (հատուկ լեզուով և առանձին գրքով յայտնուած են «Վարժիք ձիւներ» և «Փակ սենեակ» անուն վեպերները, իսկ ուսուցիչով՝ «Սպիտակ ազուս» վեպերն ժողովածուն):

Վ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ՄԻՐԱԺԻ ՕՐԸ

Փետրուարի առաջին օրերին (նախքան Սանատարի վերադարձը, կամ նախքան կը յաճինք, կը տեսնենք, կ'ընդունենք նրան) մէկ ուրիշ իրադարձութիւն տեղի ունեցաւ. մենք՝ Ծրոյ փողոցի բնակիչներս, մենք փոքր, ականատես եղանք մի քանականին արտասովոր երեսնամե: Միանգամայն անսպասելիօրէն, որովհետեւ միտքով, որ ինքնընտանեան հարուստ էր երեսնամե է, է՛լ աւելի հարուստ էր մեր կողմերում, այն էլ, ինչպէս ասացինք,

Փետրուարին, որ այդ տարի յատկապէս ջորտ ու ամպամած էր: Եթէ հաստատեալ օդերեսութեաններին, Հայկական լեռնաշխարհը այդ մտն այն վայրն էր, որ տեղ շարունակ հանդիպում էին հիւսիսային օդի զանգուածներն ու երապակային ցրկոնները: Նոյնքերեան տունից յետոյ եղանակը փոխուեալ և այնքան հիմնուոր, որ ամիսներ անց էլ՝ Փետրուարին, երբ բնութիւնը մեզ մերած ուղարկեց, ոչինչ չէր փոխուել: Հիւսիսից ներքու մած

ցուրտ օդի գանգուսները նպաստաւոր
 ասպարէզ էին գտել Հայկական լեռնաշ-
 խարճու մ. Ս. բրտական մայրաքաղաքից
 եկող ջիկլորներն էլ ամպամածութիւն
 էին բերում, եւ եղանակի ծառայութիւն-
 ները աշնանից ի վեր, ինչպէս երբեք
 ձյուրին էին կ'անհաստատում, որ ամառայ
 միջին ջերմաստիճանը ցածր է լինում սո-
 փորականից ու չէին սխալուում, կանխա-
 տեսում էին, որ տեղումները քանակը գե-
 րազանցելու է ամառական նորման եւ դա
 էլ էր իրականացում: Յուրտ էր ու ամպա-
 մած Հայկական լեռնաշխարհում, նրա
 չիտիսային սահմաններից մինչեւ Հայ-
 կական Տուրքոս, արեւելքից արեւմուտք,
 եւ եթէ վերելից՝ ինքնաթիռից էր
 նայում, չէիր տեսնում Երրակն ու Լուսին,
 Սեւանն ու Արարատեան դաշտը, թանձր
 մշուշի համատարած ծովում, որ փուռում
 էր աւելի չեռունները՝ գէպի կարսի սարա-
 շարթ, Բասնիի ու կարճոյ հովիտները,
 Բուլանիի ու Մշոյ դաշտերը, գէպի Վա-
 նայ լիճ, միայն երկու մեծաւ որ լեռնազա-
 գաթներ էին երևում՝ Արագածն ու
 Արարատը: Անպայման Սիփանը նոյն-
 պէս, բայց նա չեւու էր մեր օգային ու գի-
 ներից, որ չիտիսից ու արեւելքից դալիս
 եւ աւարտում էին «Ջուարթնոց» օգտ-
 նաւակայանում: Այնպէս որ, մի կերպ
 սուսն հասնելով (մտախփողի պատճառով
 «Ջուարթնոց»ը յաճախ էր փակուում),
 մենք խտում էինք երկու լեռնազագաթ-
 ների՝ ինքնաթիռից մտի Արագածի,
 աջում Արարատի մասին: Վայրէջք էինք
 կատարում տարբեր տպագրութիւն-
 ներով, յայտնում տարբեր կարծիքներ,
 բայց մի բան ակնյայտ էր՝ մթնոլորտային
 տեղաշարժերը անբարենպաստ էին մեզ
 համար: Եւ այդ հասկանալու համար
 ամենեւին էլ պարտադիր չէր օգտուել
 թարան լինել կամ օրումէջ յետ գայ չե-
 սուններից, կարելի էր թերթ չկարդալ, ու-
 գիտ չլսել, չեւու ստացոյց չդիտել (որոնց
 հարգողագրութիւններում միւսն ու
 ստանամտիքը անպակաս էին մեզից),
 կարելի էր ականջ չկատել մշուշի ծովի ու
 սզաւ որ լեռնազագաթների խօսք ու գրոյ-
 ղին, որ ամսական ժողովրդական բանա-
 չիտու թեան երանգներ էր ստանում,
 բաւական էր եւ այն, որ ապրում էինք նրդ

փողոցում: Խոտայունը մմնուր մտել էր
 մեր կենցաղին մէջ, մեր կեանքը՝ մեզմ
 ասած, համեմտել էր եւ բաւականին
 ստատուել, միւս ու ստանամտիքով: Ի
 հարկէ, շարժէ միամիտ լինել, լուրջ յայտեր
 կապել անուսով գարնանային, իսկ իրա-
 կանում փոփոխական ու անյուսալի
 Մարտի չեւու, բայց առայժմ մենք մեծ-
 ւայ գերին էինք: Ընդհանրապէս չ'արժեր
 միամիտ լինել, բախտը կտուկ ամիսներ
 չեւու, սպասելիքներ ունենալ տարուայ
 եղանակներից, որոնք ասրէջաարի աւելի
 ու աւելի էին երկարալի ինչ-որ ջիկլորնե-
 րի ու անախիկներին, մթնոլորտային
 այլեւայլ՝ որպէս օրէնք անբարենպաստ
 տեղաշարժերի ազդեցութեանը, բայց,
 ինչպէս ասում են, երբ տեղը նեղ է, լաւ
 օրուայ յոյսով եւ ապրում: Մենք բացա-
 րու թիւն չէինք, իսկ եղանակի ծառայու-
 թիւնները գարնան ու գարնան ոչ մի լաւ
 բան չէին խոթանում: Լեռնային շրջան-
 ներում ջերմաստիճանը գիշեր ու ցերեկ
 գրային ցածր էր երկանի թւով, Արա-
 րատեան դաշտում էլ թէւ սնդիկի սիւ-
 երեմն մտնում էր գրային, փոխա-
 տուցում էր թանձր մառախուղով: Ըն-
 մակ ու գորշ լուսններ իջնում էին շրջա-
 կայ լարձրու նշններից, սոյում լանջերն ի
 վար, թաւայում ասնիքների ու մայրիկի
 վրայ, աստիճանաբար լցնելով ամէն մի
 քիչ թէ շատ ազատ տարածութիւն, կա-
 նելով ամէն ինչ, եւ լուստով մենք յայտնու-
 ւում էինք գրեթէ անիրական մի աշխար-
 հում: Փողոցային լապտերները միայն
 մշուշ էին ցուցադրում, անտեսանելի
 աւտոմեքենաների պզտոր լուսաբ-
 ճակները ու բաւականներ էին թւում, եւ
 չէիր հաստատում, որ անտարկայական
 այդ աշխարհում երբեք չէր տուն կը հաս-
 նես, չէիր հաստատում, որ աշխարհը երբե-
 րից հորից կը ստանայ քեզ ծանօթ մեւե-
 րը: Կեւորին, ի հարկէ, մառախուղն այն-
 քան էր բարձանում, որ տեսնելիք իրար,
 որ «Ջուարթնոց»ում վայրէջք կատարելին
 ինքնաթիռները, բայց դա էլ նշանակում
 էր, որ քիչ յետոյ միւս էր գալու կամ նորից
 ստանամտիք էր սպասում: Այնպէս որ,
 եթէ այդ ամէնը մեզ ճակատագիր էր թը-
 ւում, մեզաւոր չէինք, եթէ երբեմն էլ
 գժգժում էինք բախտից, նոյնպէս մեծ

յանցանք չէր, առաւել էւ, որ գիտէինք՝ մեր միակ գէնքը համբարութիւնն է: Ճիշտ է, չնշտ չէր, ճիշտ է, յոյնել կինք, բայց չէինք մոտանում, որ ձեռն է, հասկանում էինք, որ ամէն ինչ էր պատահի: Ամէն ինչ իր տեղին ու ժամանակին, մտածում էինք մենք, մտածելով՝ մենք, զարուհի՝ զարուհանք, եւ, բնականաբար, որքան մեկ յայտնի է, մինչև հիմա միայն մեկ անգամ է երկնքից մանանայ թափուել: Եւ, շատ հաւանական է, մենք մոտանայինք այդ ձեռնը, ինչպէս նախորդներէջ շատերն էին ջնջուել մեր յիշողութիւնից, շատ հաւանական է, մշուշի ու լինազգացաթանկի լեզուներն էլ չօգնէր, եթէ Փնարու արի առաջին օրերին, ինչպէս ասացինք, մի բաժ յայտնէր մեզ:

Թեւ, ով գիտէ, գուցէ սխալում ենք: Մենաւոր լինազգացաթանկերը բաւականին երկար զբաղեցրին մեզ, մինչև մի քանի մեր խօսակցութիւնների հիմնական առարկան էին, մեր ամենօրեայ հոգար, խորհրդանշի պէս մի բան այդ խտտանունը մտածելու համար: Նոյնիսկ ամենաանտակապները, որ ոչ թէ ինքնաթիռ չէին նստել, այլ ջիթը հարուստեղ էին տնից հանում, նոյնիսկ նրանք հրաշալի գիտէին, թէ այդ ձեռն ինչ տեսքով էն ներկայանում Արարատն ու Արազածը վերեւից նայողին (ներքեւից, ի հարկ է, վաղուց չէինք տեսնել թէ՛ մէկը, թէ՛ միւսը): Ի հարկ է, մի ջիթ տարօրինակ էր նստակացներէ շարքը դասել Սանասարի եզրօր որդուն՝ անհանգիստ, ամբողջ կեանքում գլխուգէն ջրուած Վասակին, բայց հիւանդութիւնը իրենն արել էր: Նրա հետ խօսակցութեան բունուելը վտանգաւոր էր, բոլորի մեղքերը գլխիդ էին թափուում: Մինչև անգամ Հայկարամ Թորգոմեանին չէր յախուում հանգստացնել նրան, բնականապէս, վերջինին ներկայութեամբ Վասակը աւելի պերճախօս էր դառնում: «Բնութեան երևոյթներին չի կարելի աւելի մեծ նշանակութիւն տալ, քան նրանք ունեն իրականում», — Վասակին ասում էր Հայկարամը, — շատ-շատ ինչ-որ բան են յիշեցնում, խորհրդանշական իմաստ ձեռք բերում: Բայց եւ, ինչ խօսք, ուրախ եմ, որ այսօր արդէն բոլորս մի մարդու պէս մի-եւնոյն բանն ենք տեսնում: Թեկուզ, ձեռն ու ստանամանիքի գնով: Միայն-

նութիւնը միշտ մեր թոյլ կողմն է եղել: «Միանգամայն ճիշտ է», — կարծես թէ համաձայնում էր Վասակը, — խտտանունը բնութիւնը մարդուն ստիպում է արագ զարգանալ, աւելի արագ, քան այնտեղ, ուր կարելի է գլուխը պահել սկզբ ման գալով, ձեռքն ընկածը բերանը տանելով: «Անպայման», — իր հերթին համաձայնում էր Հայկարամը, — եթէ, ի հարկ է, խտտանունը բնութիւնը անյազմահարկի պատենէլ չի դնում մարդկանց առաջ: «Մեր առաջ չէր գրել», — նկատում էր Վասակը: «Ինչ խօսք, զրա համար էլ մենք շատ շուտ քաղաքակիրթ ազգ դարձանք»: «Երբեմն, ամբողջ մեղքը Աստուծն է», — ասում էր Վասակը: — Եթէ որեւէ մէկը կարծում է, թէ նա վերեւից չի տեսնում մեզ, որովհետեւ երկինքը միշտ այնպէս ամպամած է, շարժար սխալում է: Էրզրումում, առաջին իսկ օրից, պայծառ արեւ էր, Աստուծոյ տեսազայտը, ինչպէս ասում են, բայց էր սիրտի ու զանր տեսնելու համար, բայց, հակառակի պէս, չենց այդ օրերին նա կուրացել էր: Իսկ եթէ չէր կուրացել, աւելի վատ, ուրեմն, նա հանդիստ խղճով դիտում էր, թէ մենք ինչպէս ենք պարտուում ու նահանջում: «Աստուծուն ինչո՞ւ յիշեցիր», — զարմանում էր Հայկարամը: «Զգիտեմ», — պատասխանում էր Վասակը, — ո՛չ մէկ, ոչ էլ ինքնից վերեւ Աստուած չեմ գգում: Մեկուսի եմ փնտռում: «Մեկուսի...» — Հայկարամը մի պահ լուռ էր: — Աստուած էրզրումում ո՛չ շտեմեմու էր ասելու, ո՛չ ուրախանում մեր նահանջով: Նա պարզապէս այնտեղ չէր: Մեր աշխարհից, եթէ անգամ Աստուած գոյութիւն ունի, վաղուց է հեռացել: «Իսկ մենք շարունակում ենք աստուածամասի ժողովուրդ մնալ, — տեսքում էր Վասակը, — չենք խրատուում, դաս չենք տունում: — «Հիւանդութիւնը թեղ յոռեան է գարձել, Վասակ», — գլուխն էր օրորում Հայկարամը: — «Ոչ», — աւելի էր բորբոքում Վասակը, — հիւանդացայ, որովհետեւ յոյսս կարեցի, որ երբեքից Աստուած կը վերադառնայ, որ երբեքից կը տաքանայ նրա ստուն ու լերկ հոգին: «Հանգստացիր, հանգստացիր, Վասակ», — յորդորում էր Հայկարամ Թորգոմեանը եւ, ի հարկ է, ի գուր, որովհետեւ ինքն էր կորցնում հան-

զիստը: Արարատն ու Արաղածը այդ ձր-
 մեռ ջրատույզ եզող նախ կայմեր էին յի-
 շնցնում: Սուգում էր նաև անեզր ծո-
 փում, էւ արդէն միայն կայմերն էին
 երեւում, ահա թէ ինչ տեսաւ ու պատմեց
 Հայկարամը, որը ո՛չ միայն այդ օրերին,
 այլև ընդ հանրապէս ինքնաթիռ չէր
 նստել, սփորութեան համաձայն ամէն
 ինչ տեսել ու հասկացել էր ներքեից: Վե-
 րեից երևում էին կայմերը, իսկ ցածում
 ընկղմում ան նաւամբարն էր, որտեղ վայ
 նաւ որդներս, առաջատաներս բախտի
 քմահանոյջին թողած, համընթաց քամի-
 ների հանդէպ խուլ, տախտակաման ու
 դեկ լքած, գրադուած էինք առօրեայ ու-
 նայն քաշչուկով: Կ'ատէինք՝ նաւամբա-
 րում վիտաղ առնէտների պէս, բայց առ-
 նէտները զգում են վաանզը, իսկ մենք՝
 խլացած, կուբացած, մթազնած, գրադ-
 ւած էինք կենքից մեր պատտու պոկե-
 լով: Միակ գէնքը՝ համբերութիւնը առած,
 յոյսը՝ կենսափորձը, որ ոչ մի աղէտ յաւի-
 տենական չէ, իւրաքանչիւրը մտածում
 էր, որ նաւարկութիւնից փրկուողը ինքն
 էր լինելու: Մտածում էր, որ եթէ, Ասա-
 ւած շանի, անալով բանականութեան

ձայնին, առնակաման քարձրանայ, զեկ
 բռնի, բարբէրները ուրիշին կը մնան: Մենք
 չէինք խրատուում, անգօր էինք խնդրեա
 մեր գէմ: Սուգում էր մեր նաւը, միայն
 կայմերն էին երևում, իսկ մենք շարու-
 նակում էին զգուշացող: Անծայրածիր
 մշուշում սգացող լեռնագագաթներին կամ
 անափ ծոփում կուլ զնացող կայմերի ող-
 բերգութիւնը մեր ողբերգութիւնն էր,
 բայց մենք չէինք կտրուում առօրեայ
 քաշչուկից, արանքում միայն ախուժախ
 էինք անում, նրանց ճակատագիրը (մերն
 էլ հետը) ուրիշին թողնում: Ուրիշին
 յանձնում: Այսպէս էր: Այսպէս էր այն
 օրից ի վեր, երբ ինչ-որ մէկը առաջին ան-
 ցամ մշուշից խոսեց: Այսպէս էր, շնայած,
 որ մեր սիրտը ցատում էր, որ վաանզը մեր
 գլխին էր կախուած: Այսպէս էր մինչեւ
 այն պահը, երբ բնութիւնը կամ էլ այն,
 ինչը ընթացք ու իմաստ է ապիտ բնու-
 թեանը, մեզ թմբիրից հանելու մի նոր
 փորձ առեց: Մերստ ուղարկեց (ԵՊրական
 քերթ, 1988, թիւ 13):

ՎԱՀԱԳՆ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

(Հատում)

«ԲԱԳԻՆ»Ի 1988Ի ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

ԲԱՆԱՍՏԵՂՇՈՒԹԻՒՆ

Հեղինակ	ԽՈՐԱԳԻՐ	ԹԻՒ
ԱՐՄԱՆՑ	Քառեակներ	1
»	Ջեռեքոլ	9
Ա. ՃԻԻՂԵԱՆ	Ի գուր	1
»	Մարմինիդ մէջ երկինքներ	6
Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ	Ջնշուած աահմաններ	2
Փ. ՃԵՐԱՆՆԱՆ	Կորիւրդ	2
»	Այս դէմքերը	9
ԷԴ. ՄԵԼԻՏՈՆԵԱՆ	Ջոհուած երգեր	3-4
»	Ճշմարտութիւն	3-4
Լ. ԴՈՒՐԵԱՆ	Մահուր երկինք	3-4
Գ. ՄԱՀԱՐԻ	Ոչ փող զարկինք, ոչ խուլ արձագանգ	5
»	Կարօտ	5
»	Ակտելին	5
»	Ինչո՞ւ	8
»	Շահան Շահնուրին	8
Ս. ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ	Պարզ փաղափացիի մը առօրեայ երգերը	5
ՅՈՎՀ. ՇԻՐԱԶ	Ամենազուրկան յուշարձան	5
»	Լորերի մէջ, եզրայր Զարենց, քո քնարի լարն է հոգիս	5
Ս. ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆ	Հա՛յր իմ, քեզ անվերջ խլի եմ ինձանից	5
Ս. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ	Իմ ծնուած քիւլը	5
Ի. ՄԱՄԵԱՆ	1937	5
Ե. ԶԱՐԵՆՑ	Հնարաւո՞ր է արդեօք մի ամբողջ	5
»	Այս ամէնի համար, օ, խեղճ իմ բարեկամ	5
ՀԲ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ	Մեռած պատիւն	5
»	Ակտել Բակունցին	5
Խ. ԴԱՇՏԵՆՑ	Զարենցին	5
Հ. ՍԱՀԵԱՆ	Դու եօթնապատիկ անմեղ նահատակ	5
»	Գուրգէն Մահարի	11-12
»	Ժամաճակներ	11-12
Ա. ԻՍԱԶԱՆԵԱՆ	Ա. Բակունցին	5

Հեղինակ	ԽՈՐԱԳԻՐ	Թիի
Վ. ՆՈՐԵՆՑ	Կարօտի յուշ	5
» »	Մաքրութիւն	5
» »	Տիրել	5
Վ. ԱՂԱՅԱՆ	Հրածեղտ Աշտարակին	5
ՎԱՐԱՆԴ	Հարսանիք	6
»	Կերպափոխում	6
Կ. ԱՐՄԵՆՆԱՆ	Հանգստեան ժամ	7
Թ. Ա. ԷՂՈՔ	Անապատ երկիրը Թարգմ. Բ. ՔէՊԱՊՅԵԱՆ	7
Վ. ԹԵՔԵԱՆ	Հիմ սիրոյ մը	8
Փ. ՎԱԼԵՐԻ	Ծովային գերեզմանոցը Թարգմ. Հենրիկ Բախչինեան	8
Վ. ԲԱՐԱՅԵԱՆ	Երգերի պսակ	10
Գ. ԴԱԻԹԵԱՆ	Հայրենիքին (Մանեաների պսակ)	10
» »	Առեղնագործ առաւօտ	11-12
Շ. ՊՕՏԼԻՐ	Այաբբոս Թարգմ. Վ. ԹէՔէեան	9
» »	Ձկնկուր Թարգմ. Ար. Արիքեան	9
» »	Այաբբոսը Թարգմ. Վ. Մարտիրոսեան	9
Ա. ՌԵՄՊՕ	Օրփելիա Թարգմ. Վ. Մարտիրոսեան	9
» »	Օրփելիա Թարգմ. Ար. Արիքեան	9
» »	Ջայնաւորներ Թարգմ. Սարգիս Սահակեան	11-12
Ռ. ԿԻՊԼԻՆԿ	Ոքէ Թարգմ. Հ. Քենտրեան	9
Մ. ԻՇԽԱՆ	Աշխարհի ցաւով	11-12
» »	Մարդ արարած	11-12
» »	Ջայնը	11-12
Յ. ՄԱՆՈՒՆԵԱՆ	Վիշտ եւ գոյակերպ	11-12
» »	Նախադրոյթ	11-12
» »	Տրոնում	11-12
Դ. ՎԱՐՈՒԺԱՆ	Արտերուն հրաւերը L'Appel des Terres	11-12
» »	(Թարգմ. Վահէ Կասէյ)	11-12
» »	Հարկիք	11-12
» »	Le Joug	11-12
» »	(Թարգմ. Վահէ Կասէյ)	11-12
» »	Chanson D'Automne	11-12
Փ. ՎԵՐՎԷՆ	Աշնան երգ (Թարգմ. Ա. Նրկաք)	11-12
» »	Voyelles	11-12
Ա. ՌԵՄՊՕ	Ջայնաւորներ (Թարգմ. Սարգիս Սահակեան)	11-12

Հեղինակ	ԽՈՐԱԳԻՐ	ԹԻԻ
Վ. ԴԱԻԹԵԱՆ	Երգի ծնունդը	11-12
Զ. ԽՐԱՆՈՒՆԻ	Ստուերի արձագանգ	11-12
Գ. ԷՄԻՆ	Հայի դարսւոր ազօթքը	11-12
> >	Զյազեցած վրէժ	11-12
> >	Ինչիդ է անտէր Աստրայիան	11-12
Հ. ԷԴՈՅԵԱՆ	Մի քանի խօսք թուրք բանաստեղծներին	11-12
> >	Մեր ժողովուրդը	11-12
Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՆԵԱՆ	Յոյս	11-12
> >	Հիմա	11-12
> >	Միասնութեան գրօսանք	11-12

ԱՐՁԱԿ

Ր. ՔԷՊԱՊՅԵԱՆ	Քայլափոխ մը եւս	1
Ն. ՔԱՐԱՆՁԱԳԻՍ	Վերախաչուած Գրիստոսը	1
> >	Հայացուց՝ Սարգիս Տէր Խաչատուրեան	1
> >	> >	2
> >	> >	5
> >	> >	6
Լ. ՄԿՐՏԻԶԵԱՆ	Իմ արահետով	1
ՇԱՀԱՆՆՈՒԽՏ	Մովափին ծնած հեքիաթ	2
Ս. ՍԱՆՆԵԱՆ	Սուսանը սէր ստեղծեց	2
Ժ. ԱԹՔԱՐԵԱՆ	Մոմիայի պատմութիւն	5
Ս. ԱՍԱՏՐԵԱՆ	Արագիւնները	5
Ա. ԳԱՐԻԷԼԵԱՆ	Ինչպէս տաճ անձրեւի գոլորշի	5
> >	Նո՞յն աստղերն են	9
Յ. ԿԱՐԱՊԵՆՏ	Անդրումեդա գնացող կա՞յ	6
> >	Սենեակ թիւ 842	11-12
Գ. ՄԱՀԱՐԻ	Մտղկած փշալարեր	6
Բ. ԿՈՒՆԵԱՆ	Եռանկիւն	7
> >	>	8
> >	>	9
Ա. ԶԱՐԻՆՈՒՏԵԱՆ	Արիւն թճեցի ձեր հրեպին	7
Ս. ՓԱՆՈՍԵԱՆ	Ախպէր Բրթո քան	9
Գ. ԱՔԷԼԵԱՆ	Երկու ձուկեր	9
Ն. ՄԱՀՅՈՒՋ	Ուրիշիմ համար ապրուած կեանք մը	10
> >	Թարգմ. Բ. Զանոյեան	10
> >	Սա մեր դարը	11-12
Վ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ	Թարգմ. Բ. Զանոյեան	11-12
Վ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ	Հայկական էսփրաներ	11-12
	Միրածի օրը	11-12

ԻՄԱՑԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ

Հեղինակ	ԽՈՐԱԳԻՐ	ԹԻԻ
Ս. ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ	Հեռակայ գրոշյց Հ. Յարութին Պատկերամի հետ . . .	1
» »	Գեմ առ դեմ Փօլ Կիրակոսեանի	2
» »	Նեկիպ Մահֆուզ կամ հաղափ-դժոխքին վիպագիրը	10
» »	» » »	11-12
» »	» » »	11-12
Մ. ԻՇԽԱՆ	Ազգային յեղափոխական երգեր	1
Յ. ՕՇԱԿԱՆ	Նամակներ՝ Նիկոզոս Սարափեանին	1
» »	» » »	2
» »	» » »	6
» »	Նամակ՝ Բենիամին Թաշեանին	8
Լ. ՄԿՐՏՉԵԱՆ	Հայաստանի վերաբերող յուշագրական հատուածներ	2
» »	Գերմանական գրականութիւնը 1920-1980 թուականներին	6
» »	»	7
» »	»	8
» »	»	9
» »	»	11-12
Ա. ՏՈՒՍՏՈՅԱ	1915ին Հայաստանում	2
Գ. ԷՄԻՆ	Սիրելի ընկերներ	3-4
Ս. ՓԱՐԱՆՃԱՆՈՎ	«Հայֆիլմ»-ն իմ ապագան է	3-4
Ա. ՍԱՀԻՆՅԱՆ	Ինչո՞ւ ենք լուռ	3-4
Վ. ԳԱԻԹԵԱՆ	Զայն բազմաց՝ ճայն ճշմարտութեան	3-4
Բ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ	Վերակառուցման ոգիով	3-4
Զ. ԲԱՆՍԵԱՆ	Հիմա՞ էլ լռենք	3-4
Ա. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ	Ուշացած կարօտախո	3-4
Ա. ԳԱՆՆԹԱՐԵԱՆ	Պայքարել այն ամէնի դէմ, ինչը ծնում է պէտքը շարագործ	3-4
Ս. ՍԱՐԳՍԵԱՆ	Ինչո՞ւ ծարաւ	3-4
Ա. ՅԱԿՈԲԵԱՆ	Վերակառուցման ալիքը	3-4
Ա. ՌԻՔԱԿՈՎ	37 թուականը	3-4
Մ. ՌԻԼԻԱՆՈՎ	Հայաստանը իմ սրտում	3-4
ՅՈՎՀ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ	Կրկնութիւնը մահ է	3-4
Է. Գ. ԱԻԱԳԵԱՆ	Անհրաժեշտ է նաեւ յետ մայիլ	3-4

Հեղինակ	ԽՈՐԱԳԻՐ	ԹԻԻ
Վ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ	Գրական կեանքի վերականգնման հոգսերն ու խնդիրները.....	3-4
Ա. ԳԱԻԹԵԱՆ	Մեղսաբանութիւնի պէտք ազատութեան.....	3-4
Գ. ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ	Անհրաժեշտութեան քննադրամբը.....	3-4
»	Հարկաւոր է յուշարձան.....	5
»	Ապրելու իրաւունք.....	6
ԱՂԱԿՆԻ	Կազմակերպութիւնի գրականութիւն.....	3-4
Մ. ՂՈՒԿԱՍԵԱՆ	Անա եկեղէն ժամանակը.....	3-4
Ռ. ԳԱՒՈՑԵԱՆ	Հայ միաբնակի մշակոյթի փնտնանք.....	3-4
Վ. ԱՐԱՄԵԱՆ	Ես քատրոն գնում եմ, բայց.....	3-4
Ս. ԿՈՍՍԵԱՆ	Վերականգնման ջիզը.....	3-4
Ս. ԽԱՆՁԱԳԵԱՆ	Այո՛, անհրաժեշտ է.....	5
Ր. ՔԷՊԱՊՅԵԱՆ	Թ. Ս. Էլիոթը-պահպանողական յեղափոխականը.....	7
Հ. ԻՓԷԿԵԱՆ	Իմ սիրելի ու բարի ընկեր.....	8
Մ. ԷՊԻՂԱԹԵԱՆ	Գրականութիւն Սէր եւ Ներշնչութիւն.....	8
»	»	9
»	»	10
ԳԱՐԵԳԻՆ Բ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ	Հայ գիրքը՝ բայտասանը հայուն.....	10
Մ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ	Ջրոյց Ռ. Հատէնեանի հետ.....	11-12

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հրատարակւոյթեան
եւ
վերականգնման մասին՝

— ԳԱՅԱՆԷ ՄԿՐՏՉԵԱՆ, ՌԱՅԱՅԷԼ ՀԱՄԲԱՐԵԱՆ, ԱՆԱՀԻՏ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ, «Հայրենիքի ձայն», «Գարուն», «Գրական թերթ»..... 3-4

1937 ԹՈՒԱԿԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

— ՍԵՐՈ ԽԱՆՁԱԳԵԱՆ, Ն. ՄՈՒՐԱԳԵԱՆ, Վ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ, Լ. ՀԱԿՎԵՐԳԵԱՆ, ՅՈՎՀ. ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ, Ս. ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆ, Վ. ՆՈՐԵՆՑ, Վ. ԱՆԱՆԵԱՆ, Ա. ՄԵԼԻՔՍԷԹԵԱՆ, Ս. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ, Գ. ՄԱՀԱՐԻ, Մ. ԱՐՄԷՆ..... 5

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ՆՈԹԵՐ

Հրապարակայնության յուրով	3-4
Կարօտ յուշարձաններու	5
Հայրերուն ոգրերգութիւնը եւ որդիներուն ոգրը	5
Տասնամեակ մը առաջ	5
«Պատուիրեցին յամենի ձեզ»	5
«Լնացման ու փափուկ ճնշման» տարիներէն ետք	6
Վրիպակները եւ անոց սրբագրութիւնը	7
Փօլ Վալէրի	8
Ոչ, կարելի չէ	9
Բանաստեղծական պսակներ	10
1988ի Նոպտեան մրցանակակիրը՝ Նեկիպ Մահփուզ	10
Արժէքներու հրամայականը	11-12
Ծագումով հայ գրողներ	11-12
Կատելեան գեղում	11-12

ՕՏԱՐԱԳԻՐ ՀԱՅ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐ

ԲԱԼԱԲԱՆՈՎ	10
ՄԻԽԱՅԷԼ ԷՄԻՆԵՍԿԻ, ԱՆՏՐԷ ԱՏԻ, ԷՏԻՊ ԻՍՀԱԳ, ՇՈՔԱ ՌՈՒՍԱՎԵԼԻ	11-12

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

«Լուսցը փոռուած տանիքի վրայ» (Մ. Պշաբչեան)	2
«Ճրագալոյց» (Շահանդուխտ)	2
«Ոստայի 1» (Վրէժ Արսէժ)	2

«Մայրերգ» (Ի. Պերպերեան)	2
«Գողթան դաւան» (Յ. Հախնազարեան)	6
«Դէպի Արարատ» (Թարգմ. Խալիլ Համունէֆ)	6
«Էջեր արեւ մտահայ մտածութեն» (Ս. Պարսուփեան-Տատոյեան)	6
«Գրիգոր Պաւլուսի Մաղխարոս» (Լ. Գ. Խաչիբեան)	6
«Երջ»ի գոյգ հատորները	8
«Գրական – գեղարու հասական սեւ հոտի մեք» (Սր. Ազատեան)	8
«Հայկական հոգարութիւն մը» (Ու. Սարոյեան)	8
«Յոնան Գաւթեան» (Խ. Տէր Գրիգորեան)	9
«Հ.Յ. Գաշնակցութիւնը՝ իր կազմութենէն մինչեւ Ժ. Ընդհանուր Ժողով» (1890–1924) (Հ. Տասնապետեան)	9

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

1, 6, 7, 8, 9, 10,

«ԲԱԳԻՆ»ի 1988ի ԲՈՎԱՆԵՒԱԿԻԹԻՒՆԸ 11-12

● Ինչպէս նախորդ տարիներուն, յառաջիկայ տարեշրջա-
նին եւս հոս թէ հետուները ապրող մեր աշխատակիցները յատուկ
զբոյթի են ներգրծուի «Բազմ»-ի էջերուն:

● Մեր յաջորդ թիւը ամբողջութեամբ նուիրուած պիտի
ըլլայ Հայաստանի մէջ 7 Իեկտեմբեր 1988ին պատահած մահաս-
փիւս եւ աւերիչ երկրաշարժին առիթով ստեղծուած գրականու-
թեան եւ աննախընթաց այլապէս զիմագրաւող հայկական ան-
վկանդ ոգիին:

● Խմբագրութիւնս կազմած է Արցախեան ընդարձակ թրդ-
թածրոր մը, նպատակադրելով ընդգծել մեր հայրենիքի այդ ե-
ղերքին պատմական, մշակութային թէ գրական ճշմարտութիւն-
ները:

● Խոստացած էինք տալ գորրաշովեան հրապարակայնու-
թեան անդրադարձող մեր բացառիկէն ակամայ դուրս մնացած
Ռուբէն Յովսէփեանի, Յովհաննէս Մելքոնեանի, Կարէն Սիմոն-
եանի, Պերճ Զէյթունցեանի համապատասխան գրութիւնները,
որոնց սակայն կարելի չեղաւ տեղ բանալ մեր ընթացիկ համար-
ներուն մէջ: Անոնք պիտի ներկայացուին մասնաւոր թիւով մը:

● Հրապարակայնութեան շնորհիւ՝ հայրենի մամուլին մէջ
սկսան յոյս տեսնել յետ-ստալինեան շրջանին գրուած, այլ «փա-
փուկ ճնշման» գործակալներուն կողմէ փափկորէն կամ բրտո-
րէն մերժուած յատկանշական գրութիւններ, որոնց մէկ մասը,
իր բացառիկ ու բարացուցական հանգամանքներուն բերումով
որոշած ենք ընթերցողին հաղորդել մեր ընթացիկ թիւերէն մէ-
կուն մէջ:

● Հայրենի վաստակաւոր մտաւորական ակադեմիկոս Էդ-
արդ Ջրբաշեանէն անցեալ տարուան Նոյեմբերի կէսերուն ստա-
ցած ենք ծաւալուն գրութիւն մը՝ «20րդ դարու հայ գրականու-
թեան ազգային իւրայատկութեան մասին», զոր պիտի տանք մեր
Մայիսի համարով:

● Մտադրած ենք առանձին թիւի մը մէջ մէկուեղի՝ փր-
ջին տարիներուն յայտնաբերուած չարենցեան այն նորութիւննե-
րը, ուր յոյս կը նետուի բանաստեղծին առօրեային, յարաբերու-
թիւններուն, կայերուն եւ ապրած սահմակեցուցիչ ողբերգու-
թեան վրայ:

● Յաջորդ տարի, քանի մը թիւերու վրայ, ընթերցողին
պիտի ներկայացուի նաեւ Չարենցի ամէնէն ժողովրդական
բերթուածին համագրական պատմութիւնը՝ «Նս իմ անաշ»-ի ու
յիսակամը» խորագրին տակ:

● Խմբագրութիւնս թարգմանած է Ժան Ժիրոտուի «Տո-
վադայի պատերազմը տեղի պիտի չունենայ» անուն թատերախա-
ղը, որ կը համարուի Փրանսական ժամանակակից թատերադու-
թեան գլուխ-գործոցներէն մէկը: Ձանք պիտի ըլլայ նաև այս
գործը ներկայացնել յառաջիկայ տարուան ընթացքին:

«ԲԱԳԻՆ»

ԼԻՔԱՆԱՆ

Հատալամբար 100 Լ. Ո.

Տարեկան բաժնեգրին 1000 Լ. Ո.

ՄՈՒՐԻԱ

Հատալամբար 25 Ս. Ո.

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆ

Տարեկան բաժնեգրին 40 Ամերիկեան տոլար

بأكيين

مجلة شهرية ، ادبية فنية وعلمية
 المدير المسؤول
 السيد ارتين كارنيك قزوينيان

•

PAKINE
 REVUE MENSUELLE
 LITTÉRAIRE & ARTISIQUE

Propriétaire
 Dr. A. KAZANDJIAN

•

Բ Ա Գ Ի Ն

ԱՄՍԱԳԻՐ
 ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
 ԵՒ ԱՐՈՒԵՍԻ

Խմբագիր
 ԳՕՂՈՍ ՄՆԱԳԵԱՆ

Խմբագրության անդամ
 ԱՄՐԳԻՍ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ

B. P. 80896 - Beyrouth - Liban
 Tél. 266740